

•

FELSEFE Û HUMANÎSM

Abdusamet Yîgît

weşanên

.
. .
. .
. .

Felsefe û humanîsm
@Abdusamet yigit
Weşanên felsefî
2007-Almanya-Berlin

.
ISBN 960-0-640991-00-9

Pêşgotin:

Humanism wê weke têtînek ku wê di serî de wê mirov wê weke navend wê ji xwe re wê hilbijêrê û wê li ser wê re wê weke nîrxekê wê bihizirê û wê herê bikê bê. Di wê temenê de wê nerînek wê ya mirovî wê hebê ku wê di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê. Gotina 'humanismê' bi xwe jî wê di awayekê de wê di latinî de wê, di wataya mirov û zanîna mirov û hwd de. Di wê temenê de wê dema ku mirov li wê bihizirê wê di aslê xwe de wê gelek alîyên têtîni ên ku wê bi wê re wê bi wê were lê hizirkirin bê.

Humanism wê di awayekê de wê di aslê xwe de wê piştî demên ronansê û pê de wê bi zêdeyî wê derkeve li pêş weke têtînek felsefeyî Mînaq wê di awayekê de wê, hizrên Motaigne wê di wê temenê de wê li ser temenekê wê lê were lê hizirkirin. Bi pîrsa 'ez çi dizanim' û hwd re ku wê hebûna demê wê bi xwe re wê di awayekê de wê bikê mijare hizirkirinê û lê bipîrsê wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Humanism wê di serî de wê dema ku wê bi hizrî wê were lê hizirkirin wê weke ya ku ew li gorî mirov bê û hwd wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê mijare hizirkirinê wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê bê lê hizirkirin.

Humanism wê di serî de wê, di awayekê de wê, dema ku mirov wê, li wê bihizirê wê dîroka wê pîrr zêde wê kevn wê herê. Mînaq wê dema ku mirov wê li têtînen felsefeyê ên weke yên aristo û hwd wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê çawa wê, di temenekê de wê weke di rengekê de wê çawa wê, têtîhên weke 'kabala' wê di awayekê teorikî û hwd de wê bo mirov wê weke şewayekê hizirkirinê ê pêwîst bi wê bihizirê wê dikarê wê di rengekê de wê bi wê bihizirê. Kabala wê di temenekê de wê zanîne wê weke temenekê bi jîyankirina bi cihane menewî re wê weke rêyekê wê bibîne. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di awayekê de wê felsefe wê di rengê wê de wê di wê çerçoveyê de wê karibê bi wê were lê hizirkirin. Di aslê xwe de wê felsefe wê hinekî wê, bi wê re wê li ser temenekê hizirkirinê wê bi wê re wê lê hizirkirin. Humanism wê piştî demên ronansansê û pê de wê dema ku wê mirov di nava hizir de wê weke nirxekê wê derkeve li pêş wê di wê temenê de wê di regekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Humanism wê di demên hemdem de wê dema ku wê têgînekê, felsefeyekê û hwd jî wê şirovekirina wê bê kirin wê çawa wê li mirov binerê, çawa û çi rast rast dibînê û hwd wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê li wê were nerîn jî bê. Ji vê aliyê ve wê dema ku mirov binerê wê di temen û awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, weke şewayekê fahmkirinê wê xwe bide dîyarkirin.

Di nava têgînên baweriyê ên ku ew zerdeştî bê, hinduism bê, bûdîsm bê, cihûtî bê, xiristiyanî bê û hwd ew çi û çawa ji mirov re dibînê û ankû wê xwediyê perspektifek çawa a li ser mirov û jîyane mirov bin wê bi wê re wê ji aliyekê ve wê, bê li wê hizirkirin. Di wê temenê de wê têgîna humanismê wê weke çerçoveyek fahmkirinê ku wê, mirov wê bi rengê jîyane mirov re wê ji xwe re wê ji aliyekê ve wê bikê temenê fahmkirinê. Di nava kurdan de wê di demên kevnera de wê dema ku em li têgînên weke Zerdeştîtiyê dinerin wê di wê temenê de wê xwediyê perspektifek zêde mazin a humanismê bê. Di herikina vê nivîsandina me ya li ser humanismê de wê di serî de wê ew wê ji me re wê weke aliyekê perspektifî wê temen û çerçoveyek fahmkirinê wê biafirê. Çerçoveyên hizirkirinên weke bi êzdayiyê re ku wê jîyanê pîroz bibênê, wê jinê pîroz bibînê, li ser temenê mafê jîyanê li xwezayê û navaroka wê hizirkirinê wê di wê temenê de wê weke çerçoveyek hizirkirina humanist ku mirov wê di serî de wê, weke aliyekê wê yê giring wê werênê ser ziman bê.

Humanism di demek aqil û ku ew bi aqil pêşdikeve de wê weke nirxek fahmkirinê û perspektifek jîyanî a giring wê derkeve li pêş. Ber vê yekê wê fahmkirina wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê li ser temen û esasekê jîyanî wê hilde li dest û wê fahmbikê. Wê bi wê re wê karibê êdî bigihijê temen û çerçoveyek fahmkirinê a bi wê re.

Abdusamet Yigit

Destpêk; felsefe û humanism

Mijare humanismê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê ew wê derkeve li pêş ku wê mirov wê wê weke têgînek nirxî a navendî wê di wê de wê bê esasgirtin û wê were hasibandin. Wê weke nirxekê bê. Lê ji aliyekê din ve jî wê hebûna heyî ku ew weke hebûnek dijî wê çawa wê li wê were nerîn, nêzîkatî wê were lê kirin wê bi wê re wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Felsefe wê di wê temenê de wê, demên wê yên kevnera wê di wê temenê û çerçoveyê de wê dema ku mirov wê bi nerînek humanist di berçav de derbas bikê wê di serî de wê, çawa wê nerîna bihizir, zanînê û bi aqil wê ji azmana wê dakeve li jêr û wê di nava jîyanê de wê bi mirov re wê bidest hizirkirinê wê bikê wê di wê temenê de wê, bi wê re wê were lê hizirkirin. Ji aliyekê felsefeyê ve wê nerîna humanismê wê di temenekê hizirkirinê de wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ziman ku wê di wê temenê de wê mijare hebûnê wê di wê temenê de wê li ser temenekê bi salixkirinên wê yên ku ew wê were fahmkirin wê di nava wê perspektifa wê de wê, di wê temenê de wê, hin bi hin wê weke aliyek ku wê bi wê re wê, xwe bide dîyarkirin bê.

Di nava felsefeyê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin ku wê, zanîn û aqiliya ku ew dihê pêşxistin wê çawa mirov wê hebê û wê xwediyê awayekê çawa bê wê di serî de wê bi wê re wê, hin bi hin wê weke aliyekê ku wê bi wê ji wê were fahmkirin bê. Di wê temenê de wê, dema ku wê demên ronasansê wê weke jinûvebûnekê wê pêşkevin û wê felsefe wê ji nûve wê bivejê wê tenê wê weke xwandinek felsefeyî wê nemênê.. Wê di dewama wê de wê çawa salixbikê, fahmbikê, hilde li dest, bi wate bikê ji aliyê mirov ve wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê di wê temenê de wê bi wê were lê hizirkirin bê.

Di demên kevnera de wê di nava felsefeyê de wê, bi carekê wê nebê. Wê bi demêr e wê di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê, bibê. Hin bi hin wê, wê têtîngên weke pythagorasî wê mirov wê bikina navend û wê bihizirin wê bi wê re wê, dîmenekê wê bê dîtî. Di wê çerçoveyê de wê, di renekê de wê, felsefe wê, dema ku wê hin bi hin wê mirov wê di xwe de wê kifşbikê wê ji aliyekê ve jî wê weke ku wê, bi ber çerçoveyek fahmkirinê a felsefeyî ku wê mirov dikarê bi renekê hûmanist wê şîrove bike ve ku wê herê wê şîrove bikê

Bi teybetî wê di demên kevnera de wê weke ku em bi felsefeya zerdeştîyê re wê dibînin ku wê li ser esasê weke maf dîtî û parastina mafê jîyanê wê di renekê de wê bihizirê. Ev wê, di awayekê de wê weke têtîng û renekê hizirkirinê ê humanist bê. Li kurdistanê dîroka humanismê wê di wê temenê de wê, di renekê de wê, bi mîtrayiyê û zerdeştîyê û piştî heta Manî û Mezdekiyê re wê di awayekê de wê, were dîtî. Têtîngên baweriyî û hwd ku wê pêşkevin wê di wê temenê de wê, mirovwê di hizrên xwe de wê, derxina li pêş. Li ser wê temenê wê, di awayekê de wê, rewşa mirov wê, di awayekê de wê di nava fahmkirina felsefeyî de wê çawa bibê wê li ser wê temenê wê hertimî wê, di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê nîqaş wê di renekê de wê bibin û wê bîn kirin.

Di nava hizrên serdemên kevnera de wê, di wê çerçoveyê de wê dema ku mirov dihizirê wê gelek têtîngên ku wê, weke di çerçoveyek hizrî a humanist de wê werina şîrovekirin wê hebin. Minaq wê berî Zerdeşt wê, korbakirina mirov wê, di awayekê de wê hebê û Zerdeşt wê, di renekê red dikê û qadaxa dikê di nava hizrên xwe de. Wê rast nabînê. Di wê çerçoveyê de wê, li ser temenekê mafê jîyanê wê bihizirê. Li vir di hizra Zerdeşt de wê dema ku em di wê çerçoveyê de wê bi wê bihizirin wê dibînin ku wê li ser ya ku ew heya û dijî û mafê wê yê jîyanê ku ew ji

hebûna wê dihêt û çawa dixwezê weke ku ew li gorî wê rast a ku ew were jinkirin wê di wê çerçoveyekê de wê weke nêzikatîyek felsefeyî a humanist wê di çerçoveya wê de wê, ew bê parastin û lênerîn.

Di dewama wê de wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di demên hemdem de wê, ev mijar wê bi zêdeyî wê di rengekê de wê weke ku mirov dibînê wê bi zêdeyî wê derkevina li pêş. Di demên ronansansê de wê, bi zêdeyî wê derketina têtîna humanismê wê weke di temenekê tevgerê afrîner a li hemberî ya serdema navîn ku wê bibê wê, di wê çerçoveyê de wê xwe xwediyê çerçoveyek fahmkirinê bê.

Humanism di aslê xwe de wê dema ku mirov li wê bihizirê, wê dibînê ku wê weke çerçoveyek têtîna a bi ast û pîvan a ku mirov wê li ser radeyek pêşketinê a bi aqil re wê di awayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Minaq wê, di wê temenê de wê mafê jîyanê parastina wê, di wê çerçoveyê de hizirkirina li ser temenekê wekheviyê di nava mirov de wê bi wê re wê karibê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Tabî dema ku mirov wê li ser temenekê re wê li wê bihizirê wê di serî de wê humanism wê bi aliyên wê yên dîrokî, **felsefeyî**, çandî û hwd ve wê di awayekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di têtîna humanismê wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê, di temenê fahmkirinê û rengê fahmkirinê de wê, bide dîyarkirin.

Di roja me de wê, di nava têtînen weke yên derûnî de wê di serî de wê, li ser temenekê fahmkirinê a bi wê re wê di rengekê de wê derkeve hemberî me. Wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê fahmkirinê wê werênê ser ziman ku wê çawa wê, were hîskirin wê bi wê re wê, di rengekê de wê, bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê di çerçoveya têtîna derûniyê de ku mirov li wê dinerê wê, weke di awayekê de wê bi wê re wê gelek aliyên wê yên ku wê di zikhev de wê derbas bibin wê hebin. Di serî de wê, di mijare civakî de wê dema ku mirov wê têtîna humanismê wê hilde li dest wê li ser temenekê giring wê mijare fahmkirinê û pêşketina wê fahmkirinê wê bi xwe re wê xwe bide dîyarkirin. Di demên felsefeyê ên kevnera de wê têtînen weke bi reng û armanca 'xwe naskirinê' wê di wê temenê de wê li ser temenê bi pirs pirsînen weke ez kîm a, ji kû me, hebûna min çi ya, ez weke mirov çawa me, xwediyê çi maf û azadiyê û rengê jîyanê me û hwd wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giiring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê bê.

Di demên hemdem de wê dema ku wê felsefe wê mijare humanismê wê were ser ziman wê, di rengekê de wê, weke li ser temenekê bi zanîne re wê li ser rengê fahmkirinê re wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê humanism wê di nava zanîne de wê weke rengekê fahmkirinê ê bi perspektîfî ku wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê mijara humanismê wê di aslê xwe de wê, weke mijare zêde kûr ku wê bi serek navên weke yên çand, dîrok, felsefe, perwerde, derûnî, civaknasî û hwd re wê weke van bi gelek aliyên din re wê bi derfet bê ku ew li wê were lê hizirkirin û ew wê bi wê werê ser ziman. Li vir em di serî de mijare humanismê wê hinekî li ser temenê hizirkirinê, bi dîrok û felsefe û pêvajoyên pêşketina wê re wê di dîmenekê de wê bi pêvajoyên pêşketinê re wê hinekî wê werênina ser ziman.

Tabî wê di wê temenê de wê mijarên ku wê di wê temenê de wê werina hildan li dest wê bi çî rengê wê werina hildan li dest wê, ji aliyekê ve wê giring bin. Di aslê xwe de wê di demên kevnera de wê têtîngînên felsefeyî ên xwezayî ku wê demokrit, epîkur û hwd wê li ser temenê mirov ku wê bikina navend û wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê werênina ser ziman wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê, di wê temenê de wê, werênê ser ziman. Humanism wê bi demê re wê bi zêde pêşketina zanîne û bi afirîna pîvan û astê re wê, weke çandek fahmkirinê a bi zanîne, şewayekê gîyanî ê bi rengê nêzbûn û fahmkirinê û hwd re wê, were ser ziman. Di wê çerçoveya wê de wê, aliyê hizirkirinê, zanîne û hwd ê baş wê, di awayekê de wê li ser hebûna mirov û jîyanê re wê di wê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin.

Tabî wê dema ku em di çerçoveya têtîngîna têtîngînek gîyanî de wê, werênina ser ziman wê di awayekê de wê, çerçoveya humanismê wê di rengekê de wê li ser temenekê mirovî ku ew di wê çerçoveya xwe ya gîyanî de bi xwe bê, li ser xwe re xwediyê têtîngînekê û fahmkirinê û hiş bê. Di dewama wê de ku wê çawa wê bi wê re wê, di awayekê de wê hebê û wê bi wê re wê, di rengekê de wê, bi xwe wê, xwe bide dîyarkirin. Di nava derûniyê de wê dema ku wê mirov wê bê hildan li dest wê, bi têtîngîna ew bi xwe ya, xwedî wîna û bi xwe ew dikarê tîştan bikê û ew maf û derfeta mirov heya wê bi wê re wê li wê were hizirkirin û wê were ser ziman. Di wê temenê de wê, weke zindiyekê wê hebûn û azîtî wê bi wê re wê di rengekê de wê derkevina li pêş. Ezîtî wê di temenê hiş û keseyetiyê de wê xwediyê wate û têtîngîştînek ku mirov wê di wê

çerçoveyê de hilde li dest û fahmbikê bê. Bi hebûnî jî ku mirov bi wê bihizirê wê di wê çerçoveyê de wê, bi çerçova û têgînek hebûnî ku wê her hebûn ku ew heya û xwediyê mafê jîyanê re û ew mafê wê ji wê hebûna wê dihê wê di wê temenê de wê bi wê karibê were kirpendin.

Di çerçoveya aliyê duyem ê hebûnî ku mirov wê hilde li dest wê di wê temenê wê ji du aliyan ve wê bi derfet bê ku mirov wê hilde li dest. Aliyê pêşî wê li ser wê temen û çerçoveya ku ew ew weke hebûnekê ya ku mirov wê bîbînê û wê bi wê re wê pêşwazî bikê bê. Aliyê din jî wê di wê temenê de wê li ser temenê nêzîkatîyê, hiş û fahmkirinê a li lê nerînê ji aliyê zindiyê dihizirê ê minaq weke mirov û hwd ve ku wê bi wê çawa wê were fahmkirin bê.

Di mijare nêzîkatîyê a bi aliyê duyem de jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, di wê temenê de wê li ser temenekê nêzîbûnê wê li wê were nerîn. Weke ku wê kurdên êzîdî wê bêjin 'ya ku tu ji xwe re rast nebînê ji kesekê din re jî rast nebîna' wê di wê çerçoveyê de wê, li ser temenê nêzîkatîyê wê karibê temen û têgînek fahmkirinê bi xwe re bide dîyarkiirn.

Minaq wê dema ku wê çawa ku wê weke nêzîkatîyek mirovî a di demên hemdem de wê ji mirov wê were hêvîkirin bi başî nêzbûn, rast û dîrûst bûn, xirabî bi kesî nekirin, eziyet nedana ti kesekê û ankû zindiyekê din ku ew ne mirov bê wê weke ku wê bê gotin 'nêzîkatîya mirovî lê kirin' wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê aliyekê ku mirov wê dikarê wê di wê temenê û çerçoveyê de wê fahmbikê bê.

Di nava felsefeyê de wê, di demên kevnera û pê de wê, hin bi hin wê bi kifşkirina mirov, têgînên weke yên ku wê Sokrat wê li ser temenê sîyan zanîn a û li mirov nîşandina nêzîkatîya bi sîyanî wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku wê bi çerçoveya felsefeyên demên kevnera de fahmbikê bê. Protagorasî wê dema ku wê bahsa mirov wê bikin wê di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê weke 'mirov wê weke pîvane her tiştê ya' wê werênina ser ziman. Epikurî wê di awayekê de wê weke ku wê were dîtin wê li ser temenê dilxweşî, haz û xwestekên mirovî wê di awayekê de wê bi wê rengê wê bihizirin û wê di wê temenê de wê, bi felsefeya ku wê mirov wê weke navend wê ji wê re wê bikina navend wê pêşbixin. Piştî aristo ku wê hin bi hin wê cardin wê derkevina ser rûyê dîrokê wê di awayekê de wê dibistana epikur ku wê hizrên wî di wê de wê were fêrkirin wê were pêşxistin û wê di wê temenê de wê, di renekê de wê derkeve li pêş. Li hemberî têgînên weke yên felsefeyî ên weke yên ku wê platon wê werênê ser ziman ku mirov wê nikaribê pêbaweriyê bi

rêyên derkiirnê ên sehên mirov werênê wê, epikurî wê vajî wê di awayekê de wê, li ser temenê bi bawerîya bi derkkirinên rêyên sehan wê bênin û wê di wê temenê de wê, ji têtîn û çerçoveyên hizirkirinên ku wê di wê temenê de wê bi awayekê wê çawa wê mirov wê, ji rastîya wê dûrbixin û yan jî wê di awayekê de wê, bikina bindest wê li dijî wan bisekinê. Di wê temenê de wê, mirov wê çawa wê bi xwe bê û li xwe bê wê li ser wê bisekinê û wê li ser wê temen û çerçoveyê wê hizrên xwe wê di regekê de wê werênê ser ziman. Epikur wê, di wê çerçoveyê de wê weke ku mirov wê dibînê wê bi hizirên xwe wê re wê di temenekê de wê li ser esasê ku wê mirov wê weke navend wê bikê temenê têtînên xwe yên felsefeyî. Wê li ser wê temenê wê kirinên rojane û hwd wê di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê derxina li pêş û wê di awayekê de wê, li wê bihizirin. Li ser temenê têtîna wî ya epistemolojîkî a zanîne re epikur wê weke di çerçoveyek hedonist de wê weke xwediyê şewayekê hizirkirinê bê. Li ser temenê ya ku mirov ji dilxweşiyê dûrdikin û ankû girin weke xem, kûl, dilêş û hwd xwe ji wan dûrbikê. Di wê çerçoveyê de wê di awayekê de wê bi wan re wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Minaq rewşên weke tirsê ku wê mirov ji sedemên weke mirinê bê û ankû xwûdayan bê wê, bixwezê ku ew wan li şûn xwe bihêlê û di temenekê weke ku ew ya ku ew dixwezê wê bijî û xwe bi wê re di awayekê de weke ku ew dixwezê wê werênê ser ziman wê, di regekê de wê bi wê re wê, bihizirê. Li ser wê temenê ya baş û nebaş ji hev cihê bikê û bi wê re ew bi aliyê baş re ew di temenekê de bijî û xwe bide jîyankirin.

Di demên kevnera de wê hebûna mirov wê li ser temenekê wê bi hebûna wî ku ew bi wê heya re wê hin bi hin wê bi wê were lê hizirkirin. Di aslê xwe de wê, di wê çerçoveyê de wê mijare hizirkirina li mirov wê, di regekê de wê di nava felsefeyê de wê bicih bibê. Lê li vir wê, wê têtînen weke yên baweriyî wê hin bi hin wê jinûve wê li ser têtînen felsefeyê re wê bi wê re wê derkevina li pêş.

Di wê temenê de wê, felsefeyên ku wê mirov û zanîna mirov wê ji xwe re wê bikina navend wê ji aliyê ve wê çawa wê werina fahmkirin û ankû wê bèn hildan li dest wê, weke aliyekê din ê ku wê were fahmkirin bê. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, felsefe wê, di wê rengê de wê aliyekê wê yê din ku wê bi têtînen baweriyê re wê were beremberê hevdu û ankû wê were hemberî hevdu wê ji aliyekê ve jî wê ev nûqte jî wê bi wê re wê, di regekê de wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê, nava baweriyên de wê, dema ku wê mirov wê xwe kifşbikê, xwe weke nirxekê bibînê, li pêşketina xwe wê bihizirê û wê bi wê ezîtîya xwe û keseyetîya xwe wê bide dîyarkirin wê êdî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giirng wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, di warê têngîna baweriyên de jî wê di wê warê de wê, minaq wê têngînên weke 'mirov xwe weke şîrik dibînê ji xwûdê re' wê li ser wê temenê wê wateyek ku wê bi wê were fahmkirin wê hebê.

Tabî wê ji aliyê mirov ve wê dema ku wê were hildan li dest wê mijare hizirkirinê wê, di wê rengê de wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê xwe bi wê re wê, bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê, werênê ser ziman wê têngîna rewîstê wê weke rewîsta ku mirov jî wê di wê de ku wê mirov wê çawa wê were salixkirin wê bi wê re wê, karibê ji aliyekê ve wê were fahmkirin. Ji aliyê têngîna humanismê ve ku mirov wê fahmbikê wê li ser temenekê 'başîyê û bi aliyê baş ve wê, were fahmmkirin. Lê ev wê teneê wê aliyekê wê biafirênê. Aliyê din jî wê dema ku em di temenekê objektiv de wê hilde li dest wê, derricketina li pêş a hebûna mirovî wê, di wê çerçoveyê de wê, karibê weke aliyekê wê yê din ê giring ku ew bi wê were fahmkirin bê.

Ji aliyê nerînê ve wê, ji du aliyan ve wê, di serî de wê di wê temenê de wê nerîna humanist wê karibê xwe bide dîyarkirin. Yek wê ya li mirov ku ew weke mirov ji xwe re weke navend dibînê û bi wê rengê esas digirê bê. Ya din jî wê nerîna li dervî xwe a ji xwe a mirov ku wê di wê temenê de wê weke ku wê were gotin ku wê bi awayekê mirovî wê di wê rengê de wê, were pênasekin bê.

Minaq mafê jîyanê wê weke mafekê hêja bê. Wê di wê temenê de wê, zindiyên ku ew dijîn wê, di wê temenê de wê, xwediyê wê mafê bê û wê, bi wê re wê were parastin. Di rengekê de wê dema ku wê kesek û ankû zindiyek wê, di rengekê de wê êşê bikişênê wê, di dewama wê de wê çawa wê ew wê ji wê dûr were kirin û wê were rehetkirin. Wê weke têngînek bi nirx a mirov wê karibê di wê temenê de li ser esasê humanismê re ku were fahmkirin bê.

Di nava kurdan de wê, di wê rengê de wê hinek têngînên ku wê werina ser ziman wê hebin. Em dikarin qan jî di awayekê de li vir bi awayekê balê bikişênina li ser wan û piştî mijara xwe bi berdeyamî wê hanîna wê ya li ser ziman wê bidomênin. Minaq wê gotinên weke bo kesan ên weke ku wê bi başî salixbikin û wê kes wê weke kesekê ku ew karibê zirarê bide kesê li dora û ankû wê nikaribê wê ew wê zirarê nedê wê di

rengê de wê bi têngnek mirov a di wê temenê de wê ku wê were ser ziman re wê, bê pênasekirin. Di wê temenê de wê ya ku wê bi mirov wê bide kirin wê ew hisiyeta me ya mirovî bê. Yan jî wê dema ku mirov wê tiştêkê xirab kir wê weke ji wê dûrketibê wê di wê rengê de wê, were salixkirin û wê werê ser ziman. Minaq wê, di rengê de wê, dema ku kurd wê di wê rengê de wê şîroveyên xwe wê di demên hemdem de wê bikin wê hinekî jî wê rewşên ku ew marûzî wê dimênin weke qadaxayên ji aliyê îran û tûrkiya ve ên li ser zimanê wan ê dayikê, ne hiştina xwe bi zimanê xwe hanîna ser ziman, bo wê girtin, êşkencekirin û kuştin û hwd wê weke nêzîkatîyê dermîrovî ên ku wê di wê temenê de wê di wê temenê de wê şîrove bikin û wê werênina ser ziman.

Di serdemên hemdem de wê di wê temenê de wê rêveber û ankû desthilatdar wê, weke aliyekê zêde giring ku wê dervî mirovî wê di wê temenê de wê, karibin ji gelek aliyan ve werina pênasekirin bin. Wê di awayekê de wê li şûna ku wê mirov bihizirin wê li rêveberî û serdestîya xwe wê bihizirin. Di wê temenê de wê çendî ku wê gotinên weke 'demokrasiyê' û ankû gotinên ku wê werina bi wateya 'humanismê' û hwd jî lê wê di rastiyê de wê, ji wê dûr bin. Wê ew gotin û şîroveyên ku wê bi wan û li ser wan re wê werina kirin wê ji gelek aliyan ve wê weke 'makyaj' û ankû rewşên weke xwe dibin wan re 'vêşartinê' wê bèn pênasekirin û ser ziman.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, pêvajoyên felsefeyê ên demên kevnera wê di rengê de wê, di wê temenê de wê, hinek aliyên wan ên ku mirov di wê çerçoveyê de fahmbikê wê hebin. Wê di nava rengên wan ên hizirkirinê de wê, ew wê were dîtin ku wê hin bi hin wê mirov wê derkeve li pêş û wê zêdetirî wê bi dîtin, nerîn û derka mirov a bi sehî wê pay were pîvan û wê zêdetirî wê weke temenekê wê were esas girtin.

Di wê temenê de wê, nerîna mirov wê bi wê bawerkirin wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di wê temenê de wê di serî de wê karibê bikirpênê û wê werênê ser ziman. Aliyê ku wê piştî demên kevnera wê di awayekê de wê li ser encamê wê yên bi felsefeyî û hwd re wê bideest hizirkirina xwe bikê û wê pêşkeve xiristiyanî wê hinekî wê bi wê kirpandina xwe ya li ser mirov û esasgirtina mirov û di awayekê de wê, bi gotina 'qadaxkirina kuştinê' û hwd re wê, di wê temenê de wê di rengê de wê derkeve li pêş.

Di awayekê de wê, baweriyên ku wê piştî serdemên kevnera wê derkevina li pêş wê, zêdetirî wê bi îdîaya ku wê zêdetirî wê, mirov esasbigirin re wê di wê temenê de wê, werina ser ziman.

Têgîna humanismê ku wê piştî demên ronansansê û pê de wê derkeve li pêş wê, di awayekê de wê, li ser wê temenê û rengê ne deogmatik ê hizirkirinê ku wê pêşkeve û wê mirov wê weke nirxekê wê di xwe de wê herê bikê re wê pêşkeve. Di wê rengê de wê, ji wê demê û pê de wê mirov wê pêşkeve û wê bi zêdeyî wê derkeve li pêş. Wê di kirin û kifşkirinên bi têngîni û jîyanî de wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê, derketina li pêş a mirov wê di wê temenê de wê bi jîyan û kirinên xwe re bûyîna mijare lêkolînên bi armanca fahmkirinê, wêja, hûner û hwd wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di wê temenê de wê weke têngînek mirovî wê xwe bi wê re wê, bide dîyarkirin.

Têgîna humanismê wê li ser wê temenê wê hem bi awayekê şubjektiv û hem jî bi awayekê objektiv li ser temenê fahmkirin û zanîne re wê hin bi hin wê were pênasekirin û ser ziman. Di awayekê de wê, wêjeya mirov wê dema ku wê pêşkeve wê, di wê temenê de wê çî bo wê rast bê û di cih de bê û hwd wê di wê rengê û awayê de wê bi wê re wê di rengê de wê pêşkeve û wê derkeve li pêşê. Wê dema ku wê Da-vincî wê sûretê mirov wê bêî ku ew nav lêbikê wê bikê û wê yan jî wê bi têngîna weke ku wê bi xiristiyanîyetê û hwd re wê, di sûretê mirov de wê, dîtina xwûdê û hwd wê, weke aliyekê ku wê bi zanîna objektiv û hwd re wê, di wê rengê de wê xwe bi wê re wê di rengê de wê, dikarê wê bi wê rengê wê werênê ser ziman. Weki din wê di awayekê de wê, têngînen weke bi xiristiyanîyetê re wê weke vejendina mirov û hwd ku wê werina ser ziman wê, di awayekê de wê, têngînek humanist a objektiv wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Têgîna objektiv û şubjektiv a mirovî wê di awayekê de wê, dikarê wê di destpêkê de wê li ser esasê nerîna objektiv a di derbarê mirov de ku wê ew wê bi esasgirtina mirov û weke nirxekê wê bibîne û wê di wê temenê de wê xwediyê nerînekê bê r ewê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Weki din nerîna şubjektiv wê ji aliyekê ve jî wê, li ser temenê weke nerîna ji mirov a bi mirovî ku wê di derbarê xwe û ankû hewirdor û zindiyên li dora xwe û di xwezayê de ku ew wê hebin re wê di rengê de wê dikarê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di nava têngîhen demên kevnera de têngîna humanismê

Di demên kevnera de wê, têngîna humanismê wê dema ku em rengên hizirkirinên wê yên li ser jîyanê, mirov û hwd dibîne bi wan re wê hin bi hin wê rengê xwe wê bide dîyarkirin. Dema kevnera wê dema ku em ji wê aliyê ve wê li wê binerîn wê dikarin wê bi wê werênina ser ziman.

Wê di awayekê de wê bi wê re wê werê dîtin ku wê mirov wê weke nirxekê wê derkeve li pêş. Wê hem bi hebûn û hem jî bi nerîna xwe re wê bidest dîyarkirin û kifşkirinê a di rengên fahmkirinê û jîyankirinê de wê bikê. Hizirkirinên ku wê weke ku wê werina kirin wê ji wê demê û pê de wê, li şûna ku wê li gorî yazdanakê wê çî bi wê were lê hizirkirin û wê çî wê baş bê wê bi têgîna bo mirov û çawa dikarê di jîyanê xwe de ji wê fêde bigirê û ya bo mirov çî ya û çawa rast a wê, di wan çerçoveyan de wê hin bi hin wê bi wê li wê were lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê, dema ku em bahsa demên kevnera dikin em ji aliyekê ve jî bi gotina 'aqil ku wê dakeve li nava jîyanê' dikin. Wê bi wateya vê gotinê re wê ew wê di serî de wê bi wê re wê karibê were fahmkirin ku wê çawa wê bi pîrsgirêkên mirov û jîyanî re wê alaquadar bibê û wê bidest hanîna wan a li ser ziman bikê wê di wê temenê de wê di renekê de wê bi wê re wê, were ser ziman.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê wê, di wê rengê de wê, dema ku em li ser temenê jîyanê û jîyane mirov û bi wê re mirov weke nirxekê derketina li pêş ku em li wê dihizirin wê di wê temenê de wê çawa wê mirov wê bi astbûna bi hişbûna mirov ve girêdayî wê pêşkeve wê ji aliyekê ve wê ew jî wê di renekê de wê weke ku mirov dikarê wê balê bikişênê li ser wê bê.

Di awayekê din de jî wê, mirov dibînê ku wê felsefe wê, rewşa mijarên weke sîyanê, bi aqilbûnê, zanînê û wê weke protagoras û hwd wê werênê ser ziman ku wê 'mirov weke pîvane hertiştê ya' ku wê werênê ser ziman wê di wê rengê de wê ev wê weke aliyna ku mirov di wê çerçoveyê de wê werênê ser ziman bin.

Bi hizirkirinên sokrat re wê di awayekê de wê hinek aliyên bi têgînî ku em di wê çerçoveyê de karibin wan fahmbikin wê hebin. Minaq wê, li ser temenê sîyanê ku wê bi mirov wê bihizirê û wê di wê temenê de wê çendî ku wê sîyanê wê weke zanînê wê werênê ser ziman û wê di wê temenê de wê bi pîvanekê wê sîyanê wê werênê ser ziman jî lê wê di awayekê din de wê, bi hizirkirina li mirov bi wê jîyankirinê û çawa bi wê jîyankirinê re jî wê di renekê de wê li wê bihizirê.

Di wê temenê de wê aliyê hizirkirina sokrat ji wê aliyê ve ku mirov wê hilde li dest wê, di aslê xwe de wê hem ji aliyê şubjeyî ve û hem jî ji aliyê têgîna objeyî ve wê, encamên ku em em ji wê derxin û wê fahmbikin wê hebin.

Di wê temenê de wê, mirov wê di nava aqil de wê, weke kirdeyek gerdûnî wê hin bi hin wê pêşkevê û wê, wê derkeve li pêş. Ya ku wê hin

bi hin wê bi têtînên hizirkirinê û hwd re wê, mijarên weke bindestiyê, kolederiye û hwd ên demên kevnera û hwd wê, bikê berlêpîrsînê û mahkûm bikê ji aliyê aqilê mirov ve jî wê hinekî jî wê ev bê. Wê di wê temenê de wê dema ku wê, Isa wê li dijî roma wê serî hilde û wê hizrên xwe wê werênê ser ziman wê, di regek de wê pêşî ne weke oldarekê lê wê weke kesekê û ankû mirovekî wê di serî de wê xwe bide dîyarkirin. Wê di wê temenê de wê li ser nirxbûna mirov wê, di wê temenê de wê pêşî wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Xaçkirina îsa li çarmixê jî wê di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, di awayekê de wê, ji wê aliyê ve wê weke ji bîrkirin û bûyîna wê rewşê weke dagerekê wê di serî de wê, li ser temenê weke nirxekê pêşketina mirov re jî wê dikarê wê pêşî wê fahmbikê û wê piştê wê li ser temenê bûyîna malê baweriyê wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Xaçkirina îsa li çarmixê wê di regekê de wê weke mirovekê wê îsa wê derxê li pêş. Bi wê re wê têtîna wijdanê û hwd wê bi wê re wê pêşbixê û wê derkeve li pêş. Wijdan wê weke regekê hizirkirinê ê darazî ku wê bi çerçova û têtînên weke bi hizira mirovî û hwd re wê karibê bi temenfahmkirinê re wê werênê ser ziman jî bê. Wê di wî de wê, hizra hebûna dijî û parastina wê û esasgirtina wê ya li ser temenê jîyanê re wê li pêş bê. Wekî din wê di regekê de wê bi aliyê hizirkirinê, aqil û zanîna baş re wê, di regekê fahmkirinê de wê bi wê re wê temenê hizirkirinê wê biafirê. Wijdan wê bi mirov re wê pêşkeve û wê, bi temen bibê. Wê di wê temenê de wê, weke têtînek ku wê temenê başbûnê a bi hizrî û nerîna li hev û hwd re wê bibê û pêşkeve. Wekhevî, bi maf û azadiyê lê hizirkirin wê, bi têtîna û gotînên weke civakî ên bi rengê 'ya ku mirov ji xwe re rast bibîne ji yê li hemberî xwe û ankû dervî xwe re jî rast bibîne wê di wê temenê de wê weke têtînekê ji xwe gavavêtinê a bi wijdanî û nerîna wê re wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Wê di wê temenê de wê weke têtîna ku wê hin bi hin wê temenê rengê hizirkirinê bi humanismê jî wê di regekê de wê bi xwe re wê, di awayekê de **wê biafirênê bê**. ..

Têtîna bi wê rengê ên li ser esasê wijdanê û hwd wê bi gotînê wê di xwe de wê, dema ku mirov li wan dihizirê wê dibîne wê hinek têtîna felsefeyî ku mirov dikarê di wê çerçoveyê de li ser wan re di wê de kûrbibê wê hebê. Minaq wê têtîna weke yê bi felsefeyî li ser mafê re, li ser azadiyê re, li ser wekhevîyê re, li ser rastîyê re, li ser dîrûstîyê re û hwd re wê bi wê rengê bi gelek aliyên din re ku mirov wê karibê bi wan di wê de kûrbibê wê bi deerfetî wê hebê. Mijare wijdanê û çarmixkirina îsa wê, di wê temenê de wê di temenê hizirkirina mirov û di wê

çerçoveyê de bi pêşketina aqilê mirov ê wijdanî re wê weyn û bandûrek wê ya teybet wê wê hebê. Wijdan wê bi wê re wê bê temenê kifşkirina mirov. Mirov jî wê bi wê re wê ser temenekê bi wijdanî wê bidest xwe **kifşkirinê** wê bikê.

Li ser wê çerçoveyê de wê, ya ku wê di aslê xwe de wê piştî herêkirina xiristiyanetê û pêşketina wê, di wê rewşê de wê ev wê, weke têgîn û aliyekê ku wê zêde bandûra wê di temenê trejedî û hêstên wê yên ku mirov wê bi bandûrbikin re wê, derkeve li pêş bê. Di aslê xwe de wê mijare mirovbûnê û weke hevdû herêkirina mirov ku wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê, karibê wê fahmbikê bê.

Hizirkirinên ku wê di awayekê de wê li mirov wê werina bi wan hizirkirin û wê di wê temenê de wê li ser wan re wê têgîna xwûdayî wê jî aliyekê ve wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di serî de wê fahmbikê bê.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijarebi keseyetîya xwe pêşketina mirov wê jî aliyekê ve wê, bandûra wê têgîna mirov û ku wê di sûretê mirov de wê lêgerêna wê hebûna xwûdê û ku wê di zikhev de wê bandûra wan herdû têgînan wê li hev hebê wê, di wê temenê de wê bi wê hebê. Çendî ku wê aqilê mirov wê derfetê bide wê xosletên baştirîn wê kifşbikê û wê bi xwûdê re wê werênê ser ziman. Lê piştî wê ew wê, keseyetîya ku weke 'keseyeta tekûz' ku ew bi wê diafirênê wê weke gîyanekê wê di xwe de wê bixwezê ku ew weke wê bijî. Di wê rengê de wê, di rengekê dewrûdayimî û ankû di dîmenekê bi hevve û di hev de hem bi xwe û hem bi rengê hev jîyankirin wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê werê jîyankirin bê.

Ji wê aliyê ve wê, dema ku mirov wê, hinekî bi hizirê pergalek zêde giring û berfireh a bi têgînî wê di nava zerdeştîyê de wê bê pêşxistin. Wê di temenê wê de wê, mirov wê bi wê re wê çawa wê derkeve li pêş wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê were dîtin. Di aslê xwe de wê, di nava zerdeştîyê de wê, mijare hebûna jîyane heyî û hebûna heyî wê weke nirxekê heyî wê di wê temenê de wê, li wê hizirkirina wê weke nirxek zerdeştîyê wê were dîtin. Ji wê aliyekê ve wê têgînek humanist a ku mirov wê bi gelek xoslet û aliyên wê jî nava hizrên zerdeştîyê wê kifşbikin wê hebê.

Di xosletê têgîna humanismê a zerdeştîyê de ku em li ser temenekê hizrî û felsefeyî li wê dihizirin de wê, di wê çerçoveyê de wê di çerçoveyek bûjenî û fîzîkî de wê di awayekê de wê, bi xosletên xwe wê bide dîyarkirin. Ya heyî wê weke nirx dîtina wê, di wê temenê de wê bi

wê re wê li wê werê lê hizirkirin. Di wê temenê de wê minaq wê jîyane heyî wê bi gotinên 'qadrê wê zanibin' k uwê werênina ser ziman wê bibê. Ya ku wê were dîtin wê di wê temenê de wê, ya ku ew dijî wê, weke bi têtîna ku ew jîyanê weke objeyek fîzîkî tefkir dikê bi wê dihizirê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê.

Zerdeşt wê, di awayekê de wê, tişteke giring bikê. Ya ku wê di awayekê de wê, giringîya hizrên wî bi felsefeyî wê bide dîyarkirin wê ji aliyekê ve jî wê ew bê. Wî mafê kifşkirinê bi gelek aliyan hê di wê demê de wê ji destê yazdanan wê bigirê û wê di rengên fahmkirinên xwe de wê weke ku wê radestî mirovan wê bikê. Di wê temenê de wê rêyek û xate pêşketinê wê bi ber mirov û pêşketina mirov û kifşkirina mirov ve wê kifşbikê û wê pêşbixê û wê temenê wê yê hizrî wê biafirênê û wê biadilênê. Ya ku wê hê di dema zerdeşt de wê, di awayekê de wê, çawa wê weke ku wê bê temenê dijberîyê li wî ku wê bi wê were gotin ku ew 'hebûna yazdanên me red dikê' ku wê, li wî weke bertekekê wê were ser ziman wê li ser wê temenê bê. Di dîmeneê ku em di mîtolojiya girêkê de dibînin weke ku wê çawa ku wê bê gotin ku 'prometheus' wê agir ji yazdanan wê bidizê û wê bide mirovan wê di wê temenê de wê, di renekê de wê, wê helwesta zerdeşt mirov dikarê wê di renekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Têtîna **prometheus** wê çendî ku wê weke mîtolojikî bê wê ji aliyekê felsefeya humanismê a objektîvî ve wê dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê de wê mirov wê li pêş bê. Mirov dikarê di dewama wê de wê bi wê têtînê re bi gelek aliyan re empatiyê bi wê dênin û em ji wê xwe bigihênina têtînên mirovperêzî ên di wê temenê de. Di wê rengê de wê, di renekê de wê, di awayekê de wê, werênê ser ziman. Di nava mîtolojiyên demên kevn ên berî demên kevnara de wê, minaq wê gotinên weke 'yazdanan mirov bo ku ew ji wan xizmetê bikin wê biafirênin.' Di wê temenê de wê, ev zindiyê ku wê bê afirandin û wê piştî wê, gîyan lê were dayin û wê bê vejandin li jîyanê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê fahmbikê.

Di nava fahmkirinê de wê mirov wê hin bi hin wê bi fahmkirina xwe re wê ji aliyekê ve wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê bi wê fahmkirinê li xwe bihişbûn, bi karhanîn û danîşandana wîna xwe û hwd wê di wê temenê de wê, mirov wê, di renekê de wê, derxê li pêş. Di demên kevnara de wê, li ser wê temenê wê bo mirov lêgerînên başiyê û hewldanên salixkirina çerçoveyek rast ku ew di wê de bijî û yan

jî wê çî û çawa wê bo mirov wê rast bê wê, weke aliyna ku wê di dewama wê de wê bi wê were wê werina lê hizirkirin. Di demên kevnera û pê de wê tiştêk din wê bibê. Ew jî wê ew bê ku wê mirov wê derkeve li pêş bê. Mirov wê, dema ku wê derkeve li pêş wê têtîna ku 'mîrov tiştêkê serxwe re nabînê' wê bi wê re wê were ser ziman wê di wê temenê de wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê giirng wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Di nava têtînen baweriyî û felsefeyê de wê dema ku em ji vê aliyê ve lê binerin wê hemû gengêşî û nîqaşên felsefeyî ku wê werina hizirkirin wê hinekî jî wê li ser temenê bixwebûnê, danîşandina wîna xwe û herêkîrîn û ankû redkirina hebûnekê li ser xwe re bê.

Di awayekê de wê, têtînen ku wê weke dijî têtîna humanismê û ankû derketina li pêş a mirov wê bibin wê ji du aliyan ve mirov dikarê ji demên kevnera û heta demên hemdem wê kifşbikê û wê werênê ser ziman. Yek wê li ser têtînen weke yên bi baweriyê û hwd re ku wê çawa wê wê weke hebûnek gîyanî wê xwûdê wê bê kifşkirin û wê mirov wê ji jêre wê weke 'dest' û ankû weke yê berdest û hwd wê were dîtin wê di wê temenê de wê, dîtin. Bi gotinek din ku wê weke 'awd' wê were dîtin. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku ew hat gotin wê hingî wê li şûna mirov wê yê li ser wê xwûdê wê derkeve li pêş. Ji xwe şîroveyên li dijî pêşketina mirov û humanisma mirovî ku wê bîn kirin wê ji aliyekê ve wê, ji wê aliyê ve wê temenê xwe wê bibînin. Di wê temenê de wê hinek têtînen ku wê mirov zêde nikarê di çerçoveyek dîrûst de jî werênê ser ziman wê di wê rengê de wê bi navê 'dij-humanismê' ku wê werina ser ziman wê di wê rengê de wê, hewlê dayin ku werina pêşxistin.

Ji aliyekê din ve jî wê di demên hemdem de wê, têtînen serdestiyê, deesthilatdarî û hwd wê di heman rengê de wê di demên hemdem de wê, weke aliyekê din ê dijhumanismî ku wê pêşkevin û wê derkevina li pêş bin. Wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, gotinên weke li ser temenê 'iteatê', 'bergkirinê', 'li gorî wî kirinê' û hwd wê, di wê temenê de wê weke gotinna girêdanê bin. Girêdanên bi destûrî ku wê di awayekê de wê werina kirin wê di rengê de wê, weke çawa wê li şûna mirov wê weke bihizirê û bide dîyarkirin ji aliyekê ve mirov dikarê wê di wê temenê de wê di rengê de wê werênê ser ziman. Têtînen bi serdestî û serweriyê çendî ku ew têtînen weke yên humanist weke maske bikarbênin jî lê wê ti carî mirov nikaribê di wê temenê de wan şîrovebikê. Ber ku ew hertimî li dijî mirov wê, tenê wê li serwerî û serdestîya xwe wê bihizirin. Hebûn û jîyane mirov wê, bo wan wê zêde ne tiştêkê giring bê ku ew li wê bihizirin. Heta ku wê li gorî wan bibê, li

gorî wan bijî û weke wan bibê û xwe bikê wê di wê temenê de wê hildina ber cidiyetê û lê binerin.

Di wê çerçoveyê de wê, di demên hemdem de wê dema ku mirov li wê dihizirê wê çendî ku wê di nava jîyanê de wê di wê temenê de wê têtî û pêşketinek mirov wê di awayekê de wê pêşkeve û wê hin bi hin wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin jî lê wê vajî wê di wê temenê de wê rewşek bi serwerî û serdestîya li ser serê re ku wê xwe bide dîyarkirin re wê vajî wê di dîmenekê de wê xwe di bin gelek reng û awayan de wê bide dîyarkirin.

Ya ku wê di demên hemdem de wê hertimî wê di temenê rewşên dijberî, ixtilaf û ne razîbûnên li hemberî hev û serdestîyan wê bibin û ankû wê weke ku wê di demên hemdem de wê bê bi navkirin wê 'tekoşînên bo maf û azadiyê' wê di wê temenê de wê weke nîşanaka wê rewş û wê nebûna wê ya di temenê zêhnî ê serdest de jî bê. Wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê ev wê, di renekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di serî de wê karibê wê weke aliyekê wê yê giring wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê piştî demên serdema navîn û pê de wê di demên ronansê de wê tevgerîn ku wê li ser esasê maf û azadiyê û hwd wê pêşkevin wê hinekî jî wê di wê temenê de wê rastîyek wan ya ku mirov di çerçoveya wê mijarê de fahmbikê wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê pêşî di demên ronansê de wê, serîhildanên ku wê bibin wê li ser wê statûqûya rûhanî û ya desthilatdarî ku wê carna di zikhev de û carna wê cihê û cihê wê bibê wê di renekê de wê ev wê bi wê re wê wê di temenê wê de wê hebê.

Di demên **ronansê** de wê, di awayekê de wê mirov wê, di renekê de wê, bi serê xwe û wê bi hebûna xwe re wê, di awayekê de wê were û pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê, dervî pergalên baweriyê û serweriyê ên bi rêzaniyê û hwd re wê ew wê xwe bi wê re wê di renekê de wê bide dîyarkirin. Di wê rengê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê bikirpênê bê.

Ronansê wê bi têtîna wê re wê şîyarîyekê wê di wê temenê de wê bi hebûna mirov wê çêbikê. Wê li ser wê temenê mirov wê di renekê de wê hin bi hin wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Hebûna mirov wê bi fîzîkî û gîyanî wê bê kifşkirin û wê li ser wê re wê bê hizirkirin. Wê di wê temenê de wê, kifşkirinên bi hebûna mirov a aliyên hundir û aliyê derveyî wê, di wê çerçoveyê de wê weke aliyna ku wê bina mijarên hizirkirinê ên di dewama wê de.

Ji demên ronansê û pê de wê li ser mirov re wê nivîsandinên weke bi wêjeyî, helbestî û hwd ku wê bîn kirin wê di wê temenê de wê, mirov wê weke kirdeyekê bi hebûna wê re wê, bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, mirov wê çawa bijî û ankû wê dema ku wê bahsa mirov û hebûna mirov wê were kirin wê çî ji wê were fahmkirin wê di wê temenê de wê gelek kesên ku wê li ser zanebûnê û humanismê bi hev re wê serî biwastênin wê li ser wan alî û pirsên di wê temenê de ku wê werina pirsin wê serî biwastênin û wê bixwezênin ku ew ji wan re bersivna rast bibînin û werênina ser ziman.

Demêmn piştî ronansê wê weke demên mirov wê êdî wê derkevina li pêş. Di wê temenê de wê mirov wê, weke nîrxek gerdûnî wê di wê temenê de wê pêşkeve û wê bi têgîna xwe û di nava xwezayê de wê hewl bê dayin ku ew bi wê were were fahmkirin.

Dema ku wê bahsa mirov wê werê kirin wê di wê temenê de wê li ser ya ku wê ji wê gotin û bi lêvkirinê wê were fahmkirin wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di nava civakê de wê gelek kes wê bi hebûna xwe re wê bi hev re wê bijîn. Wê dema ku em hebûna civakê wê dihênina ser ziman em di temen û çerçoveyek giştî û ankû wê weke bi komî wê dihênina ser ziman. Wê di wê temenê de wê komek weke ji gelek mirovan ku ew diafirê wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê mirov wê, di nava wê komê de wê xwe bide dîyarkirin û wê bixwezê ku ew ji aliyê kesên din ên li dora xwe re were kifşkîrin. Ev ji aliyê zayendî ve bê, ji aliyên din ên weke yên bi hebûnê û hwd ve wê wê di rengekê de wê, bixwezê ku ew were kifşkîrin. Di wê temenê de wê bi hebûnê wê mirov wê xwediyê ajoyê xwe ya bi hebûna xwe re bê. Wê bixwezê ku ew wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Li ser ajoya mirov re wê hertimî wê li mirov wê were lê hizirkirin û wê ev nûqte wê ji gelek aliyên ve wê weke nûqteyek bi fahmkirinê a manipulasyon ku wê pîrr zêde wê li ser wê werina kirin jî bê. Wê di wê nûqteyê de wê yan wê serbestiya mirov wê were lêgerîn û yan jî wê bi sînoriya mirov wê were lêgerîn. Di wê çerçoveyê de wê, weke nûqteyek ku wê di wê temenê de wê di rengekê de wê, xwe bide dîyarkirin. Wê dema ku wê mijar wê têgîna humanismê bê wê demê wê weke ku em di mijare têgîna zayendê bê û ankû çînî û hwd ve wê, gotinên ku em bi lêvdikin jî wê bi watayên xwe û ankû wê çî ji wan wê were fahmkirin wê weke aliyekê giring wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Minaq gotinên weke li xwe serwerbûnê û ankû sehê li xwe kiriinê ku wê werina ser ziman wê di wê temenê de wê weke gotinna ku

wê bi wê rengê wê di temenekê de wê, yan wê li gorî têngînekê wê xwe sehêtkirin û 'rastkirinê' wê bi wê werê ser ziman û yan jî wê weke aliyekê bi fahmkirinê ku wê rengê wê fahmkirina xwe wê bi wê çawa wê li gorî renekê fahmkirinê wê bide dîyarkirin wê bi wê re wê di renekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, gotinên ku wê, di roja me de wê bi gotinên felsefeyê û hwd wê di demên hemdem de wê werina bikarhanîn wê gelek ji wan wê dem bi dem wê weke ku wê werina bikarhanîn wê xwediyê rengên fahmkirinê ên weke di demên kevnera de bê û ankû weke di demên serdema navîn û hwd de bê. Wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku wê di wê temenê de êdî wê bi encamî wê bi wê hizirkirina wê re wê li wê bê ghiştin li rengê wê fahmkirinê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di renekê de wê fahmbikê bê.

Ji demên serdema navîn bi ber ronansaê xate pêşketinê û pêşketinên têngîna humanismê

Di aslê xwe de ku mirov ji kujan aliyê ve lê binerê wê di awayekê de wê felsefe wê di renekê de wê mijara hebûnê wê di rojava wê de wê hebê. Wê di demên kevnera wê de wê ku ewê hilde li dest wê li ser temenê wê di awayekê de wê bidest hizirkirinê li wê werê kirin. Weke zindiyana ku ew dijîn mirov wê, di awayekê de wê bi aqil bibin û wê bi aqil li dora wê binerin. Wê di wê temenê de wê bina xwediyê renekê pêşketinê. Wê di demên kevnera de wê hin bi hin wê mirov bi jîyane xwe û ankû rengê jîyane xwe re wê di awayekê de wê bê mijare fahmkirinê di felsefeyê de.

Wê di wê temenê de wê têngînen weke yên bi felsefeyê ku mirov di wan de lê dihizirê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê wê bi awayekê wê bide dîyarkirin. Hizirkirinê weke li ser sîyanê û hwd ên bi mirov û jîyane mirov re wê di wê temenê de wê weke aliyana ku mirov lê bihizirê bê. Di dewama wê de wê mirov, dibînê ku wê mirov di demên kevnera de wê bi aliyên xwe yên weke yên ku ew bi wan bijî û çawa wê rast bijî re wê, di renekê de wê bi wê re wê bijî. Felsefeya demên kevnera wê kêma zêde wê hinekî wê ji bin perde û sîya xwûdayan wê aqil derxê û wê di nava mirov de wê di awayekê de wê bicih bikê. Wê li ser wê temenê wê bi wê re wê li wê hizirkirinê wê bikê.

Ev jî wê di renekê de wê, hin bi hin wê weke aliyekê ku wê di demên piştê wê bi wê re wê pêşkeve. Di nava pêvajoyên hizirkirinê de wê, di awayekê de wê, di aslê xwe de wê, bi wê re wê, di awayekê de wê mijara

hizirkirinê wê, di wê warê de wê weke ku wê mirov wê hin bi hin wê di navenda wê de wê li wê were lê hizirkirin. Di demên serdema navîn de wê mirov wê, di wê temenê de wê bi têtîgînên ku wê di demên kevnera de wê werina kirin re wê hinekî wê pêşkeve. Wê di wê çerçoveyê de wê, di demên serdemên navîn de wê di nava hizirkirinên mirov de ku wê bi felsefeyî û hwd wê bibê wê di renekê de wê li ser temenekê bi lêgerîna azadîya mirov û bi serêxwebûnê û hwd re wê li wê were lê hizirkirin. Li kurdistanê hizrên feqiyê teyran û li rojava hizrên weke yên Spinoza wê di wê rengê de wê dîmenekê ku mirov dikarê di awayekê de bi wê bihizirê ku wê çawa wê mirov wê weke têtîgînek û kirdeyek navendî a hizirkirinê wê were dîtin û wê di wê temenê de wê bi hizirkirinên xwe re wê bê derxistin li pêş bê.

Di serdemên navîn de wê mijare bi serê xwebûnê û pêşketina mirov wê di wê rengê de wê bi zêdeyî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku wê di dewama wê de wê, derkeve li pêş bê. Di aslê xwe de wê, di wê çerçoveyê de wê, mirov wê bi pêşketina xwe re wê, êdî wê ne weke zindiyekê ku ew tenê di temenê îteatkirinê de ew lê were nerîn û di wê temenê de ew li gorî têtîgînekê ku ew bê dayin jîyankirin bê. Wê êdî wê di wê temenê de wê mirov wê ji wê rewşê wê derkeve. Wê bi aqilê xwe wê, pêvajoyên xwe têtîkirinê a bi aqil û pêşxistina xwe re wê, di wan temena de wê, êdî wê bi wê re wê li xwe bihizirê. Mînaq wê şîroveyên li ser navê xwûdê ku ew hatina kirin wê di awayekê de ku wê berhemên aqilê mirov bin wê bi xosletên mirov wê werina kirin û mirov wê piştî wê di xwe de wê wan xosletan wê kifşbikê. Wê bi wê re wê êdî wê bi wê re wê di renekê de wê bidest fahmkirin û jîyankirinê wê bikê.

Mirov derketina li pêş weke nirxekê wê di wê temenê de wê di demên serdemên navîn de wê, di renekê de wê hin bi hin wê, rengê hizirkirinê wê li gorî wê xwe bide dîyarkirin. Wê dema ku wê dem wê werina li demên dawî ên serdema navîn û li dora dema ronansansê û pê de wê serîhildanên di temenê hebûna mirovî de wê di wê temenê de wê bibin. Wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê xwe bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Mirov wê, di aslê xwe de wê pêvajoyên xwe yên pêşketinê wê bi felsefeyê re wê êdî wê bijî. Di demên ronansansê de wê, jinûve kifşkirina felsefeyê wê, di awayekê de wê weke têtîgînek ku wê dervî ya teolojîkî a renekê hizirkirinê bê wê ber vê yekê bê. Wê, di wê çerçoveyê de wê, felsefe wê, bi rengên salixkirinên wê yên li ser hebûn û jîyane mirov re ku wê bînin kirin wê di wê temenê de wê mirov wê êdî wê bidest li xwe nerîne bikê. Wê ne ji bo xwûdayekê û ankû baweriyekê jinkirinê û

bawerî jî wê di wê temenê de wê weke bawerîya mirov wê reng bigûharênê.

Heta wê demê wê bi zêdeyî wê dema ku wê bahsa têkiliya mirov û baweriyê wê werê kirin wê di awayekê de wê weke bi gotinî wê weke di rengê 'mrovê wê bawerîyê' de wê di awayekê de wê li lê were lê hizirkirin. Lê wê hin bi hin wê di awayekê de wê, di wê temenê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê ji wê rengê fahmkirinê wê bi ber rengê fahmkirinê ê bi renekê gotinî ku 'bawerîya wê mirovê' re wê biherikê. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê mirov wê weke kirdeyek lêxwedîbûnê wê hin bi hin wê di wê temenê de wê pêşkeve.

Di wê çerçoveyê de wê têgîn aîdiyetê ku wê pêşkeve wê di wê temenê de wê bi aqil û hişmendî jî wê aliyekê wê yê morfolojikî ê bi fahmkirinê re wê hebê ku mirov wê bi wê re wê di wê rengê de wê xwe weke zindiyekê xwedî wê bibînê û wê di wê çerçoveyê de wê xwe weke kirdeyek dîyarker wê bibînê. Ji têgînê ya 'yê xwediyê mirov', wê bi ber 'ya mirov xwediyê' wê ve wê di awayekê de wê herîkin wê di têgînê de wê di wê rengê de wê, bi pêşketina mirov û di awayekê de wê weke ku wê were fahmkirin wê bi wînbûna mirov re wê di wê rengê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Ev wê weke aliyna ku wê pêşî wê di rengê fahmkirinê ê bi kirdeyî de ku wê di dîmenekê de wê xwe di şewayekê fahmkirinê de wê bidina dîyarkirin bin. Di dewama wê de wê êdî wê bi wê re wê mirov wê di wê rengê de wê, di nava jîyanê de wê bi wê re wê ew wê weke zindiyê serwer ê di jîyanê de wê bi wê re wê hin bi hin wê derkeve li pêş. Di wê warê de wê aqil wê çendî ku wê di wê de wê pêşkeve wê mirov jî wê bi wê re wê pêşkeve. Ji wê aliyê ve wê têkiliyek bi pêşketina aqil û têgîna humanismê re wê di wê warê de wê di zikhev de wê bi hev re û wê bi hevdû re wê ji temenî ve wê hebê.

Ev têkiliya bi aqil wê di demên ronansê de wê ji aliyê ve wê bi salixkirinên li ser mirov re wê, xwe bide dîyarkirin. Di nava hizirkirinên di demên ronansê de wê bi çêkirina wêneyên bi destî ve weke Da-vinci bê û ankû nivîsandina bi helbestan zaneyên weke Francesca Petrarca bê û yan jî wê weke ji aliyê ceribandinên wî yên bi nivîskî ên li ser mirov û hwd ên weke yên Montaigne û hwd bê wê, di wê temenê de wê, derkebina li pêş. Di wê temenê de wê di renekê de wê, di awayekê de wê bandûra xwe wê di renekê de wê, bi wê re wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Di awayekê de wê di nava hizirkirinên bi felsefeyê û hwd de wê, hin bi hin wê mirov wê di rengekê de wê bi wê re wê derkeve li pêş. Mirov wê bi jîyane xwe, hîskirinên xwe, hêstên xwe, hizirkirin û ramanên xwe û hwd re wê bi gelek aliyên din ên weke wan re wê bê mijare hizirkirinê û wê di wê temenê de wê bi giringî û hêjayîyekê re wê were dîtin û wê bê hanîn li ser ziman.

Di awayekê de wê ne tenê wê di wê rengê de wê bi hanîna ser ziman re wê bibê. Di dewama wê de wê ji aliyekê din ve jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê hizirkirinên bi felsefeyî ku wê bi zêdeyî bi gelek awa û rangan wê ji wê demê û pê de wê pêşkevin wê di awayekê de wê mirov wê ji xwe re wê bikê navend. Piştî ronansê wê nîqaşên hişk ên nava têtînan weke yên idealismê û metalyalismê bi felsefeyî wê ji aliyekê ve jî wê, ev rengê pêşketinê wê weke ku wê yan wê li gorî xwûdê wê bijî û yan jî wê mirov wê weke xwe wê li gorî xwe bijî û hwd re wê di temenê dijberîya li ser wê temen û esasê re wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, di awayekê de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê têtînan weke yên bi rewîstî û hwd ku wê werina kirin wê di awayekê de wê, di destpêkê de wê, çawa wê li ser temenekê îdealist re wê temen û bendekê girêdanê wê di wê temenê de wê ji jor ve wê bi mirov re wê çêbikin wê bi wê ve wê di rengekê de wê bikevina nava hewldana hizirkirinê. Felsefeyên idealist wê di wê temenê de wê ji wê rengê û awayê ve wê li şûna mirov wê weke kirdeyekê wê hildin wê yan têtînekê û yan jî wê têtîne teolojîkî û an jî xwûdayî wê di temenê wê de wê esas bigirin wê bi wê re wê di rengekê de wê werênina ser ziman.

Wê dema ku wê hinekî din wê ji demên ronansê û pêde wê hinekî din wê çûyin wê bibê wê weke aliyekê ku wê di wê de wê bê temenê lêpirsînê wê ev rengên hizirkirinê û hwd jî bin.

Di wê çerçoveyê de wê têtînan weke yên ku wê mirov wê di wan de wê, were ser ziman wê, wê pêşkevin. Minaq wê derûnî, civaknasî, dad û hwd wê weke têtînan li ser temenekê pozitiv ku wê di wê temenê de wê hin bi hin wê ji ya rûhanî û idealist wê di awayekê de wê bi ber ya mirovî ve wê herin. Wê di wê rengê de wê, êdî wê ne li gorî ku wê têtînan û ankû bawerîya me çî dibêjê ku ew li gorî wê bê wê, beremberê wê mirov çî dibêjê û çawa divê ku ew li gorî mirov bê û an jî çawa bibê wê li mirov wê rast bê wê di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di temenê têtînan deestûrî û hwd de jî wê di demên hemdem de wê, weke

mijarek zêde giring ku wê derkeve li pêş wê, di wê temenê de wê rewşên weke yên bi desthilatdarî û serdestî ku wê bixwezin mirov bi derûnî, civaknasî û aliyên xwe yên din û hwd re ew ji wê re îteatê bi bikê û ankû weke wê bijî û hwd re wê, hertimî wê bi mirov re wê li ser wê temenê wê di nava pevçûnên zêhnî û fîzîkî û hwd de bê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di wê rengê de wê dema ku wê bahsa demên hemdem wê werê kirin wê, çendî ku wê di wê rengê de wê weke ku me li jor hanî ser ziman ku wê mirov wê pêşkeve jî lê wê di rengekê de wê weke ku mirov wê dibîne wê, li ser wê temenê wê, mijare fahmkirinê a mirov ji aliyê desthilatîyan ve wê, weke aliyekê ku wê hê jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê bi pirsgirêk û ne rast bê. Wê ber ku wê qalibên ideayî û ankû olî ku ew di temenê çerçoveyên xwe de bikardihênin wê di wê temenê de wê, ew wê, bixwezin wê weke ku ew dixwezin mirov li gorî wan bijî. Wê di wê temenê de wê, destûrê û hêza ji destûrê wê di wê temenê de wê bo serîtawandina mirov wê di wê temenê de wê bikarbênin. Wê bo ku ew mirovan li şûna weke mirov bibînin wê çawa weke girseyan wê bi wê bibînin û rêvebibin di bin serdestîya xwe de wê, bi wê armancê wê ew bi wê rengê li wê bihizirin.

Di wê temenê de wê weke aliyekê din jî wê weke aliyekê bi pirsgirêk wê di wê temenê de wê çawa wê li bi hev re jîyankirina mirov wê were nerîn bê. Ji gotina 'civakê' ya ku wê were fahmkirin wê di mejiyê kesekê ji nava civakê ji rêzê ve wê weke ku wê were fahmkirin wê ji kesên bi hev re dijîn bi komî ku ew bi hev re bijîn wê were fahmkirin. Lê ji aliyê yekê serdest û desthilatdar ve ku mirov lê binerê wê were dîtî ku ew di temenekê bi têgîna 'girseyî' ku ew lê dînerê û di wê temenê de wê, ji aliyên kes û jîyan û rengê jîyane kes ve wê lê ne nerê. Wê ji aliyê destûr, serdestî û weke wê û ankû weke ew dixwezê dixwezê ku ew bide jîyankirin ve wê binerê. Wê di wê temenê de wê ew wê, bi armanca xistina bindestiyekê de bê. Wê ber vê yekê wê ti carî wê hêj gotinên weke yên ku wê bikevina çerçoveya têgîna hûmanîzmê nekin ku ew çendî dem bi dem wan bi lêv jî bikin. Ber ku ew mirov û weke ku mirov dixwezê ku ew bê jîyankirin û ew tenê wê herêbikin di wê de dibînin û ev jî wê, ne li gorî têgîna wan a serdestbûnê a li wan bê.

Ji demên ronansansê û pê de ku mirov lê binerê wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giirng wê di serî de wê ji vê aliyê ve wê çerçoveya civakî û desthialtdariyên li ser serê wê pêşdikevin wê hertimî wê weke aliyên wê yên pirsgirêk ên bi wê re wê ji aliyekê ve wê biafirênin. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, dema ku em dîroka şerên navxweyî û ankû ên

giştî ên nava wan li wan binerin jî wê di wê temenê de wê, rengê hizirkiriinê ê bi serdestî wê di temenê wê de wê hebê.

Di demên ronansê de humanism û derketina wê ya li pêş

Ronans wê dema ku wê bahsa wê bi têngîna humanismê re wê were kirin wê di aslê xwe de wê weke demek teybet bê ku mirov wê bi wê re wê hilde li dest bê. Heta wê demê wê li ser têngînên baweriyê û komên weke bi çînên serdest û hwd re wê çawa wê girseyan wê di bin sehêta xwe de wê bigrin wê bi wê re ku wê alaquadar bibin wê, nehêlin ku mirov derkeve li pêş. Wê di wê temenê de wê, têngînek ku wê di wê rengê de wê tenê wê mirov wê di bin wê de wê weke di bîndestiyê de wê bigrê wê biafirê bê. Lê di aslê xwe de wê dema ku em, li nava têngîn û hizirkirinên di serdeman de binerin wê bi felsefeyê bê û ankû wê bi wê re wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê were dîtin ku mirov wê weke têngîn û kirdeyek navendî ku wê li wê dora wê re wê were lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê nakokiyên bi serdestiyê û hwd re ku wê bibin wê zêdetirî wê werê dîtin. Têngînên weke yên maf û azadiyê wê, di temenekê gelemperî de wê êdî wê, li wan wê were lê hizirkirin û wê weke mirov wê çawa wê di bin destê mirov de bê wê li wê were lê hizirkirin û wê bi teybetî wê li dijî wê helwest wê bê û pêşkeve.

Wekî din wê di dewama wê de wê, mijara mirov wê, di wê rengê de wê, dema ku wê, bi wê rengê wê pêşkeve wê pêşî mirov wê weke kirdeyekê wê bi wê re wê derkeve li pêş re wê bibê. Di dewama wê de wê, mirov wê bi nerîna mirov wê çawa wê bê û pêşkeve wê ew wê derkeve li pêş. **Nerîna mirov ku emê li jêr hinekî din bi berfirehî wê li ser wê bisekin in wê, weke têngînek ku wê çawa wê mirov wê bi temenekê başiyê li hebûnê wê bihizirê wê xwediyê temenekê fahmkiriinê bê.** Nerîna mirov wê di wê temenê de wê, weke bi têngîna **nerîna mirovî** ku wê pêşkeve û wê derkeve li pêşkeve wê, xwe di rengê de wê bi wê re wê, bê lê hizirkirin. Di demên ronansê de wê, nerîn wê bi ber nerîna mirovî wê herê ûwê di wê nerîna mirovî de wê mirov wê çawa wê weke kirdeyekê wê bê esasgirtin wê di wê temenê de wê nbi wê re wê, di rengê de wê derkeve li pêş.

Humanism wê dema ku wê bahsa wê were kirin wê hinekî wê fahmkirina wê di awayekê de wê li ser temenê nerîna mirovî ku wê pêşkeve re wê di rengê de wê xwe bide dîyarkirin. Nerîna mirovî wê, di wê rengê de wê weke rengê ku wê hem ji xwe wê bi wê bi ghiştina li rengê fahmkiriinê bê û hem jî wê weke rengê fahmkirina a ji xwe

li hewirdorê ku wê bi wê bibê xwediyê regekê mirovî bê. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê pêşkeve.

Di demên ronansê de wê dema ku wê felsefe wê pêşkeve û ankû wê weke ji nûve wê bê kifşkirin û wê pêşkeve wê di awayekê de wê li ser wê temenê wê di regekê de wê, pêşkeve. Wê di wê temenê de wê têtînek weke wekhevîyê, maf û azadiyê û hwd wê li ser wê temenê wê êdî wê bi hebûna mirov re wê bîn ser ziman. Di dewama wê de wê dema ku mirov wê bahsa azadiyê û têtîna azadiyê wê bikê wê di wê temenê de wê têtînek ku wê di temenê wê de wê hebê bê. Wekî din wê dema ku wê bahsa maf û wê were kirin û wê bi gotina 'mafê ji hebûna mirov dihên' ku wê bahsa wê were kirin wê di wê temenê de wê nerîn û têtînek wê di temenê wê de wê hebê. Di wê rengê de wê, bi nerînê wê ew wê bi wê re wê di regekê de wê hebê ku mirov wê, dema ku wê weke hebûnek dijî bê wê, di demê wê mafê jîyanê wê weke aliyekê wê yê xwezayî wê di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê giirng wê werênê ser ziman ku wê, mijare jîyanê wê li ser temenê jîyane dijî, û ankû zindiyê dijî re wê di wê temenê de wê bi wê re wê were kê hizirkirin. Emê li jêr wê weke mijarekê wê hildina li dest ku wê çawa wê di nava zerdeştîyekê wê mafê jîyanê wê di wê rengê de wê, were lê hildan li dest. Lê li vir li ser nerîna zerdeşt a humanist re ku mirov dikarê wê bêjê û wê werênê ser ziman ku wê hebûna jîyanê wê di wê temenê de wê çawa wê di nava baweriyê de wê, bikê ku ew wê weke têtînek pîroz wê holde li dest wê, bi wê re wê, weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê di wê çerçoveyê de wê bikirpênê û wê wê werênê ser ziman bê. Zerdeşt wê, di regekê de wê mafê jîyanê wê pîroz bibîne. Wê di wê temenê de wê bi têtîna xwe re wê ya rast a bo mirov wê li wê bigerihê. Wê bixwezê ku wê bîne ser ziman. Di têtîna zerdeşt de wê ya ku wê hizrên wî bi temenekê humanist wê zêdetirî bi çerçoveyek felsefeyî wê bidina dîyarkirin û wê derkevina li pêş jî wê di wê rengê de wê ev aliyê wê ku ew di wê de wê weke kirdeyekê di nava hizirkirinê xwe de wê bicih dikê û wê dixwezê wê di awayekê de wê werênê ser ziman bê. Di mijare hebûna dijî de wê, ev wê weke aliyekê ku ku wê di demên piştê de wê bi zêdeyî wê li ser wê were sekin in. Di wê çerçoveyê de wê, nerîna mirovî ku wê bi ronansê û pê de wê derkeve li pêş wê bi wê re wê di regekê de wê mirov wê çawa wê, di awayekê de wê bo mirov wê ya baştir wê were lêgerîn wê di wê temenê de wê bi wê re wê derkeve li pêş.

Di serdema navîn de wê dema ku wê bahsa mirov wê were kirin û wê bahsa 'ya bo mirov a baş' wê çî bê ku wê li wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê bi hizirkirinên felsefeyî, û bi rengên zanînen weke yên rewîstê û hwd wê were lêgerîn wê di wê temenê de wê di rengê de wê, weke mirov wê weke kirdeyek ku ew hê navê wê bi tememî lê ne hatî danîn û lê kirin wê bi wê re wê derkeve li pêş. Di aslê xwe de wê, ev wê, navlênêkirinên bi têtînen weke bi mirovî ku wê derkevina li pêş wê di demên ronansên de wê bi rapêrînen ji dil û bi hizirkirinê ku wê bi mirov re wê bibin wê di wê temenê de wê, di temenê bi pêşketina wêrebûna mirov a bi aqil û zanîne re wê pêşkeve wê derkeve li pêş. Wêrabûn wê hinekî jî wê zanebûnê û hişmendîyê di temenê xwe de wê bihawênê û wê dema ku wê çendî ku mirov wê ghiştina zanîne wê bi wê re wê di rengê de wê ew wê li şûn xwe wê bihêlê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare wêrabûnê a bi zanebûnê wê di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê, rengê wê û nîşanaka wê di awayelê de wê xwe di demên ronansên de wê hin bi hin wê bi bertekên mirovî ên li dijî têtînen rûhanî û hwd ên li ser esasî mirovîyê re ku wê bêt kirin wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin.

Dema ku wê têtîna mirov wê bi mirov re wê di mejiyê mirov de wê pêşkeve wê, li ser wê temenê wê, di awayekê de wê êdî wê ew bi wê re wê pêşkeve. Hê di demên kevnera de wê bi felsefeya epikur û hwd re wê hizirkirinên li mirov û jîyane mirov ku ew weke dixwezê çawa dixwezê bijî û wê di wê temenê de wê mirov wê, li xwe bihizirê û hwd ku ew dihênê ser ziman wê di rengê de wê weke rengê hizirkirinê ku wê di wê temenê de wê mirov karibê di dewama wê de wê li vir wê bikirpênê bê. Wekî din wê ev hizirkirin wê li ser esasê wê bi têtîliya mirov û xwûdê û ankû wê weke gengêşîya nava têtîna xwûdê û ya mirov û ankû gengêşîya nava mirov û têtîna serdestîyê re wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengê de wê pêşkeve û wê derkeve li pêş.

Mirov wê di wê temenê de wê, bi bandûra hizrên demên kevnera ên felsefeyê re wê bi zêdeyî wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê, zanîn wê, di wê temenê de wê, hin bi hin wê bi têtî û gotina 'zanîna bo mirov' ku wê pêşkeve wê, di wê rengê de wê, pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di aslê xwe de wê, di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin ku mirov wê bi wê re wê di rengê de wê êdî wê pêşkeve. Wê ji gotina 'zanîna bo mirov', wê gotinên weke 'fahmkirina mirov', 'zanîna jîyane mirov', 'zanîna aqilê mirov', 'fahmkirina mirov', 'nerîna mirov' û hwd wê di wê temenê de

wê bi gelek awa û rengên din re wê di awayên pirrdîmenî wê weke têgîn û gotinên ku wê temenê fahmkirinê wê biafirênin wê bibin û wê derkevina li pêş.

Di demên kevnera de wê, aqilê felsefeyê de wê destpêka dema mirovbûnê û bi xwebûnê û xwe naskirinê û hwd re wê bi aqilê felsefeyê re wê li ser wê re wê destpêkekê wê bide çêkirin. Wê pêvajoyên fahmkirinê ên demên serdema navîn wê hinekî wê di awayekê de wê xîsmetî wê jî bikin. Di dewama wê de wê ronansê wê li ser wan encaman wan re wê bibê û wê di rengekê de wê, dema mirov wê denezên. Wê di wê temenê de wê humanism wê bi wê re wê êdî wê di temenekê ku wê bi aqilê mirov û fahmkirina hebûna mirov re wê şoreşa xwe wê bikê wê êdî wê bibê û wê derkeve li pêş. Ronasans wê di wê temenê de wê, çendî ku wê weke pêvajoyek jinûve wê bi hizirkirina felsefeyê wê were pênasekirin jî lê wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê kirin wê ew jinûve weke şîrovekirin, pênasekiriin û salixkirinên bi aqilî ku wê werina kirin wê di rengekê de wê li ser esasê mirov û fahmkirina mirov û ankû di nava jîyane mirov de bi fahmkiriinê û hwd re wê, di rengekê de wê bibê û wê derkeve li pêş. Di wê çerçoveyê de wê mirov wê, bi wê re wê, xwe nasbikê. Maf û azadiya xwe wê bibînê. Di wê temenê de wê, rewşên ne wekhevîyê, koledederiyê, bindestiyê û hwd wê bibînê û wê li dijî wan wê bidest danîşandana helwestê wê bikê. Wê bikeve nava lêgerînên weke yên bo maf û azadiya xwe de. Di demên ronansê de wê demek ku wê pirr dîmenî di zikhev de diûbûhûrê ên bi fahmkirinê wê xwe bi wê re wê di wê rengê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Hizirkirinên li ser mirov, jîyane mirov, rengê fahmkirina mirov, hêst û ramanên mirov û hwd wê bi wê re wê derkevina li pêş. Têgînên weke yên ku ew bi baweriyê jî bin ku wê werina wateya bindestkirinê û sehêtkirinê wê di mejiyê mirov de wê bina sedema lêpîrsînê. Ev jî wê weke nîşanaka demek nû a ku wê ew êdî pêşdikeve bê.

Mirov wê çendî ku wê bikeve farqê xwe de wê, di rengekê de wê êdî wê zêdetirî wê li xwe bihizirê û wê rewşên ku wê ne li gorî mirov wê dibînê wê lêbipîrsê û wê di dewama wê de wê bikeve pey fahmkirineka li ser temenê hebûna mirov û mirovbûnê de. Di hebûna mirov de ku wê, weke bi kirdeyekê lê bihizirê wê çî xoslet wê di wê de wê hebin êdî wê di wê temenê de wê bi wê li wê bihizirê.

Piştî demên ronansê û pê de wê ne tenê wê weke demek ku mirov wê di wê de wê were kifşkirin û wê xwe di wê de wê nasbikê bê. Wê ji wê zêdetirî wê xosletên xwe yên mirovbûnê wê kifşbikê û wê di wê temenê

de wê hin bi hin wê li wan zêde bikê. Di wê çerçoveyê de wê, di wê rengê de wê mirov wê temen û rengê pêşketinê wê bi wê re wê, di temenekê şêwayî de wê bi wê re wê bi xwe re wê bide jîyankirinê wê bikê. Di wê rengê de wê mirov wê dema ku wê, di wê temenê de wê bihizirê êdî wê di wê rengê de wê, bi wê rengê wê bidest pêvajoyên hizirkirinê û bi wan pêşketina xwe wê bikê.

Dîroka hizirkirina mirov wê hinekî jî wê dîroka kifşkirinên mirov ên di xwe de bi wê rengê a pêşketina mimrov bê. Mirov wê bi xosletên xwe yên ku ew di wê temenê de wê bi wê rengê wê bi awayekê de wê bijî wê, di dewama wê de wê, êdî wê bi wan re wê di renekê de wê bidest hizirkirinê wê bikê. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mirov wê di awayekê de wê, pêvajoyên pêşketinê ên bi aqil re wê di wê rengê de wê bi wan re pêvajoyên pêşketinê wê bi xwe re wê di reng û awayekê de wê bijî.

Ronasans wê, di wê temenê de wê, destpêka wê, di wê rengê de wê di awayekê de wê weke bê destpêka ku mirov wê xwe kifşbikê û di xwe de wê herê kifşkirinan. Di wê temenê de wê pêvajoyekê wê bi xwe re wê bijê. Piştî ronansê wê mirov wê bi aqilê xwe re wê di xwe de wê kûrbûnê wê bijî. Wê di wê rengê de wê, di renekê de wê pêvajoyên pêşdeçûyinê wê bi wê rengê wê bi xwe re wê bijê. Di awayekê de wê pêvajoyên ku wê bijî wê, weke pêvajoyên ku wê êdî wê bi wan re wê çawa wê mirovbûnekê wê bi wan re wê di xwe de wê pêşbixê. Di aslê xwe de em, zêde nikarin gotinên weke 'gihîştina mirovbûna xwe' di wê temenê de em bikarbênin. Ber ku wê di wateya wê gotinê de wê ji aliyekê ve wê weke ku wê, weke pêşî mirovbûnekê wê hebê û ew wê ji wê dûrkeve û wê piştê wê li wê vegehî wê têgîn û wateyekê wê weke ku wê bide me. Ber vê yekê û sedemê mirov wê nikaribê wê di wê temenê de wê bikarbênê. Lê di wê temenê de wê serûwana xwe afirandinê a mirov wê, di renekê de wê bnavber wê xwe di renekê de wê bi mirov re wê bide domandin.

“Berî her tiştê mirov”

Di demên ronansê de wê hin bi hin wê di wê temenê de wê mirov wê weke têgînekê wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê, mirov wê weke kirdeyekê di fahmkirinê de wê weke 'berî her tiştê mirov' re wê di renekê de wê bi wê re wê derkeve li pêş. Di şêwayên pêşxistinên bi nivîskî, çandî, hûnerî, wêjeyî û hwd ên ku wê hin bi hin wê pêşkevin de wê, mirov wê bi rewşên xwe yên jîyanî re wê di awayekê de wê weke ku

wê hin bi hin wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê di rengekê de wê pêşkeve û wê derkeve li pêş.

Di demên ronansê de wê ev têtî wê li hemberî tiştê û rengekê fahmkirinê a mirov wê pêşkeve. Heta wê demê wê di awayekê de wê çî bibê û ku bila bibê wê mirov wê weke zindiyekê ku ew divê ku ew weke ku ew dihê gotin ew bijî û yan jî ew weke zindiyekê ku ew dibê ku ew weke wê bikê re wê lê were nerîn. Minaq wê di nava baweriyê de wê, di wê temenê de wê, têtîna 'bawerî pêşî têtî' re wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê bi wê re wê, derkeve li pêş,

Di demên piştî ronansê de wê piştî wê re wê, di rengekê de wê lêpirsînê li ser têtîna weke yên baweriyê û hwd re ku wê bibê wê di wê warê de wê di rengekê de wê xwe bide dîyarkirin. Wê di rengekê de wê, hizirkirinê ku wê bîn kirin wê di wê temenê de wê, were pêşxistin. Di dewama wê de wê, derketina li pêş wê, di awayekê de wê, van têtînan jî wê di awayekê de wê bikê berlêpirsînê de li ser hebûna mirov re.

Têtîna ku wê weke bi felsefeyî li ser hebûnê re wê, lêpirsînê wê bikin bi têtîna baweriyên re wê, li ser wê temenê re wê, pêşkevin. Minaq kesên ku ew weke Jean Jacques Rousseau ku wê têtîna 'hevpeymanîya civakî' ku wê di encama wê pêşketinê de wê di rengekê de wê pêşbixin û wê werênina ser ziman wê, di wê rengê de wê weke çerçoveyek hizirkirinê a li ser mirov ku wê xwe bide dîyarkirin bê.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare kes û civakê û ankû têtîliyên nava mirovan û hwd re wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Ev têtîna bi wê rengê wê ji aliyekê ve wê fahmkirina wan wê giring bê. Ew jî wê ew bê ku wê mirov wê wê weke temenekê fahmkirinê wê bicih bibê û wê di şîrove û fahmkirinê de wê weke pîvan û restek fahmkirinê wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin.

Mijarên weke maf û azadiyê wê li ser wê temenê re wê pêşkevin û wê bîn û derkevina li pêş. Mirov wê, di wê rengê de wê, dema ku wê weke perspektîfê bi wê nerînê li rewşên hizirkirinê, çand û hwd ku wê bê nerîn wê, di wê temenê de wê, êdî wê di çerçoveyê de wê perspektîfa wê zêdeyî wê derkeve li pêş.

Têtîna mirov bûnê de wê, di awayekê de wê, di nava jîyanê de wê çawa wê were fahmkirinê wê li ser wê bê sekin in. Têtîna weke ku wê jin berî her tiştê dê û mêr berî her tiştê bav wê werina şîrovekirin wê weke têtîna funksiyonist ku wê temenê wan wê di rengekê de wê

bigihîjê têgihên aristo ku ew di renekê de wê hê di demên kevnera de wê şîrove bikê û wê pêşbixê.

Di awayekê de wê, di renekê de wê, li ser temenekê funksiyonist re wê dema ku wê li lê were nerîn wê di wê temenê de wê, êdî wê bi wê rengê wê mirov wê weke bi wê re wê derkeve li pêş. Wê di wê temenê de wê bi hebûna xwe wê çî bi watebikê û wê werênê ser ziman wê li ser wê re wê di awayekê de wê li wê were lê hizirkirin. Wê berî hebûna wê ya mirovî wê ew çî jê dihêt û ankû çî funksiyonaliya wê heya wê di wê temenê de wê were lê nerîn. Di awayekê de wê, ev wê, hebûna mirov wê di wê temenê de wê pêşî weke mirov dîtîne zêdetirî wê li ser wan aliyan re wê di awayekê de wê, li wê were lê hizirkirin. Piştî ronansê wê têgînên weke yên bi hûnerî û hwd ku wê bèn pêşxistin wê piştî wê ji aliyekê fahmkirina mirov re wê temenekê baş wê biafirênin. Minaq wê di wê temenê de wê, ji aliyê hebûn, beden û hêstên mirov re hewldana fahmkirinê û derxistina li pêş wê, di wê temenê de wê, bê temenê wê fahmkirinê ku ew bi wê were fahmkirin ku mirov pêşî mirov a bê.

Di wê temenê de wê êdî wê bi wê re wê, rengê fahmkirinê ên li ser têgînên weke yên baweriyê û hwd jî wê, di awayekê de wê ev wê bide gûharandin. Wê bi wê re wê minaq wê mirov bo baweriyê wê ji wê zêdetirî wê bawerî bo mirov wê di wê temenê de wê êdî wê pêşkeve. Wê di wê temenê de wê mirov wê di wê temenê de wê bi fahmkirin, dîtîn û nerîna xwe re wê, hin bi hin wê bi nirxa xwe re wê derkeve li pêş.

Mirov wê ji wê aliyê ve wê ji du aliyan ve wê pêşî wê pêwîst bê ku ew were fahmkirin. Yek wê ji aliyê hêja û qiymetbûna xwe ve bê. Aliyê din jî wê li ser wê temenê re wê bi nerîn û dîtîna xwe û ankû ramana xwe ve bê. Wê di wê çerçoveyê de wê, ev wê weke aliyna ku wê bi giringî wê temenê nerîna mirov wê di renekê de wê biafirênin bin.

Felsefe wê, di wê temenê de wê weynek baş wê di wê temenê de wê bileyizê. Di awayekê de wê lêpîrsên ku wê di wê temenê de wê werina kirin wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wêx we di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, temenê wê hizirkirina mirov wê hin bi hin wê bi mirovbûnê û hwd re wê hin bi hin wê pêşkeve. Ji demên kevnera û pê de wê di demên serdema navîn de wê di renekê de wê rengê pêşketina wê xwe di reng û awayekê de wê bide dîyarkirin. Derketina li pêş a mirov wê, di pêvajoyên têgîna baweriyê û pêşketina wê de jî wê, di wê rengê de wê bo sehêtkirinê bawerîyan sewkî girtina bergiran wê bikê. Di wê temenê de wê, têgînên weke yên bi tirsandinê ên

weke 'bihûşt' û 'dojehê' û hwd wê di rengekê de ku wê weke rengekê hizirkirinê ê bergirî di nava bawerîyan re wê li ser temenê 'hebûna jîyane piştî mirinê' re ku wê lê were hizirkirin re wê di wê temenê de wê armanca wê ya di jîyanê de a bi sînorkirinê û hwd a di wê warê de jî wê hebê.

Mirov wê di wê rengê de wê, dema ku wê derkeve li pêş wê gotinên bi armanca pêşlêgirtinê ên bi rengê weke 'mirov xwe weke xwûdê dibînê', 'mirov xwe şîrikê xwûdê dibînê' û hwd wê di wê temenê de wê li ser temen û rengekê fahmkirinê ê negativ û nebaş re wê bèn bi lêvkin û ser ziman. Ev gotin wê piştî wê bi rengên din ên weke 'ji olê derketinê', 'ketina pozisyona li dijî olê' û hwd re wê di awayekê de wên pêşxistin û domandin. Mirovê ku ew di wê temenê de wê, weke ku ew di rengekê û bi bawerî bê girtin wê di wê rengê de wê, di bin serdestîya wê bawerîyê de wê, bê hiştin. Wê di wê rengê de wê di pozisyonê de wê bê hiştin.

Di wê temenê de wê, di wê rengê ku wê li dijî wan rewşan wê derketina mirov wê weke li dijî bawerîyê wê were pênasekirin. Minaq wê rewşên weke 'ji nava bawerîyê avêtin' ankû 'afaroz kirin' wê di wê temenê de wê bê pêşxistin. Wê di wê rengê de wê encamên van kirinan ku wê di temenê îzolekirina mirov ku mirov wê li wê bihizirê wê weke rewşna pîr zêde xirab û nebaş wê ji xwe re wê bibinê û wê di wê temenê de wê di rengekê de wê, bi wê bikeve nava rewşek xirab de.

Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, rewşên weke yên istismarên li ser têgînên bawerîyê re wê, di wê rengê de wê, di demên hemdem de wê êdî wê bi wê rengê wê di temenê 'girêdana mirov' û ankû di rewşek weke ya di bin sehêde de hiştina mirov û hwd bo wê di wê çerçoveyê de wê ev rewş wê li dijî mirov wê di temenekê pergali û bi sazûmanî ku wê werina pêşxistin wê di rengekê de wê werina dîtin. Ev wê tenê wê weke aliyekê wê yê li ser bawerîyê re bê. Wê weke din wê li ser rewşên ramyarî û hwd re wê di wê temenê de wê, ev wê bi wê rengê wê, heman tişt wê di temenê têgînên weke 'statûyên netewî' û hwd de wê, di rengekê de wê mirov karibê lê bihizirê û lêbipirsê. Weki din heman rewş wê bi wê temenê ku wê bê gihandin li temenekê destûrî û yan jî wê rêzên nava destûrê wê di wê temenê de wê bèn şîrovekirin û hwd wê di wê rengê de wê mirov karibê balê bi heman rengê wê biikişênê li ser wê. Di wê temenê de wê sedema wê ji wê ew bê ku wê têgînek humanismê wê zêde wê, ne weke têgînek populer wê bimênê û yan jî wê zêde newê hildan li dest. Di wê warê de wê kêmhindik rewşên bîr û ankû zaneyên

ku wê mijarê li ser temenekê wê bi wê rengê wê hildana li rojava xwe wê bên dîtin.

Li ser wê temenê de wê, ji aliyekê din ve jî mirov dikarê mijarê bi gotin bikê û wê hinekî li ser wê bisekinê. Ew jî wê têngîna mirovê ku ew weke navenditîyê re wê dikarê wê li wê bihizirê. Mirov wê di wê temenê de wê di çî rengê fahmkirinê de wê, di rengekê de wê were hildan li dest wê weke mijarek giring a çerçoveya wê mijarê wê karibê xwe bide dîyarkirin.

Dema ku mirov bahsa mirov weke mirovê navendî ku ew ji wê gav were avêtin di nerînê de wê, di wê temenê de wê, têngînên ku ew bi wan were lê nerîn û fahmkirin wê ji wê temenê de ew weke nirxek temenî û ku ew li gorî wê nirxê dihên hildan li dest bin. Wê dema ku mirov li ser wê temenê mirovê navendî wê hilde li dest wê di wê temenê de wê li ser têngînek gerdûnî ku wê çawa wê di nava felsefeyê de wê bê dîtin wê karibê were fahmkirin û bê hildan li dest. **Mînaq** Jean paul sartre ji humanîsmê re "efsaneyê Mirovê bingehîn û gerdûnî" bi navdike û nîşandide ku têngîna mirovê bingehîn û gerdûnî çawa bi antîhumanîsmek felsefî ya bi motîveyek "humanîstî" re rûbirû bûya wê werênê ser ziman. Ji wê aliyê ve wê felsefeyên hebûnîparêz ku wê pêşkevin wê ji aliyekê ve wê hebûna mirov weke nirxekê navendî wê çawa wê pênasebikin wê bi awayekê wê bikevina nava hewldana wê de.

Di nava felsefeya demên hemdem de wê, felsefe wê di aslê xwe de wê di rengê xwe yê fahmkirin û rola ku ew bi fahmkirinê û dana fahmkirinê bikê de wê di rengekê de wê bikeve rewşek nagativ a dijmirovî de jî ku mirov wê ji vê aliyê ve li wê dinerê. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê di şîrovevên wê yên zêde di rengekê bi teolojikî û hwd re ku wê bên kîrin û pêşxistin wê ji wê aliyê ve wê bandûra xwe wê di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Di wê çerçoveyê de wê, têngînên weke yên ku wê bawerî ku ew di rengekê olî de bê û ankû rengekê din ê birdozî û ankû ramyarî û hwd de bê wê zêdetirî wê bi wê re wê derkeve li pêş û wê ser têngîna mirovî re wê weke têngîhek navendî wê reng û awa wê bistênê.

Ji wê aliyê felsefe wê, di awayekê de wê, di demên hemdem de wê di rengekê de wê li şûna ku wê bi weyna xwe ya bi fahmkirina mirov û jîyanê wê re wê zêdetirî wê rabê wê di çerçoveya têngînên weke li ser têngînên rewîstî, ramyarî û hwd re ku wê bi temenekê perspektîfî a serwerî li ser serê mirov û hwd re wê reng û awa bide standin û wê bi wê rabê re wê were dîtin. Di wê rengê de wê, hevrastên navendî wê di wê rengê de

wê di wê de wê, ji aliyekê ve wê weke vegûher bin. Yanî wê, wê ne di çerçoveyek zêde mirov di wê de navendî bê, çendî ku wê li ser mirov, rengê jîyane mirov û hwd jî wê bi wê rawastihê jî.

Di demên hemdem de wê, çendî ku wê regekê pêşketinê ê bi kirdeyî wê bi ber mirov ve wê herê û wê weke navendîtîya mirovî wê xwe bi wê e wê di regekê de wê bide dîyarkirin jî wê di awayekê de wê, bibê jî lê wê di awayekê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê ji navendê şamitinên ku wê bibin wê bi rengê ji nedîtî ve hatina mirov re wê bi encamên wê re wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê çerçoveyê de wê, pirsgirêka mirov ku wê di rengê têtikiliyên nava mirovan ên weke bi zayendî bê û yan jî bi awayên din ên weke yên komên civakî ên bi hevdu re bê û di dewama wê de ên komên netewî û herêmî û hwd ku wê pêşkevin û hwd wê bi wan re wê di regekê de wê di rengê wê yê dîyarkirî de wê ev wê xwe di awayekê zelal de wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê têtîgînên weke yên essensialisme û eksistensialisme wê, li ser wê temenê wê weke aliyana ku mirov li wan bihizirê û bi wê re wê hebûnê di regekê de wê bikê ber lêpîrsîna fahmkirinê de bê. Li ser wê temenê ku wê weke şaqekê felsefeyî wê pêşkeve û wê di wê temenê de wê temenekê lêpîrsînê û fahmkirinê wê bide çêkirin wê têtîgîna essensialisme mirov dikarê wê hinekî di wê çerçoveyê de wê li ser wê bisekinê. Li ser temenekê ku wê li ser esasê felsefeya îdeayan re wê pêşkeve wê mijara cewherê wê li ser temenê fenomen û cihêbûna hêjabûnê (kvalitetivt) ji fenomenên din. Di temenekê de wê li ser esasekê qarakterîstîkî wê bibê xwediyê regekê fahmkirinê. Di temenê têtîgîhên fenomenî de wê, weke têtîgîhekê fîzîkî û ankû bûjenî ku wê bi wê karibê fahmbikê wê di regekê de wê bi wê re wê were fahmkirin. Di nava têtîgîhên fêrbûnê ên hemdem de wê minaq essensialisme ku mirov wê li ser têtîgîna zayendî re wê hilde li dest wê, weke dervî demê wê bi têtîgînek fenomenî re wê bikê ku ew wê fahmbikê. Berî ku ew pêvajoyên vegûharînê fahmbikê wê têtîgîna wê ya ku ew bi rengê wê heya wê di temenekê qarakterîstîkî de wê hilde li dest. Bi gotînek din wê weke ku wê bê gotin 'weke xwe wê hilde li dest.' Li ser wê temenê minaq wê di nava têtîgîhên hemdem de wê wê, li ser temenekê biolojîkî wê bê xwediyê fahmkirinekê jî. Li ser temenekê **essensialisme** ku mirov wê fahmbikê wê minaq wê bi têtîgîhên weke bi xosletên xwe yên weke bîngehek wê ya bîngehîn heye, di navbera diyardeyên cihêreng de biveqetînekê heye, û diyardeyek bi zeman re darazî û (ne)guhêrbar ku ew bi wê heya, bê. Minaq ku em têtîgîna essensialisme li ser temenek civakî û

çandî re bi çerçoveya têngîna zayendê re wê hilde li dest wê bi wê re wê çawa wê jin û mêr wê cihê bin û wê ew dihên bi reng û awa kirin bi rêya civakê li ser esas û bingihên bendewarîyên ji hev cihê.

Weki din mirov dikarê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di dewama wê de wê bi têngîna eksistensialismê re wê di rengê de wê werênê ser ziman. Ev têngîn wê piştî sedsale 20an û pê de wê di dîmenekê de wê bi zêdeyî wê derkeve li pêş û wê li ser temenekê ku wê mirov wê esas bigirê re wê pêşkeve. Di wê temenê de wê hizra wê ya sereka ku mirov weke hebûnekê heya, dihizirê û xwedî aqile. Dikarê di derbarê jîyane xwe û xwe de xwedî biryarê bê. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê mirov wê, di wê temenê de wê li ser temenekê bi têngîna azadiyê û sînorê wê yê azadiyê bi hebûnê re wê ji xwe re wê bikê mijare fahmkirinê.

Di wê çerçoveyê de wê, têngînên weke yên azadiyê, nixîtiyê û hwd wê bi wê re wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyna ku wê derkevina li pêş û wê di rengekê de wê bi hebûna mirov re wê êdî wê were lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê di awayekê de wê, li ser temenê hebûna me ya li dînyayê ku ew heya wê mirov wê çawa wê ew wê bibê xwediyê rengekê bi wê fahmkirinê re wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê li ser wê bisekinê. Mijare hebûna mirov a dijî û jîyane mirov a li dînyayê wê hertimî wê di reng û awayekê de wê weke aliyekê ku wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku wê mirov karibê bi wê li wê bihizirê bê. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hebûnê wê, di wê temenê de wê li ser temen û awayê wê re wê weke mijarek ku wê di wê rengê de wê bi wê re wê were salixkirin bê.

Li ser wê temenê wê, eksistensialism wê têkiliya hebûn û bûyînê wê di awayekê de wê bi hev re wê dênê û wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê hebûn wê bi cewherê xwe re wê hebê. Mirov nikarê bêjê ku wê ne pêşî cewher û ne hebûn berî cewherê wê hebê. Li ser wê temenê wê, dema ku mirov li hebûnê dihizirê wê di dewama wê de wê hebûn wê bi wê re wê çawa hebê, dinava çî şert û merc û bi çî awayê wê hebê wê mirov dikarê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di serê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Ji aliyekê din ê şubjeyî ve jî wê eksistensialism wê li ser wateya hebûnê û jîyankirina wê dihê çî wateyê wê bi wê re wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê, di wê temenê de wê têngîna hebûnê wê, weke ku wê çawa wê, humanism wê ya mirov wê ji xwe re wê bikê navend ew jî wê ya

hebûnê wê di wê temenê de wê li ser ya heyfî û dijî û dikarê were û bibê û hwd re wê ew wê bi wê rengê wê bikê.

Mijare hebûnê û watelêkirina wê di awayekê de wê rastarast wê hebûna mirov û jîyane mirov ve wê alaquadar bê. Weki din wê dema ku mirov wê bahsa têngîna hebûnê wê bikê wê li gorî ya mirov wê hinekî din wê çerçoveya wê berfireh bê. Mirov wê bi gotinê wê çerçoveya wêbi cûreyekê zindiyî ê dijî re wê bi sînor bê. Lê wê ya hebûnê wê hemû hebûnên dijîn û yên najîn ku ew hena wê karibê were xistin li navê û bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê li ser temenê hebûnê li gorî rastîya wê di reng û awayekê de wê bi watebikê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di nava têngîna eksistensialisme de wê weke ku wê filosofên ku wê weke filosofên hebûnîparêz ên weke Kierkegaard, Sartre û hwd wê mijarê wê ji hinek aliyên weke yên hebûnê, sînorên hebûnê, ya ku wê ji hebûnê re pêwîst, ya giring, ya bi nirx û hwd re wê li ser temenên weke pêwîstîniyê û hwd re wê li wê bihizirin. Weki din wê aliyekê din jî wê ew bê ku wê hebûn wê li ser çî temenê wê karibê were bi watelêkirin û çî lêker bi wateyî wê karibê wre lêkirin û hwd wê bi wê re wê, di rengekê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Ji aliyekê din din ve jî ku wê bi zêdeyî wê were bi navkirin wê hebûn û azadî bê. wê, di wê temenê de wê sînor û serbestîya hebûnê wê bi wê re wê li ser temenekê têngînê ê hebûnê re wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Sartre wê ji aliyekê din wê, ji aliyekê din ve jî wê mijarê wê bi hinek têngînan wê derxê li pêş. Minaq wê mijare hebûnê wê, di rengekê de wê, di awayekê de wê çawa wê, ji kirinên xwe re wê di temenekê berpirsîyarî de wê li wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê, di awayekê de wê bi wê re wê, bixwezê ku ew hinekî hizrên xwe li ser wê bîne ser ziman. Hebûn û berpirsîyarî û ankû serbestî û azadî wê, di wê temenê de wê hinek têngînen ku wê li wê werina lê hizirkirin bin.

Ji aliyê eksistensialismê ve wê aliyên ku wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin ku wê, bi hebûnê û têngîna berpirsîyariyê re wê li wê were lê hizirkirin. Zaneyên weke Sartre wê di awayekê de wê bixwezin ku ew di warê têngîna hebûnê û çalaki û berpirsîyarên wê de bi hev re têngînekê bide çêkirin. Di wê çerçoveyê de wê demên hemdem wê, weke demek ku mirov bi zane bê, ji kirinên xwe berpirsîyar bê û di dewama wê de zanibê ku ew çî bikê wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê têngîna Zerdeşt a eksistensialist di wê warê de ku em hinekî wê kifşbikin û wê werênina ser ziman wê, di rengekê de wê, ji çerçoveya ya Sartre jî, Kierkegaard jî, Nietzsche jî û

hwd, gelek zaneyên di wê warê de ku wê hizrên xwe wê werênina ser ziman wê ji wan kûrtir wê xwediyê çerçoveyek hizirkirinê bê.

Zerdeşt wê di awayekê de wê di têtîna xwe ya eksistensialist de wê bi zêdeyî wê, aliyê çalakîyê û berpirsîyariyê wê bi wê re wê bi awayekê zêde giringî wê di temenekê de wê bi wê re wê derxê li pêş.

Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê têtîna eksistensialist a zerdeşt wê, di wê çerçoveyê de wê, li ser hebûna mirov û hwd re wê pêwîst bê ku ew di wê rengê de bi serê xwe wê weke aliyekê wê yê giring wê bi teybetî wê kifşbikin û wê werênina ser ziman. Di wê temenê de wê, têtîna Zerdeşt a eksistensialist wê, çerçoveyek hûmanist a têtînî wê di nava jîyanê de wêbi hizirkirinên wî re wê piştî wê biafirênê. Emê hinekî di dewama wê de li ser têtînên zerdeşt ên eksistensialist bihizirin. Lê di wê hizirkirina xwe de hem hizrên wî û hem jî encamên wê di temenekê de li berçav bigirin û li ser wan re bixwezin ku ew wê werênina ser ziman. Piştî Zerdeşt wê têtîna wî ya eksistensialist wê di awa û dîmenekê bi hizirkirina li ser wê re de wê, bi Manî re jî û Mezdek re jî wê di awayekê de wê bi wê re wê were dîtin.

Di mijare têtîna eksistensialismê de wê di wê rengê de wê, aliyên ku wê zerdeşt wê derxê li pêş wê li ahenge nava kirinê, û berpirsîyariya wê re wê li wê bihizirê. Lê ew berpirsîyariyê wê di renekê de wê, li ser temenekê bi hişbûnê wê avabikê. Li ser wê temenê wê Zerdeşt wê helwesta xwe wê li dijê madeyên hişbir ku ew aqil û hişê mirov ji mirov dibin û bi wan mirov nizanê ku mirov çi dikê wê bide nîşandin.

Ji wê aliyê ve wê, gotinên weke ‘zaniba tu çi dikê!’, “mirov divê ku ew di farqe wê de bê ku ew çi dikê!” û hwd. Wê gotinên bi wê rengê ku wê bi navê wî werina ser ziman wê, di renekê de wê têtînek zêde berfireh di derbarê têtîliya kirinê û hiş û ankû çalakîyê û berpirsîyariyê de wê bide çêkirin. Heta roja me jî wê li ser wê temenê ku wê weke gotinna ku wê ji wê temenê û demê wê werina ser ziman wê gotinên weke “mirov zanibê ku mirov çi bikê”, “mirov di farqe kirina xwe de bê”, “mirov zanibê ku ew çi axiftinê dikê”, “di hişê kirin û gotinên xwe de bê” û hwd wê li ser wê temenê wê weke gotinna ku mirov dikarê wan di serî de binxat bikê û werênê ser ziman bê. Zerdeşt wê, di wê temenê de wê, di têtîna wî de ya hebûnî a eksistensialist de wê cewher û hebûn wê bi hev re wê di ahengekê de wê pevire wê hebin. Ew ji hev cihê yek berî ya din ku ew heya wê li wê nehizirê. Li gorî wî ku hebûn nebê wê nikaribê bahsa cewherê wê jî were kirin.

Li ser mijare cewherê û hebûnê wê di demên hemdem de wê nîqaşên bi wê re ên li ser hebûnê re wê bi zêdeyî wê bibin û wê di wê temenê de wê, bi gelek alî û awayan wê werê ser ziman. Di wê temenê de wê mijare hebûnê wê dema ku wê were hildan li dest wê, di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê erkên ku ew weke ku ew bikê û funksiyonaliyên wê yên ku ew dikarê bikê wê weke aliyana ku mirov dikarê wan ji hev cihê bi hebûnê bihizirê û wan werênê ser ziman bê. Di wê temenê de wê têngîna hebûnê wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, di wê temenê de wê dema ku wê bahsa wê were kirin wê bi xosletên wê yên weke zindî û ne zindî û hwd re wê cihê wê li wê were lê hizirkirin.

Lê aliyekê din ku wê nîqaşên wê pirr zêde wê bi zerdeştîyan re wê li kurdistanê wê bibê wê mijare 'di hişbûnê de bûnê' a li kirin û çalakiyê xwe bê. Wê di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, ev jî wê di awayekê de wê hinek aliyên din jî wê bi nîqaşî wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Ew jî wê dema ku mirov wê têkiliya hiş û çalakiyê wê bi hev re wê dênê wê demê wê, weke ku wê carna wê were ser ziman wê kesê ku ew çalaki kir wê, dema ku ew di farqê de bê wê weke çalakiyek di farqe de bê ku ew hatiya kirin bibê.

Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, di awayekê de wê, ji hinek aliyên û bi numineyên minaqî ên piçûk ku wê dema ku wê zaroyek wê kirinekê bikê û ankû wê kirinek weke ku wê bê gotin 'bêhamd hatiya kirin' ku ew hat kirin wê weke li ser wê re wê, aliyekê berpirsîyarî wê were kirin. Wê dema ku ew kes wê bi zanebûnê kir wê li ser wê re wê biheta sûdarkirin. Lê dema ku weke bêhamd hatiya kirin û yan jî bêhamd ew kirin kiriya wê weke ku ew ne di farqê de kiribê wê lê were marûz dîtin. Wê weke ku wê, di wê temenê de wê, fektora hiş wê di wê temenê de wê ji aliyekê din ve jî wê bi têkiliya kirinên mirov re wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Li vir di nava kirin û ankû çalakiyê û hiş de wê mijarên ku wê werina kirin ku mirov dema ku tiştêk şaşkir jî wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê li ser wê temenê wê di rengekê de wê bi wê were lê hizirkirin. Di awayekê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê kirinek ku mirov bi hiş û di hiş de kir wê weke ku mirov ji wê bi hey ew kiriya bê û wê di wê temenê de wê mirov ji berpirsiyar wê were dîtin. Di wê temenê de wê, mirov wê, di wê rengê de wê di hiş de kirina kirinê wê di rengekê de wê weke mijarek ku wê ji du aliyên ve wê li wê were lê hizirkirin. Yek wê ew bê ku mirov wê dema ku ew kirin kir ku mirov di farqê de bê. Wê dema ku mirov di farqe de bê wê demê mirov wê weke

ku mirov zanibê ku mirov çî kiriya bê. Di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê di wê temenê de wê xwe bi wê re wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin ku wê, mijare bi hiş û kirinê wê di hev de wê, temenê wê ji aliyên din ê bi têtîngên hişmendiyê ve wê biafirênê. Di hiş de bûyîn wê di wê rengê de wê aliyekê din jî wê weke rewşek pêşdîtîne wê bi wê re wê di temenekê eksistensialist de wê bi wê were lê hizirkirin. Ew jî wê di wê temenê de bê ku mirov di farqê de bê wê dema ku mirov kirinek kir wê di farqê de bê ku ew çî kiriya û wê ji aliyê din ve jî wê zanibê ku mirov çî kiriya. Di farqê de bûn û di zanîna wê kirinê de bûn wê du têtîngên ji hev cihê bin. Wê ya pêşî wê ew bê ku mirov kirinek kir ku mirov ew kir bê, dihişê wê de bê. Aliyê din jî wê di wê temenê de wê, di zanîna wê de bê û wê aliyê di zanîna wê de bûyîn wê di xwe de wê hinek aliyên din ê bi hişmendî weke fenomenî wê bihawênê. Minaq wê dema ku wê kirinek wê were kirin berê ku ew were kirin wê li ser çî temenê û çawa wê were kirin û wê li gorî kîjan sazûmana kirin, çalaki û zanîne wê were kirin wê bi wê re wê bigihijê zanebûnekê.

Li vir di zanebûna wê de bûyîn wê hinekî jî wê weke pêşizrekê wê di wê de wê pêşî dîyarkirinekê wê bi hişmendî wê di xwe de wê bihawênê. Di wê rengê de wê, dema ku mirov wê bahsa wê kirinê bi zanebûnê kir wê, di wê pêvajoya wê kirinê de wê weke ku wê mirov zanibê ku wê çî çû çawa wê bikê wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê were lê hizirkirin û ew wê di meji de wê weke ku wê xwediyê renekê hizirkirin û fahmkirinê bê. di nava zanebûnê û bi zanebûnê kirinê de wê, di wê rengê de wê, renekê fahmkirinê wê bi hebûnê û têtîngîştina wê re wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Lê di aslê xwe de wê hebûn wê di awayekê de wê çawa wê were fahmkirin wê weke aliyekê wê yê giring ê din bê. hebûn wê zanîna wê ya hebûnî û ya kirinê ku ew bi objektîv û şubjektîv ji wê werina kirin wê ji hev cihê bin.

Di aslê xwe de wê mijare di hişbûnê de bûyîn û bi wê re darazandina kirinê wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê piştî wê pîrr zêde wê li ser wê were sekin in jî bê. Di wê temenê de wê, kirinê ku mirov dikê wê di temenekê fenomenolojikî de wê weke hebûnekê ku ew bi dîyarî bûna wê hebin û wê di wê temenê de wê, aqilê baş û nebaşiyê ku wê weke ku wê Zerdeşt wê di wê nûqtîyê de wê bi wê li ser wê re wê li wê bihizirê wê, di awayekê de wê çerçoveya bi wê a hizirkirîne li kirinê ku ew çawa were fahmkirin û hwd re wê çerçoveyek hizirkirîne wê bi wê re wê biafirênê.

Li vir wê aqilê darazî wê aliyekê din ê weke ast û pîvanek duyem a bi hizirkirîne bê. Di wê temenê de wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê din

ê giring wê di wê temenê de wê li ser kirinê re wê bi wê bihizirê. Wê di wê rengê de wê dema ku mirov ji wê aliyê ve wê bi kirinê li wê bihizirê wê kirinên ku ew pêkhatina û rûdanan wê weke fenomenna wê di wê temenê de wê bi hebûnê wê bibin û wê di nava wê rengê hizirkirina aqil darazî ê weke yêbi başdîtinê û ankû baş nedîtinê û hwd re wê xwe di bingihê wê fahmkirinê de wê weke temenê wê darazkirinê wê xwe bide dîyarkirin.

Aqilê darazî wê li ser wê re wê bi têtînek asta duyem a fenomenolojikî wê xwediyê renekê fahmkirinê bê. Wê encamên ku wê bi wê re wê were lêghiştin wê rengê wasîfî, nirxî û hwd jî wê di awayekê de wê bi wê re wê bidina dîyarkirin. Di wê temenê de wê di gotinê de wê nirx wê weke têtînek dîyarkirî wê xwe bide dîyarkirin. Minaq gotinên weke 'jî çavê min ket', 'li berçavên min piçûk bû', 'ez êdî qiymetê nadimê' û hwd wê di wê temenê de wê ew tenê wê weke têtînek nerînî a darazî ku wê bi kesê ku wê darazî dikê wê bi aliyê wê ve bi sînor wê xwediyê hebûnek fahmkirinek bê. Li vir em dibêjin wê bi wê re wê bi sînor bê wê, ber ku wê ev rengê darazkirinê ê baş dîtin û ankû nebaş dîtinê wê ji kes li kes wê karibê gûharênê bi xwe re bide dîyarkirin.

Di wê rewşê de wê nerîna mirov a bi çav ku mirov dibînê wê bi hişmendî wê xwediyê awayekê çawa bê wê weke nerîna me ya kesane bê. Wê, di wê temenê de wê, rengê ku em wê bi wê rengê dibînin wê weke ku em di nava jîyane xwe ya asayî de dibêjin 'nerîna min' re wê, di awayekê de wê, xwe bide dîyarkirin û wê karibê were ser ziman. Hizirkirinên ku mirov wê di wê temenê de wê di awayekê de wê bi wê re wê, bi wê bihizirê wê di wê temenê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê rengê de wê nerîna mirov wê ji mirov re wê weke temen û çerçoveyek nirxî wê bi xwe re wê di renekê de wê weke ku wê di wê rengê de wê biafirênê.

Ji wê nûqtayê wê dema ku em hinekî cardin bi şûn ve herin û werina ser têtîna hebûnê û bi wê re wê fahmbikin wê demê hebûn wê di wê temenê de wê bi çî û çawa wê were fahmkirin wê di renekê de wê bi wê re wê xwe di şewayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Hebûn wê bi kirinên xwe re wê, weke ku wê zerdeşt li wê binerê wê weke hebûnek tam wê were dîtin di çerçoveya têtîna wî ya eksistensialist de. Wekî din nexwe ew hebûn ji xwe weke hebûnek tam wê dibînê. Di wê hebûnekê de ew pêvajoyek gûharênê jî bi têtînê di wê de li wê dihizirê. Minaq di *avêsta* de dixwênin wê ji pêvajoyên bûyînê heta pîrbûn û mirinê wê di wê temenê de wê xatek vegûharênê wê di renekê de wê salixbikê û wê bi

wê re wê di nava ahenge jîyankirinê de wê bi hebûnê re wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê li ser têtîna zerdeşt a hebûnê de wê dema ku wê bi têtîna hebûnê a bi serê xwe re wê werênê ser ziman wê di rengekê de wê weke hebûnek tam wê bê salixkirin û ser ziman. Lê wê dema ku em hebûnê bi kirinên wê re wê werênê ser ziman wê, di temenekê bi salixkirinek eksistensialist de wê, kirinên hebûnê wê çendî rengekê salixkirinê û watelêkirinê wê biafirênin wê di dewama wê de wê weke aliyekê ku wê bi wê temenê re wê ew wê tememkirinekê jî wê bidina çêkirin. Di wê temenê de wê di aslê xwe de wê, Zerdeşt wê weke ku wê di awayekê de wê dema ku em di wê têtîna wî ya kirdeyî de kûrdibin wê bi wê re hin bi hin kifşdikin ku wê çerçoveyek karakterî bi hebûnê re wê li ser temenê kirinê li ser awayekê pêwîstîna re wê ku ew li wê bihizirê wê bi wê re wê li wê bihizirê wê hin bi hin wê rengê xwe wê bide dîyarkirin. Li gorî wê hebûn weke xwe heya û di wê temenê de wê bi wê wekhebûna wê re wê xwediyê xosletên ku ew bi wê bijî û hebê bê.

Têtîna hûmanismê li kurdistanê di demên wê yên berê û piştê de ..

Di dewama wê de wê weke aliyekê din ê giring ê mijarê jî wê biafirênê ku mirov bi çend gotina çerçoveya têtîna humanismê a li kurdistanê di pêvajoyên wê yên demên berê û piştê de ku wê bibê wê bêtê sr ziman. Di aslê xwe de wê, ev wê, weke aliyekê din ê giring ê fahmkirinê wê bi xwe re wê di rengekê de wê weke ku wê biafirênê. Me li jor hinekî bahsa zerdeşt û têtîna wî ya hebûnîparêz hinekî kir. Li ser wê têtîna wî re ku mirov bi berdewamî wê hinekî din li wê bihizirê wê di wê temenê de wê, di çerçoveya nerîna wî de wê çawa wê weke aliyekê wê yê giring wê nerîna wê ya di derbarê mirov û jîyanê de xwe wê bide dîyarkirin wê karibê were fahmkirin.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê a jîyanî wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê bi wê re wê dema ku wê pêşkeve wê, di wê rengê de wê, weke ku em dibînin wê li dora mirov wê hinekî jî wê bi wê re wê biafirê. Di felsefeyên kevnera ên kurdistanî û ankû mesopotamîkî de wê, têtîna mirov wê li ser temenekê wê di awayekê de wê xwe bide dîyarkirin. Lê piştî Mîtra û zerdeşt wê di awayekê de wê, ev wê weke felsefeyek jîyanê wê xwe di rengekê de wê di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Zerdeşt wê di nava felsefeya xwe ya hebûnê de wê xwediyê têtînek teybet bê. Wê di wê temenê de wê, dema ku mirov li têtîna wî ya hebûnê

dinerê wê di dewama wê de wê bi wê were wê karibê were dîtina wî ya di derbarê hebûnê de wê, di renekê teybet de wê xwe bide dîyarkirin. Têgîna hebûnê a Zerdeşt wê, di temenekê de wê xwediyê renekê fahmkirinê ê bi felsefeyê bê. Wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê dikarê wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê di çerçoveya wê fahmkirina wî de wê fahmbikê.

Zerdeşt wê, di wê rengê de wê têgîna wî ya eksistensialist û piştîre ku mirov dikarê wê bi têgînek humanist re jî wê fahmbikê wê di renekê de wê, di çerçoveya civaketiyên ku wê piştî wî li ser temenê hizirkirina wî li herêmê wê pêşkeve jî wê fahmbikê û wê di renekê de wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, di felsefeya zerdeşt de wê têgînek yazdanî ku ew di *avêsta* de wê çerçoveya wê xêzbikê wê di awayekê de wê weke ku wê hinekî wê bi xosletên mirovî wê di renekê de wê di nava jîyanê de wê bîne ser ziman. Wê di wê rengê de wê pêşî wê li ser xosletan re wê têkiliyek wê di nava wê têgîna yazdanî û mirov de wê dênê. Wê di wê rengê de wê ni qadrbûna mirov a di felsefeya wî de di ast û pîvanek pîroz de wê, di wê temenê de wê di felsefeya wî de wê, di renekê de wê xwe bi temen û awa bikê.

Wekî din jî wê zerdeşt wê, di rengê hizirkirinê xwe yên li ser mirov de wê, di awayekê de wê, weke ku em ji nava têgînên wî yên *avêsta* fahmdikin wê di temenekê de wê pêşî wê hemû hebûnên di jîyanê de wê bi reng û awa, funksiyon û teybetiyên wan re wê fahmbikê. Bi wê re wê di dewama wê de wê, di renekê de wê, mijare mirov wê, di wê temenê de wê li ser temenê wê bi xwezaya xwe ya hewirdorê re wê çawa wê, di temenekê rast de wê bijî wê bi wê re wê li wê bihizirê. Wê çendî ku wê têgîna başî û nebaşiyê wê bi du gîyanên yazdanî ên vajî hev re wê şrove bikê di *avêsta* de lê wê, di reng û awayekê din de jî wê bi xoslet û teybetiyên jîyane mirovî re wê, di awayekê de wê bixwezê wê şrovebikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, zerdeşt wê, di awayekê de wê, di nava felsefeya wî de wê têgîna mirovî wê bi wê re wê weke ku mirov wê dibîne wê bi hebûna wê ya ku ew pîroz dibîne re wê li ser temenê xwedîbûna fêrsek jîyanî re wê ew wê hilde li dest. Di nêzîkatîya zerdeşt a hûmanist de wê, pêşî wê mafê jîyanê wê weke dîyardeyekê giring wê xwe di temenê fahmkirina wî de wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, dema ku em li ser têgîna mafê jîyanê a zerdeştîyê dihizirin wê di wê temenê de wê çawa wê li ser temenekê parastina wê re wê li wê bihizirê wê di wê rengê û awayekê de wê bi wê re wê di renekê de wê were dîtin. Mafê jîyanê wê di wê rengê

de wê, di wê rengê de wê, di felsefeya zerdeşt de wê, di wê temenê de wê were parastin ku wê ti mirov wê mafê wê nebê ku ew mafê jîyane kesekê dervî xwe ji dest bigirê û ankû qastî wê bikê. Li ser wê temenê wê, di demên berê zerdeştîyê de ku wê di nava baweriyên herêmê de wê korbankirina zaroyan û hwd ku wê ji yazdanan re wê hebê û ankû sawalan bi gûrandina wan re wê, zerdeşt wê, di awayekê de wê, li dijî wê bibê xwediyê helwestekê. Wê di wê rengê de wê, ev wê bixwezê ku wan kevneşopiyên korbankirinê bi awayekê wan ji holê rabikê.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê li ser temenê mafê jîyanê re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê ew wê li wê bihizirê. Ew di wê temenê de wê dema ku wê li mafê jîyanê bihizirê wê di destpêkê de wê ne tenê mirov wê weke bi hemû zindiyên re wê weke mafekê pîroz ê jîyankirinê wê bibînê û wê di wê temenê de wê, parastina wê mafê di nava xwezayê de wê li wê bihizirê.

Piştê jî wê li mirov wê bihizirê. Pêvajoyên bûyîna mirov û di awayekê de wê, çawa wê, bi aqilbûya û di wê temenê de wê bi wê re wê ya bi aqilî re wê çawa wê hilde li dest wê bi wê re wê di awa û rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Mafê jîyanê wê li gorî felsefeya zerdeşt wê di serî de wê ji hebûna wê ya ya heyî wê were û wê di wê temenê de wê pêwîstîya dîtin, fahmkirin û fahmkirina wê hebê.

Weki din wê dema ku wê bahsa wê têgîna mirov wê bi felsefeya zerdeşt re wê were kirin wê heta roja me jî wê li kurdistanê di nava civakê de wê gelek têgînên ku wê di rengekê de wê di wê temenê de wê werina ser ziman wê hebin. Wê di wê çerçoveyê de wê li ser temenê bi hişbûna mirov re wê weke ku me hinekî li jor jî hinekî hanî ser ziman wê bi aliyên mirov ê weke yên berpirsiyariyê û hwd re wê li wê bihizirê. Minaq wê têkiliya bihişbûnê û ya berpirsiyariyê wê di wê temenê de wê bi hev re wê dênê. Di dewama wê de wê, bihişbûn wê, dema ku mirov di hiş de tiştek kir wê di temenê wê rengê wê kirinê şewayê wê yê bikirina berpirsiyarî de wê hebê.

Di wê temenê de wê, weke ku em dibinin wê ku wê bi navê zerdeşt wê pîr zêlal wê were ser ziman wê ew zêde giringiyê wê bide bi hişkirinê û di farqê de bûyîna wê di awayekê de wê derxê li pêş. Di wê temenê de wê minaq wê dema ku mirov wê kirinekê bikê wê di farqê de wê de bê. Di wê rengê de wê li ser temenê bi hişbûnê re wê têkiliya hiş berpirsiyariyê wê di rengekê de wê bi hevdu re wê dênê. Kesekê ku ew ne di farqê de bê wê kirinekê wê bikê wê demê mirov dikarê wê kesê ji wê kirinê

berpîrsîyar bigirin û ankû negirin wê di wê temenê de wê nîqaşên pîrr zêde berfireh wê werina kirin. Di dewama wê de wê, di wê temenê de wê bi têtînek hebûnî wê li ser wê re wê bi wê bihizirê û wê, werêne ser ziman. Di nava civakê de wê li kurdistanê wê piştî re jî wê di wê temenê de wê nîqaşên li ser esas û temenê 'kirina di farqê de hatî kirin' û 'kirina ne di farqê de hatî kirin' wê li ser wê re wê, di wê temenê de wê di nava civakê de wê zêde nîqaşên ku wê bînin kirin wê bibin.

Di wê temenê de wê, dema ku wê ji ber kirinekê û hwd wê mirov wê, di awayekê de wê, bê cezakirin û ankû renekê wê weke wê de wê bê ragirtin wê têtînen weke 'cezayekê ku mirov wê herê bikê', 'wijdanê mirov wê herêbikê', 'mîrov wê rast bibîne' û hwd wê di wê temenê de wê bi wê re wê di renekê de wê derkevina li pêş. Di wê temenê de wê di renekê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê werênê ser ziman. Wekî din jî wê di wê temenê de wê, di çerçoveya têtînek mîrovî de wê ku wê were lê hizirkirin ku wê çî hîsbikê, çawa hîsbikê û hwd wê bi wê re wê li ser temenekê mîrovî re wê bi wê rengê wê li wê were lê hizirkirin.

Di wê rengê de wê mirov dibîne ku wê ev wê di awayekê de wê bi zêdeyî wê derkeve li pêş. Li ser wê temenê wê di nava felsefeya zerdeştîyê de wê di çerçoveyek aqîlekê şubjeyî de wê têtîna wijdanê wê weke rêgezê wê xwe di renekê de wê li ser wê temenê û esasê wê bide dîyarkirin. Zerdeşt bixwe jî ew, di dema xwe de ew di wê farqê de ya ku mirov êdî ew derdikeve li pêş. Li ser wê temenê wê dema ku mirov derdikeve li pêş weke nîrxekê wê demê wê ew wê çawa wê were fahmkirin wê di wê temenê de wê nêzî wê bibê. Wê di fahmkirina mirov de wê li rastîya mirov wê bigerihê. Di wê rengê de wê, ew wê weke temenekê xwe dîtinê, xwe kifşkirinê û gihiştina zanîna xwe wê dibîne û wê bi wê re wê li wê dihizirê.

Kuşîna mirovekê wê weke kuştina hemû civakê wê di nava têtîhên felsefeyî ên zerdeştîyê de wê, bi hin rengna wê were ser ziman. Di wê temenê de wê, ew wê mirov wê, di wê temenê de wê weke nîrxekê wê di nava hizirkirina wî de wê bê dîtin ku wê derkeve li pêş.

Di nava felsefeya zerdeştîyê de wê têtîna hebûnparêziyê wê weke aliyekê din ê giring wê bi zêdeyî wê derkeve li pêş. Wê dema ku em têtîna felsefeyî a hebûnparêziya zerdeştîyê wê baş fahmnekê mirov wê nikaribê zêde têtîna wî ya humanist jî wê di awayekê de wê baş fahmbikê. Ber ku wê ev wê weke du têtînen ku wê di wê temenê de wê bi felsefeya wî ya hebûnê û mirov re wê di zîkhev de wê derbas bibin.

Wê dema ku wê ji aliyê têngîna hebûnê ve wê li wê binerê wê çawa wê bigihijê têngînek mirov û yan jî wê dema ku ew li mirov dihizirê wê bi wê re wê çawa wê bi ber têngînek hebûnê ve wê bi wê herê wê, di wê rengê de wê giring bê ku mirov wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê fahmbikê bê.

Di felsefeya zerdeşt a mirovî de wê dema ku mirov li wê dihizirê wê li ser temenek rêgezî wê têngîn weke yên 'rastîtîyê', 'dûrûstîtîyê', 'başîyê' û hwd wê weke aliyna ku wê bi zêdeyî wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê derkevina li pêş bin. Wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê dema ku mirov wê bi wan têngînan bi felsefeya wî ya mirovî dihizirê wê demê mirov wê di wê rengê de wê, di çerçoveyekê de wê, çawa wê, mirov wê fahmbikê wê bi wê re wê, karibê wê di rengekê de wê fahmbikê bê.

Zerdeşt di felsefeya xwe de wê, weke ku mirov wê dibînê wê têngînen weke 'kirinên baş bikin', 'tiştên baş bibêjin', 'başîyê bikin', 'başîyê bi kesên dervî xwe bikin', 'tiştên baş hizirkirin', 'di mejî de xwe gihandina hizrên baş' û hwd wê weke rêya temenê ghiştina 'aşa'yê wê bikê û yan jî wê ew wê zêdetir bikê. Di felsefeya zerdeşt 'aşa' û ankû 'asha' weke têngînek felsefeyî a kosmolojikî û jîyanî ku wê bi hipotezên weke yên bi têngînen rastîtîyê, başîyê, dûrûstîtîyê û hwd re wê temenê wê bê hûnandin û wê di wê temenê de wê bê hanîn li ser ziman bê. Wê di wê temenê de wê *rêgezek rewîstî* ku wê bi wê re wê bê xwestin ku mirov bi rastî bijî, di rêya rastîyê de bê û bigihijê rastîyê wê bi wê re wê hebê û wê xwe bide dîyarkirin. Di bineterên nivîskî ên di derbarê zerdeştîyê û felsefeya wê de wê, ev wê 'rêgeza rewîstê' wê weke rêya ghiştina li xwûdê jî wê di temenekê de wê bê şîrovekirin û fahmkirin. Di wê temenê de wê, di mantiqê pergalek hizirkirinê a bi navê aşa de wê di felsefeya zerdeştîyê de wê bi wê re wê temenê bilindbûnê wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê hebê. Yanî wê weke ku em çawa di nava têngînen bûdismê de wê dibînin wê weke xwe bi xwe afirandina mirov, pêşxistin û gihandina li astek pêşketî a astbilind û hwd wê di wê temenê de wê, di nava felsefeya zerdeştîyê de wê bi têngîna aşa û "sazûmana aşa" û ghiştina wê re wê ew wê weke ku wê pêkwerê wê çerçoveyek fahmkirinê û têngînê wê bi xwe re wê di wê temenê de wê bide dîyarkirin. Di temenê fahmkirina têngîna sazûmana aşa de wê, têngînek weke bi gotina "rastî ji koka xwe bûya" re wê di awayekê de wê dikarê wê bi têngînekê re wê bi temenî wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Wekî din wê di dewama wê de wê, gotina "di awayekê sazûmanî de pêşket" de wê, weke

têgînek bi herikina di demê de a bi bûyinê re ku wê were ser ziman wê têgînekê wê di wê rengê de wê bi xwe re wê di awayekê de wê bide me. Weke ku em di avêsta de wê dibînin wê asta wê weke ya bilind bê. Di kurdî de wê beremberê wê gotinên din jî ên weke 'arş û hwd wê werina bikarhanîn. Wekî din wê dualiteya aša wê bê afirandin û wê bi wê re wê bermeberê wê dûaliteyê wê bi aša re wê, gotina 'arta' wê were û arta jî wê di wateya 'ardê' û ankû devereka ku mirov bi jîyanî li wê dijî re wê di awayekê de wê, xwe di renekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê di wê renekê de wê di nava kosmolojiya wê de wê weke aliyekê wê yê girîng wê, têgîna aša û arta wê bi dualiteyek dikarê di wateya 'ard û arş(azman)' jî wê di renekê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di temenê têgîna gotina gîyanê de jî wê di awayekê de wê, bi wê re wê were dîtin. Lê di avêsta de wê li ser temenekê zêhnî bi renekê fahmkirinê wê zêdetîfî wê dîmenekê wê bi xwe re wê di awayekê de wê bide me. Mianq wê 'diruh' ku wê di kurdi de wê di wateya 'derewê' de jî wê karibê wre terçûmekirin wê di awayekê de wê, di gotinê de wê, 'di' wê di awaya ya bi xirabî pêk dihê wê weke pêvek û ankû 'kîpek' wê ya rêzimanî li pêşûya gotina rûhê wê were bicihkirin. Di wê temenê de wê, di dema ku wê bi hev re wê diruh' wê were m'nivîsîn wê weke di renekê weke yê bi têgîna zêhnî de wê, di awayekê de wê çerçoveyek fahmkirinê wê bide me bê. Lê wê dema ku ew gotin ji hev werina cihê kirin wê minaq weke ku wê ji gotinên nava avêsta wê were fahmkirin wê 'tenê ji wê cihê wê '..ruh' wê weke navê gîyanê bê. Lê di awayekê de wê, rûh wê di roja me de jî wê di kurdî de wê, ji rewşek weke ya bi navê gîyanê zêdetirî wê weke têgînek ku wê li ser wê temenê ku wê ya ku ew dihê hîskirin bi nefsi û hwd re wê, di renekê gîyanî û ankû bedenî de wê bi wê re wê were ser ziman. Di wê temenê de wê gîyan xwediyê çi rûhê ya wê, em ku em bi wê gotinê re empatiyekê bikin wê weke ku mirov xwediyê çi derûniyê bê wê, têgînekê wê bi xwe re wê di renekê de wê weke ku wê bide mirov.

Yanî wê di wê temenê de wê di renekê de wê ev têgîn wê weke aliyekê wê yê girîng wê xwe di dewwama wê de wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin. Di nava jîyanê de wê, mirov wê, çawa dijî û di wê temenê mirov çawa hîsdikê wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê karibê were dîtin û fahmkirin. Di avêsta de jî wê, *diruh* wê di renekê de wê weke navê iblîsekê û ankû gîyanekê di wê temenê de wê di renekê de wê were şîrovekirin. Wê vajî wan rewşan hemûyan wê 'aša' wê di awayekê de wê

weke navê sazûmanak ku wê bi gotina 'rêgeza rewîstî' û ankû 'sazûmanak rewîstî' re wê dikarê wê salixbikê û wê werênê ser ziman bê. Wê di wê temenê de wê di rengekê de wê ev rêgeza rewîstî wê weke ya di wê de çûyinê, bilindbûnê û gihiştina dûrûstbûnê û ya rast wê bibê bê. Rastî wê, hebê û wê weke ya baş bê. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê were dîtin û salixkirin.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê têngîna salixkirinê bi têngîna rêgeza rewîstî a weke çerçoveyek felsefeyî a bi wê pêşketinê û di wê de wê pêşketinek gerdûnî jîyankirinê û gihiştina fahmkirinê mazin wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê were ser ziman.

Li deverêkê din a fahmkirina bi têngîna 'aşa' re ku wê zerdeşt wê di avêsta de wê şîrovebikê wê vajê gotina diruh'ê wê şîrove bikê û wê di wê temenê de wê, ew wê werênê ser ziman. Wê dema ku wê gotina diruh û ankû derew ku ew ne rastî bê wê di wê temenê de wê di wê dualiteyê de wê 'aşa' wê weke hebûna rastiyê û ankû hebûna ku ew heya wê karibê li ser wê temenê wê fahmbikê û wê bi wê re wê werênê ser ziman. Weki din wê gotina 'aşa/arta' ku wê bi wê rengê wê bi beremberê gotina hebûnê (ji avêsta: *haithya û ankû 'haiqiia-*) wê karibê şîrove bikê wê di wateya hebûna giştî a bûyî de wê, karibê di temenekê morfolojikî de jî wê di awayekê de wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman. Weki din wê di avêsta de wê dema ku em li ser temenekê etimolojikî re wê di dihizirê wê di awayekê de wê çerçoveyek berfireh wê di wê temenê de wê bi wê rengê fahmkirinê wê bide me. Mînaq wê *diruh* wê çendî ku wê weke derew wê were dîtin wê beremberê li deverêkê din a di avêsta de wê gotina 'true' ku wê karibê di wateya rastiyê de jî wê fahmbikê wê, di awayekê de wê bi wê re wê were dîtin. Di çerçoveya gotina 'hebûnê de wê, têngîna 'sat-' ku wê di awayekê de wê, were dîtin wê di wê temenê de wê bi wê re wê têngînek hebûnî ku wê di wateya rastiyê de wê mirov fahmbikê wê werênê ser ziman. Di çerçoveyek kosmolojikî de wê dema ku em wê, di çerçoveya têngîna 'aşa' de wê li wê dinê wê weke çerçoveyek kosmolojikî a gerdûnî ku wê çawa wê di ahenge xwe de wê bi rastî û di temenekê herikînê de wê pêşde herê û wê bibê bê. Li ser wê temenê wê, li ser temenê ya rast, destûrî, rêgezî û hwd re wê, di çerçoveyek bi ahenge kosmolojikî de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê were fahmkirin. Di avêsta de wê, bi têngîna 'sazûmanî', 'xabate rast' de aşâ/arta wê bîrê ser ziman ku 'ahûra mazda hevrasta heyv û rojê rastkiriya' re wê bi wê temenê wê werênê ser ziman. Di

gotina 'rastîn' û ankû 'bûyîna bi rastînî de wê, di temenekê bi hevgirtin û gihiştina rohniyê de wê, karibê di renekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Zerdeşt wê weke ku mirov dibînê wê li ser wê temenê wê gotinên xwe wê dema ku ew dihênê ser ziman wê di nava têngîna rastiye û rastîtiyê de wê çawa wê bi temen bikê wê li wê bihizirê. Wê li ser wê temenê de wê bibê xwediyê şewayekê fahmkiriin û dana fahmkirinê.

Li ser wê temenê wê weke ku mirov di avêsta de dibînin wê têngîna 'rêya rastîtiyê' wê bi wê re ku wê bi gotina 'aşa khâ' re wê werê hanîn li ser ziman wê, di wê temenê de wê, weke rêya ku wê bi wê re wê bi pêdeçuyînê re wê bigihijê ya rastiye re wê di renekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di nava baweriyên berê ên ku wêbi gihiştina li rastiye û ankû rastîtiyê de wê agir wê weke rêya bi wê gihiştinê a rêgezê temenê wê bê dîtin. Ew wê bi rêya 'asha wahishta' wê bibê re wê, bê hanîn li ser ziman. Di wê temenê de wê, di êgir de dîtina rastîtiyê wê di wê rengê de wê re wê li hebûnê wê bê hizirkirin.

'Em weke ku em dibînin wê 'aşa' wê weke sazûmanak kosmolojikî ku ew wekheviyê, û hertştî ku wê weke çavkaniya afirînê bê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di têngîna zerdeşt de wê, li ser wê temenê wê têngîna sazûmanê wê di temenekê hebûnê, bûyînê û awagirtina bi hebûnê û hwd de wê, bi wê re wê, were ser ziman. Di wê temenê de wê, bi êgir û xwe danê re wê, çawa wê bigihijê hişmendiyê wê bi wê re wê, di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê weke ku em wê dibînin wê Zerdeşt wê di sazûmana têngîna 'aşa' de wê, di temenekê zêhnî û hişmendî de wê, di awayekê de wê bi aqil û bi aqil gihiştina wê fahmkirina wê re wê, di renekê de wê weke ku wê bêtê ser ziman.

Di nava wê têngîna wê de wê, têngînên weke yên 'bûyîna xweediye rastiye' wê bi têngînek wê weke bi sînoriyekê re wê werênê ser ziman. Wê 'aşa' wê li ser wê re wê weke 'ya heyî' û ankû 'hebûna herî baş' re wê, di reng û awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di nava felsefeya zerdeşt de wê, têngîna wijdanê wê, di awayekê de wê weke aliyekê ku wê di temenê fahmkirina xwe de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di avêsta de wê biqasî ku em fahmdikin wê bi têngîna 'sraosha' wê werênê ser ziman. Ji avêsta 'sraosha' wê karibê weke 'dengê wijdan' jî di awayekê de were şîrove û tercumekirin.

Di wê temenê de wê, di nava têngîna zerdeştîyê de wê, têngîna bi rêya 'chinvat'ê re ku mirov dikarê wê şîrovebikê re wê weke rêyek di demê de wê bê tefsirkirin. Di hin bineterên piştre de wê, weke rêya dema ku wê

kesek mir wê gîyane wê ji wê derbas bibê û wê bigihijê devera xweş ku wê weke warê 'aşa' ku mirov dikarê wê fahmbikê wê were dîtin. Di nava baweriyên piştre ên li herême de wê, di awayekê de wê, ev wê, weke 'pirra başbûnê' jî wê di nava baweriyên kurdistanî de wê karibê were fahmkirin. Ev têngîna pirra başbûnê wê weke yên ku ew bi qancî û başiyên xwe re hertimî jîyane na û hertimî wan başî û qancî kiriya wê, di wê temenê de wê weke rêyek ku ew dikarin bi rehetî di wê de derbas bibin bê. Lê yên ku ew ne baş û neqanc derbaskirina û xirabîkirina wê nikaribin ew ser sê rêyê re herin û wê dema ku ew werina destpêka wê rêyê wê rê li ber wan wê winda bibê.

Di wê temenê de wê di temen û awayekê mistikî de wê, di renekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê werênê ser ziman. Lê ev rê jî wê di temenekê de wê weke ku wê zerdeşt wê di avêsta de wê werênê ser ziman wê temen û mantiq û hişmendiya wê bi sazûmana 'aşa' re wê hebê û wê bi wê re wê xwedî hebûn û war bê. di wê temenê de wê, 'aşa' wê weke sazûmana gerdûnê, herikina wê ya bi jîyanê, hebûn û afirîna hebûnê û hwd re wê di ahegekê de wê bi wê re wê were ser ziman.

Li ser wê temenê wê minaq wê 'Asha wahishta' ku wê li wê li ser wê temenê wê li wê were lê hizirkirin wê weke ya ku wê ya nexweşiyên baş dikê, lê wê zerdeşt wê di awayekê de wê di avêsta de wê weke ku wê ew wê weynê wê bide 'airyaman' wê li lê bakê û wê di wê temenê de wê, êdî ew wê weke tişta ku wê jê werin bin. Di awayekê de wê, aliyekê din wê bi Airyaman re wê were ser ziman ew jî wê ew bê ku ew hertimî bi kesên ku ew dijîn wê çawa wê heta ku ew malê dûnyê re ew dijîn ew xwe bi aliyê menewî jî tiştî bikin û wê di wê temenê de wê bi wê re di ahengekê de wê pêşbixin wê li ser wê bisekinê. Wê weki din wê Airyaman wê weke têngîna çêkirina ahengê di nava başî û nebaşîya 'daevas' de jî bê. wê di wê rengê de jî wê di reng û awayekê de wê weke ku mirov dibîne wê di hin nivîsar, û nivîsên zerdeştîyê de wê ji jê weke rêgezê wê were bahskirin.

Di çerçoveya têngîna 'aşa' de wê salixkirinek bi sazûmanî di nava kosmolojiya zerdeştîyê de wê li ser hebûn û bûyîne wê bibê. Di wê temenê de wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê mijara hebûna mirov wê di rewşekê de wê weke ku mirov di têngîna avêsta de dibîne wê, destpêka wan wê bi 'zêdebûna ji 'mashya û mashyana' ku wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê di renekê de wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê ev pêvajoyê wê piştre wê bi felsefeya mirovî

pêşî 'yîma' û hwd re wê di rengekê de wê bi wê re wê bê hanîn li ser ziman.

Di şîrovevên ku wê zerdeşt wê di avêsta de wê li ser wê re wê bikê wê di rengekê de wê weke ku mirov diakrê wê werênê ser ziman wê di temenekê ku wê weke 'zindiyekê ne nemir' bê wê di wê temenê de wê lê were hizirkirn û wê werênê ser ziman. Lê di awayekê de wê, mirin wê weke temenekê xwe dewrûdayimkîrnê û nûkîrnê a bi laş re jî wê di rengekê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê were fahmkîrn. Di wê temenê de wê çerçoveyek komoslojiyî bi têtîna mirinê re wê di wê temenê de wê, bi awayekê pîrr dîmenî wê jî wê destpêkê bi têtîna xwe afirandinê û hwd re wê, bide domandin. Di wê temenê de wê, dema ku wê bahsa mirov wê were kirin wê di wê gotinê de wê weke 'yek bi mir' ankû 'hebûnek ne nemir' wê weke wê were qastkîrn û wê bi wê re wê di awayekê de wê werênê ser ziman.

Di nava kosmolojiya ahûra mazda û ahriman de jî wê di wê warê de wê vegotînek ku wê were ser ziman wê hebê. Ew jî wê di wê rengê û awayekê de wê were ser ziman ku 'hûrmuz wê zindiyekê ku ew ne jin û ne mêt 'gayomart' wê çêbîkê. Ahriman wê di awayekê teqez ê di reşîyê de wê, jî gîyane xirabîyê "dwelt" wê bixwezê hemû tiştê bikê ku ew tûnabîkê. Wê jahi çêbîkê ku ew gayomart tûnabîkê û ew bi ser jî dikeve. Lê wê heyv wê berî ku ew bimîrê wê, jî wî tohm û ankû tovê wê hilde. Ji wê tovê wê hemû jîyane heywanan wê bibê, wê şînayî wê bibîin. Wê jî laşê gayomart wê, darekê ku wê *mashya û mashyana* di wê de dijî wê, şînkîr. Li gorî ku wê jî avêsta wê were xwandîn wê, di şerê nava ahriman û ahûra-mazda de wê, mirov wê, alikariyê didîna ahûra mazda û ahûra mazda jî wê di destpêkê de wê 15 cohtan weke jin û mêt wê zayenda wan ku wê kifşbîkê û wê biafirînê û wê bi wan re wê nîjada mirovan wê bide afirandin.

Di çerçoveya têtînek kosmolojikî de wê dema ku wê bahsa bûyîna mirov wê were kirin wê di wê temenê de wê di rengekê de wê jê were bahskîrn û wê were hanîn li ser ziman. Lê mirov wê, piştî wê, pêşkeve û wê weke cûreyekê bi zane di nava xwezayê de ku ew dijî wê biafirê. Weki din wê di nava jîyanê de wê aqil wê bi mirov re wê pêşkeve û wê bi wê re wê, di nava jîyanê de ku wê bi wê re wê bijî.

Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê bahsa mirov wê bikê wê, di wê temenê de wê hin bi hin wê, di rengekê de wê, pêşkeve û wê derkeve li pêş. Wê di nava sazûmana 'aşa' de wê were bicîhkîrn. Li deverêkê din

di avêsta de wê bi gotina 'Vohu manah di destê çapê û 'aşa' beremberê wê di destê xwûdê ê rastê de disekinê.

Vohu manah ku wê li ser temenekê zêhnî û ankû gîyanî wê bahs ji jê wê were kirin wê weke têtînek ku wê, bo mirov erkên xwe werênina li cih wê li ser temen û û bi aliyê gîyan baş ve ku wê bide pêşxistin wê weke rêya wê bide nîşandin jî bê. Li ser wê temenê gotinên weke 'armanca baş', 'hizirkirina baş', 'zêhnê baş' û hwd wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di renekê de wê, were ser ziman. Di wê temenê de wê *Vohu manah* wê weke têtîna bi rêya baş' a ku mirov wê bi wê re wê pêde herê û bijî re wê di renekê de wê were ser ziman. di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê, weke têtînek ku wê di temenê têtînen weke birahmanê de wê bicih bibê û wê di çerçoveyek têtîni a felsefeyî a jîyanê de wê bandûra wê têtîne di fahmkirinên mirovî ên bi aliyê baş de wê weke têtînek dîyarker û ankû dide dîyarkirin jî wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin. Weki din ku wê dema ku em di wê temenê de serî li têtîna brahmanê bidin wê diwê de wê weke têtîna ku wê vajî ya Vohu manah' ku wê were bi navkirin û wê were ser ziman wê, 'aka manah' û ankê 'akem manah' wê di wê temenê de wê di renekê de wê bê ser ziman. *Aka manah* wê, di renekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê ji wê fahmbikê wê vajî têtînen ku me li jor bi têtînen vohu-manah re hanî ser ziman wê bi aka manah re wê weke 'zêhnê ne baş', 'hizra nebaş', 'armanca nebaş' û hwd wê di wê temenê de wê, were ser ziman. Di gotinek din de wê weke xirab ku mirov ji rê dibê û ji ya baş derxê wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê hizrên wê werina ser ziman li kurdistanê û herêmên din ku wê vajî hûrmûz û aqilî wî yê baş bi vohu manah' re ku wê bide dîyarkirin wê, ahriyan jî bi 'aka manah' re wê, ya vajî wê pêşbixê û wê bide dîyarkirin û di jîyanê de wê bide çêbikê û wê werênê ser ziman.

Di derbarê têtîna vohu manah' de wê, hizrên cihê wê werina ser ziman di çerçoveyek mîtolojiyî de. Di hinekan de wê, weke ku wê vohu manah wê weke bê zayend wê were dîtin û tefsirkirin. Lê Zerdest wê, di aliyê nêrîtîyê de wê, şîrove dikê û wê dihênê ser ziman.

Li ser wê temenê wê pêvajoyên bûyîna bi awayekê mirovî wê di wê temenê de wê were şîrovekirin û wê bê hanîn li ser ziman. Zerdest wê, di wê temenê de wê sazûmana kosmolojîkî ku ew şîrovedikê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê, di renekê de wê werênê ser ziman û wê bi wê re wê di renekê de wê fahmbikê û wê bide fahmkirin.

Di dewama wê de wê, di aslê xwe de wê, hebûna mirovtiyê ku mirov wê, di nava têngîna avêsta de wê li wê dihizirê wê, bi bandûra wê re wê, encamên ku wê yên ku wê xwe bidina dîyarkirin wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Zerdeşt di rengekê de wê bi wê re wê hebûna mirov wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di nava jîyanê de wê li ser temenekê bi şîroveyên wî yên ku ew dihên ser ziman re wê hin bi hin wê derxê li pêş. Di têngîna mirovbûnê de wê bi aqilbûnek ku wê li gorî regeza rewîstê ku ew şîrovedikê wê weke di wê çerçoveyê de wê bilindbûnê wê bi xwe re wê bi wê re wê salixbikê û wê karibê wê bi wê re wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê, bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, hebûna mirov wê, di wê temenê de wê, li ser temenekê bi aqil fahmkirinê re wê, bi zêdeyê wê bi pêvajoyên wê yên pêşketinê re wê di ahengekê de wê weke ku wê were dîtin wê lê were lê hizirkirin.

Mirov wê, di wê temenê de wê, di demên kevnera de wê li gorî wê têngîna başî û nebaşîyê a bi kosmolojikî ku wê were ji hev cihêkirin wê mirov wê were salixkirin û wê di wê temenê de wê, bi aliyê baş ve wê li ser temenekê wê bê xwestin ku ew were fahmkirin. Mirov wê bi başîya xwe re wê, di wê temenê de wê weke 'hertimî di jîyanê de wê xwediyê hebûnê bê' û ankû 'wê bi başîya xwe de wê xwediyê navê baş bê' wê bi wê re wê di temenekê de wê li lê wê were lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê rêgeza rewîstî wê di wê rengê de wê, weke ku em di rengê fahmkirinên wê yên bi avêsta re wê dibînin wê li ser temenekê bi zanebûnê û rastkirinê re wê, xwediyê temen û çerçoveyek fahmkirinê bê. Di wê rengê de wê di çerçoveya wê ya fahmkirinê de wê dikarê wê bi wê rengê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Wê di çerçoveya wê xate fahmkirinên zerdeşt de wê piştî wê li ser wê temenê Manî wê di rengekê de wê bi şîrove û rengên xwe yên fahmkirinê re wê, di awayekê de wê, dîmenekê baş wê bi xwe re wê, di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Manî wê, di nava jîyane xwe de wê li gorî wê rêgeza rewîstê wê, wê bijî û wê di wê temenê de wê bibê xwediyê felsefeyek jîyanê. Li ser temenê fêrbûn û perwerdekirinê wê xwediyê şêwayekê fahmkirinê ku mirov di dewama wê de wê werênê ser ziman bê. Manî wê li ser hebûnê, bûyînê, jîyanê û rengê jîyanê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Wê, di awayekê de wê, bi têngînên weke 'xwe ji xwe derbaskirinê' re wê di rengekê de wê bi wê re wê bihizirê û wê, çerçoveyek fahmkirinê wê bîne

ser ziman. Manî wê di wê di awayekê de wê li ser temenekê xwezayî wê bihizirê û ew di nava mirovan de wê cihêtiyê nakê navê û weke hev di heman nirxê de wê bixwezê ku ew nêz bibê û wê fahmbikê. Di dewama wê de wê, bi wê re wê, weke aliyekê wê yê din giring Manî wê li ser temenekê dema nû ku wê dîmenekê wê bide dîyarkirin. Di dîmenekê Manî dide me de wê, hinek aliyên kuwê werina dîtin wê hebin. Manî wê di rengekê 'mezbebî' de wê weke li ser Zerdeştîyê re wê pêşkeve. Lê şêwayê manivanî wê di rengekê şêwayî ê li gorî demê ku wê li ser wê re wê pêşkeve de wê di reng û awayekê de wê xwe bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê, têgîna parastinê jîyanê weke nirxekê, li xwezayê nerînê weke nirxekê û hwd wê di wê temenê de wê bi wê re wê pêşkeve.

Di nava têgîna hişmendîya zerdeştîyê û di dewamên wê yên piştî de wê di wê temenê de wê şîroveyên li ser temenê weke weke nirxekê asas girtin û 'parastina jîyanê' re di rengekê xwe de wê bi wê re wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Piştî Manî wê di çerçoveya hizrên wî û yên Zerdeşt de ku wê çerçoveyek hizirkirinê wê bi heman rengê wê pêşbixê Mezdek mirov dikarê di wê çerçoveyê de wî, navê wî hilde. Wê di wê çerçoveyê de wê giringî dayina li jîyanê, û parastina wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê xwe di reng û awayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, ji têgîna zerdeştîyê û heta ya Manî û piştî a Mezdek wê di pêvajoyek demdirêj de wê di wê temenê de wê li ser temenekê bi nirx dîtin û bi wê rengê li mirov û pêşketina mirov nêzbûn û hizirkirinê wê di rengekê de wê mirov dibînê ku wê were pêşxistin.

Hewldanên di wê temenê de wê pêşxistina felsefeyek mirov û ankû felsefeyek jîyanî ku wê di wê temenê de wê navendîtîya wê mirov wê biafirênê û wê derkeve li pêş wê di rengekê de wê li ser wê bisekinê. Di nava baweriyên kurdistanî de wê weke ku wê bi êzdayiyê û xate wê re wê were dîtin wê di wê temenê de wê, hinek têgînên ku wê weke referans wê mirov karibê bikarbênê di çerçoveya wê mijarê de wê bibin.

Di wê temenê de wê, di çerçoveyek giştî de ku wê di her tiştê de wê li gîyanekê û ankû wateyekê wê lê were lêgerîn û wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê di rengekê de wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, werênê ser ziman ku wê hebûna mirov wê di nava têgînên mezdekiyê de jî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê, bi temenekê wîna mirov esasgirtinê û hwd re wê, awayekê de wê

derkevina li pêş. Li ser wê temenê wê hizir û nêzîkatîyên ku wê ji temenekê ku wê weke mirov tûna hasibandinê û weke ji nirxekê hasibandinê ku wê bên dîtînan wê li dijî wan wê di wê temenê de wê, bibê xwdiyekê helwestê. Em wê di helwesta Zerdeşt de jî, ya Manî de jî û di ya Mezdek de jî wê dibînin ku ew di rengekê de wê bi wê rengê wê li wê mirov wê di awayekê de wê li ser temenekê nirxî û nbi temenekê ku wê bi rêgezê rewîstî re wê li lê bihizirê wê dibîne ku ew dihênina ser ziman.

Di demên kevnera û demên piştî demên kevnera de wê aqil wê bi zêdeyî wê derkeve li pêş û wê di wê temenê de wê mirov wê weke nirxek bi fêr wê hin bi hin wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê, têtînek hûmanîst ku wê bi temen û têtîna derxistina mirov li ser temenekê jîyanê û hebûnê li pêş û weke nirx dîtîne û hwd re wê bê dîtînan ku wê derkeve li pêş. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di çerçoveyek têtîna a hûmanîst ya fonksiyonî de wê di rengekê de wê li lê wê were lê hizirkirin.

Di wê temenê de mirov wê mînaq wê di nava têtînan mezdek de wê li di rengekê de wê weke ku mirov têtîgihê ku wê mirov wê li ser temenekê bi wîn, hiş û hebûnîya wê de wê di awayekê ku ew bi nirx dibînin de wê bi wê rengê wê, were dîtînan. Di nava têtîna Mezdekiyê de wê , hewldanên di nava civaknasiya wê ya civakî de wê weynên mirov ku ew bi xwe bileyizê û şewayên fahmkirinên bi mirov û hwd re ku wê werina dîtînan wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê werina dîtînan. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê mirov wê di wê rengê de wê weke nirxek ku ew derdikeve li pêş wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Di nava têtînan baweriyî ên kurdistanî de jî wê hertimî wê ev dîmenê wê li ser rewşa jinê û hwd re wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Wê di wê temenê de wê weke pîroz dîtînan û bi wê rengê weke nirxekê dîtînan û hildana li dest wê, di wê temenê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê werênê ser ziman. Mînaq 'kevneşopîya hemawiyê' wê, weke kevneşopîyek di wê temenê de a humanîst ku mirov dikarê wê ji gelek aliyên ve wê şîrovebikê a li ser temen û esasê jinê û nirxên wê û weke nirx dîtîna wê ava bê. Di dewama wê de wê mirov dikarê bi wê rengê li rengê hizirkirina li nava jîyanê li mirov û rewşa mirov a bi zanebûnê derketina li pêş re wê di rengekê de wê fahmbikê. Gotinên weke 'ew mirov a', wê di wê temenê de wê weke gotinna ku mirov dikarê wê di wê rengê de wê werênê ser ziman bê.

Di demên hemdem de wê bi têtîna civakî, bawerî û rewîstî hûmanism

Dema ku mirov wê bahsa têtîna humanismê di çerçoveya civakê de wê bikê wê di wê temenê de wê bi nirxên wê re wê çawa wê li ser temenekê bi fahmkirina mirov re wê xwediye renekê fahmkirinê bê wê mirov karibê wê bi wê re wê hilde li dest bê. Weki din wê ji aliyên têtînen weke yên çandî, ramiarî, civaknasî û hwd ve jî wê, çawa wê bê xwediye nêzîkatîyek mirov wê bi wê re wê di renekê de wê karibê li ser wê bisekinê.

Civakên demên hemdem wê dema ku mirov li tipolojiya wan dinerê wê di serî de wê ji aliyên komên civakî ve bin û ankû ji aliyê têtînen weke yên bi baweriyê û hwd re bin wê di renekê de wê pîrr rengî wê di wan de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wan re wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê di çerçoveyekê de wê, li ser esasê mirovtiyê ku wê bi xwe re wê xwediye renekê baweriyî û hwd bê wê di wê temenê bê xwestin ku ew li wê were lê hizirkirin.

Di aslê xwe de wê di wê çerçoveyê de wê di çerçoveya vê beşa mijarê de wê bi kinasî jî bê wê hewceyî wê bi wê hebê ku mirov hinekî li ser temenê kevnera re wê di awayekê de wê hilde li dest û wê werênê ser ziman bê. Wê di wê demê de wê di demên kevnera de wê ji aliyê felsefeya ku wê were û pêşkeve ku mirov bi nerînek humanismê li wê binerê wê di serî de wê bi wê ya ku wê di serê mirov de wê biafirê wê ew bê ku wê, çawa wê xwediye nerînekê bi mirov û jîyane mirov re bê. Wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giirng bê ku mirov wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê fahmbikê bê.

Di demên kevnera de wê minaq wê dema ku mirov wê li felsefeyên demên felsefeya xwezayê binerê wê çawa wê li ser temenekê xwezayî wê bê hildan li dest wê di dîmenekê de wê bê dîtin. Wê bi wê re wê, di demên pişt re wê weke ku em bi rengê hizirên filosofên weke sokrat û hwd re dibînin wê mirov li ser têtîna başî û nebaşiyê û hwd re wê ji aliyê têtîna rewîstîyê ve wê hilde li dest.

Ji aliyekê din ve jî wê felsefe wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê temenê giirng wê bo wê re wê pêşbixê ku mirov wê bi xwe re wê bihizirê û wê bibê xwediye nerînekê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare tipolojiya hizirkirinê wê hin bi hin wê bi ber mirov ve wê herê. Wê dema ku wê bahsa wê were kirin ku wê ji temenekê rasyonel wê bê hanîn li ser ziman' û ankû' ji têtînen weke yên

nepeneîparêzê û hwd re wê were xwe dûrgirtinê û hwd wê bi wr e wê di renekê de wê bi wê re wê xwe di renekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Ev wê bi demê re wê di jîyanê de wê salixkirinekê wê bi felsefeyê re wê li ser mirov û jîyane mirov re wê bide çêkirin. Minaq wê dema ku wê di demên felsefeyê û piştî wê wê de wê baweri wê pêşkevin wê têgînên weke 'xwe dayinê', 'ji xwe bi şûn ve gavavêtinê û hwd wê di wê temenê de wê di renekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê were û wê derkeve li pêş. Lê di wê rengê de wê dema ku mirov ji aliyekê objektiv ve wê hilde li dest wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mirov wê di wê temenê de wê di renekê de wê bi wê re wê xwe di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di demên kevnera de wê bi zêdeyî wê ya ku wê were dîtîn wê ev têgîna rasyonel a bi felsefeyê pêşketî û wê zorê bide mirov ku wê ji aliyên têgînên baweriyê, rewîstî û hwd ve wê bi wê temenê wê hilde li dest wê, di wê rengê de wê êdî wê, li ser temenekê wê bi rengê hizirkirina li mirov re wê xwe bide dîyarkirin. Di demên serdema navîn de wê gelek nîqaş wê li ser temenê maf û azadîyê û ankû mirov çendî û çiqasî azad a wê bibê. Wê bi wê re wê, ev wê, ji aliyê hemû têgînên bawerî û felsefeyî ve wê bi wan wê were lê hizirkirin. Minaq felsefeyên weke yên bûdismê û hwd wê di wê temenê de wê çawa wê mirov wê, xwe ji bend û girêdanên xwe yên zêhnî wê rizgarbikê û wê di reng û awayekê de wê êdî wê xwe bigihênê azadî û serbestiyekê wê di wê reng û awayekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê ree wê li wê bihizirê.

Minaq wê dema ku wê li ser temenekê rasyonel wê hewl bê dayin ku ew were fahmkirin û wê di dewama wê de wê, di awayek de wê, felsefe û bawerî wê ji aliyê wan ve wê çawa wê derfetek baştirin bi azadî û salixkiriinek baş wê bide mirov wê, di wê temenê de wê êdî ew jî wê ji wê re wê mecbûr bimênê ku ew bi temenekê li ser şîroveyêmn gotinên felsefeyê û hwd re wê ji aliyê xwe ve wê bikê. Di wê rengê de wê, şîroveyên ku wê di demên serdema navîn û hwd de wê bîn kirin wê di wê temenê de wê çawa wê di renekê de wê, mirov wê salixbikin û wê di wê temenê de wê hêstek xwe baş hîskirinê wê di wê salixkirmê de wê bidina mirov wê bikevina nava hewldana wê de.

Civak wê, di wê temenê de wê, di demên serdema navîn de wê, di awayekê de wê weke ji yekbaweriyê wê bi ber awayekê pirrnaweriyî ve wê biçin û wê di nava wan de wê ji baweriyekê zêdetirî wê, di renekê de wê bê dîtîn. Minaq wê ya herî zêde giring wê mirov dikarê li herêmê bi

civake kurd re wê weke numina wê hilde li dest û wê bi wê re wê werênê ser ziman. Wê di nava wê de wê, ji aliyê komên civakî ve bê û ankû ji aliyê komên bawerîyî be û hwd wê, di wê temenê de wê bi wê rengê wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Bi demê re wê, di wê temenê de wê di nava civakê de wê, pêwîstîya têngîna 'layiqî a civakî' wê pêşketina xwe wê weke aliyekê mecbûrî wê di reng û awayek de wê bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin. Layiqî wê ji aliyekê ve wê, têngîna humanismê û di wê temenê de wê wl pirralî pêşketina wê ya bi hiş, zêhn û ramanan û hwd re wê di temenê wê de wê hebê.

Li vir wê, nerîna humanismê ku em di çerçoveya wê de wê rewşa civakê wê bi goitnekê wê salixbikin wê dikarin wê bi gotinekê wê werênina ser ziman ku wê pîrr awayî wê, di rengekê de wê ji aliyê hebûnê û ji aliyê pîrr bawerîyî ve wê xwe bide dîyarkirin. Wê ji wê ali ve wê nerîna humanist wê bi wê rengê wê ji du aliyên ve wê bi giring wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin ku wê derkeve li pêş. Aliyê pêşî wê ji aliyê nerînek humanist ve ku wê çî têngînên bawerîyî wê werina ser ziman wê çawa wê mirov wê werina ser ziman û wê li mirov binerin ku wê bi wê rengê wê li ser temenê başî dîtî û ankû ban nedîtina wan re wê ew wê bi awayekê wê werina şîrovekirin û darizandin bin. Aliyê din jî wê li ser temenê têngîna maf û azadiyê ku wê bi mirov re wê di rengekê de wê bi wê re wê derkeve li pêş bê.

Di wê rengê de wê, di nava jîyane wê de wê mijare jîyane civakê wê ji wan aliyên ve wê wê hin bi hin wê bi têngînên felsefeyî re wê werina şîrovekirin. Gelek felsefeyên ku wê di demên kevnera de wê, pêşkevin wê bi şîroveyên ku wê bi wan wê di demên serdema navîn de wê bîn kirin re wê weke ku wê di azmûnekê de wê weke ku wê derbas bibin wê li wan wê were. Wekî din wê di demên ronansê de wê êdî wê di ber nerînek humanist ve wê bîn derbaskirin û wê di wê temenê de wê salixkirin û fahmkirina wan a mirovî wê çawa bê wê bixwezin ku ew bi wê re wê were fahmkiirn bê.

Di çerçoveya bawerîyê de wê dema ku em gotinekê bibêjin wê minaq di nava civake kurd de wê, gotinek ku em dikarin wê li vir wê bibîrbixin wê bi giring wê hebê. Wê minaq wê, goitnên weke 'bawerîya te ji ter û bawerîya min ji min re a' wê di wê temenê de wê weke gotinek ku wê bi wê re wê di awayekê de wê derkeve li pêş bê. Wê di wê rengê de wê, dema ku wê mirov wê bi hev re wê têkiliyê dênin wê di wê rengê de wê bi têngînek weke ku wê li rengê bawerîya hev ne nerin bo hevdu

herêkirinê. Wê bo hevdû herêkirinê wê dîtina hevdû weke mirov û bi mirov wê di wê temenê de wê êdî wê li gorî wê têngîneê weke têngînek têr wê ji aliyekê ve wê were dîtin.

Wê dema ku em bahsa têngîna layiqiyê vê aliyê ve wê bikin wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê çawa dihizirê, çawa bawer dikê û çawa hizrên xwe dihênê ser ziman ku ew bi wê re ne di hem hizrê de jî bê ku ew karibê wê werênê û bi xweşbînîyekê were pêşwazîkirin. Ev wê weke têngînek demokratî a humanist ku wê di demên hemdem de wê derkeve li pêş bê.

Tabî wê dema ku em em bahsa nerîna humanist wê bikê wê ji sê aliyan ve wê bikê. Yek wê ji aliyê felsefeyî be, du wê ji aliyê rewîstî ve bê û sê wê ji aliyê têngîna çandî û hwd ve ku wê weke ku wê ji demên ronansê û hwd û pê de wê derkeve li pêş bê. Pêşxistinên bi çandî wê weke bi bi gotinî û ankû wêjeyî bê, bi ya hunerên destpêkî û ankû rewşên weke yê danîşandina mirovî û hwd bê wê bi wê re wê derkeve li pêş. Wê weke wê gelek aliyên ku wê weke yê xwe bi wê hanîna ser ziman wê bibin û wê pêşkevin. Di wê rengê de wê, têngînen çandî û hwd wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê dema ku wê mirov wê bi hebûn û bedena mirov re wê kifşbikê wê li ser têngînen weke yêmn xweşikatiyê û hwd re wê di wê temenê de wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê bi hizirê.

Wê di çanda ronansê de wê têngînek humanist ku wê bi hûner û çandê re wê pêşkeve wê mohra xwe wê li lêbixê. Zane û kesên weke helbestvan, nîgarvan û şîroveker ên weke Petrarca, Montaigne, da-vincî û hwd ku wê derkevin û wê hûnerên xwe wê bi destî û destî wê pêşbixin wê di wê de wê, weke kirdeyekê wê mirov wê di reng û awayekê de wê weke ku wê derxistina li pêş. Di nîgar û wêneyên ku wê di wê demê de wê werina çêkirin ku wê di hêtê dêr û ankû deverên din ên weke qasran de bin wê bi zêdeyî wê pêjnên nû ên li ser hebûna mirov re wê xwe bi wê re wê bidina dîyarkirin û wê bi wê re wê derkevina li pêş.

Di wê temenê de wê nerînek objektiv ku wê mirov wê di wê de wê weke ku wê bi xwezayî wê bi wê derkeve li pêş wê di wê temenê de wê hin bi hin wê rengê fahmkirinê bide dîyarkirin wê bibê wê pêşkeve.

Humanîsma Ronansê, ku wekî humanîsmek klasîk jî tê binavkirin, bi lêkolînkirinên li ser demên kevnera (antîkê) ên cihêreng e ku di serdema Ronansê de li Italyayê û hwd dest pê kir û ji sedsalên 14'an heya 16'an li seranserê Ewrûpayê belav bû re wê bê deestpêk ji demek re jî. Humanîsma Ronansê ji bo ku pêşketina humanîsmê ya di demên piştê de de ji yê berê cuda bike hatiye bikarhanîn. Humanîsma klasîk ji bo

bersivdana nêzîkatiya utilitarîst ên ku bi zanyarên serdema navîn re têkildar in, û ku hatina pêşve xistin wê bi wê derkeve li pêş. Humanîsm weke têngnek bêhempa bû ku ji bo vejandina felsefeyên rewîstî, û bi wê re mîrateyên felsefeyî û çandî ya ji kevnara re jî wê derkeve li pêş.

Ronasans wê bi têngînî wê weke têngnek 'reformasyonê' jî wê were bi navkirin. Di wê temenê de wê, dema ku em li ser temenekê baweriyê re wê ji aliyekê ve wê werênina ser ziman wê, minaq wê di dawîya demên serdema navîn de wê kesên weke martin luther û hwd re ku wê pirtûka pîroz incilê wê wergerênin û wê hin rêgezên nû wê di wê temenê de wê bo têngînên teolojîkî ên katolismê wê pêşbixin re wê derkevina li pêş. Di wê temenê de wê pêvajoyên nû ên di wê temenê de ên fahmkirinê wê bandûra şiyariyên girseyan wê bi zêdeyî wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê xwe di awayekê de wê di wê de wê bide dîyarkirin.

Ji aliyekê din ve jî ku wê di nava têngînên baweriyê û olî de wê lêgerînên li têngiştinên di derbarê mirov de piç bi piç ku wê hin bi hin wê werina kirin wê piştre wê bi hanîna wan a li rex hevdû re wê çerçoveyek têngînî a humanist jî wê bi wê re wê were afirandin û wê were pêşxistin. Bawerî û ol jî wê ji wê demê û pê de wê ew wê bixwezin û nexwein jî wê di awayekê de wê di şîroveyên xwe d ewê mecbûr bimênin ku wê zêdetirî wê cih bibina mirov û wê mirov wê wek ewînekê û kirdeyekê di fahmkirinên xwe de wê herê bikin.

Piştî demên ronasansê û bi rengên hizirkirinên bi felsefeyê ên ji nûve ku wê werina kifşkirin û hanîn li ser ziman re wê, ronasans wê di wê temenê de wê, pêşxistinên bi hin ên bi ber mirovbûnê ve ku wê bikê wê bi pêvajoyên çandî ên weke bi barokê û yên weke yên bi wêjeyî û ankû helbestî ên weke yên romantismê û hwd wê weke aliyna di wê de ên kûrbûnê jî wê ji aliyê ve wê li ser wê temenê wê çerçoveyek hizirkirinê wê biafirênin.

Di wê temenê de wê wêjeya mirov û jîyane mirov wê bi wê re wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di wê de wê mirov wê weke hev wê xwediyê heman nirxê û wekhevîyê bin. Gotinên weke 'hemû mirov wek hev xwediyê heman nirxê û hêjabûnê na' wê di wê temenê de wê êdî wê pêşkevin û wê bi deng wê bèn hanîn li ser ziman. Di wê temenê de wê têngînên weke yên li temenê nîjadî, bawerî, netewî, ramyarî û hwd ku wê cihetiyê wê bikina navê de jî wê di awayekê wê hin bi hin wê li bendê têngînên hûmanismê wê bialiqin. Humanism wê di wê temenê de wê, nerîna wê weke nerînek hêja û wekhev wê hin bi hin wê pêşkeve û wê derkeve li pêş.

Di demên hemdem de wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê ji aliyê têgîna rewîstê ve wê bi armanca xwe gihandina nerînek huamnîst wê şîroveyên ku wê werina pêşxistinê di wê ji demên ronansansê û pê de wê bi wê re wê zêdetirî wê pêşkevin û wê derkevina li pêş. Nerîna humanîsmê wê li ser temenekê wê bi gotinên 'wekhev hêja', 'bi qiymet bûn', 'azadî', 'maf', 'hebeşî', û hwd re wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê bi wê re wê bihêjabûna nerîna mirov wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku em dikarin weke encam û temenê wê yê ku wê êdî wê bi berdewamî wê pêşkeve jî wê şîrove bikê û wê werênê ser ziman bê.

Aliyên ku wê weke temenê wê mirov dikarê şîrove bikê û wê werênê ser ziman wê, felsefeya xwezayî a demên kevnera, hizirkirîniyên weke yêmn bi zerdeşt, sokrat û hwd, pêvajoyên bi pêşketina çandî ên ronansansê, felsefeyên weke yê metalyalîsmê û hwd wê, di wê temenê de wê weke aliyna ku wê temenê wê ji aliyekê ve wê biafirênin bin. Wekî din jî wê piştî ronansansê û pê de wê ku wê hin bi hin wê pêşkeve wê zanîst û ankû têgînên zanyarîyê wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê temenê wê biafirênin bin.

Di demên piştî demên kevnera de wê pêvajoyên fahmkirinê wê zêdeyî li ser temenê felsefeyê wê li kîjan herêmê wê bibin wê di wê temenê de wê, bi wê zêdeyî wê di wê herêmê de wê pêşveçûn wê xwe di wê warê de wê bidina dîyarkirin.

Ji aliyekê din ve jî em weke nûqteyek din jî bi felsefeyê û têgîna wê ya rasyonîsmê û fahmkirinê di wê çerçoveyê de wê ji jîyanê û xwezayê wê bibin bi bandûra wan jî wê werênina ser ziman. Ber ku wê aqil wê bi wê re wê pêşkeve û wê hin bi hin wê li ser temenekê mirovî wê bi wê re wê pêşkeve. Di wê rengê de wê mirov wê serî li mirov bixê. Wê nerîna mirov wê hêja bibê. Wê di wê temenê de wê, hêzên serxwezayî wê hin bi hin wê çendî ku wê rasyonîsm û humanîsm wê hevnasînekê bi hişmendî wê bi hev re wê çêbikin wê ew jî wê ji nava jîyanê wê hin bi hin wê dîrkevin û derkevin.

Em î ro wê dema ku em çand û hûneran û pêşketin û pêşxistinên wan şîrove dikin em bi wê dixwezîn bi bigihijina nerînekê ku ew bi felsefeyî, rewîstî û hwd wê çawa wê di derbarê mirov de wê biafirênê û wê derxê li pêş. Bi wê em di rengekê de bi wê dihizirin û wê şîrove dikin û wê bi wê dihênina ser ziman.

Mirov wê, di demên hemdem hemdem de wê weke ku wê dem bi dem wê bê gotin aqil wê dakeve nava jîyanê û wê bi mirov wê hevnasîne wê bikê. Di dewama wê de wê, mirov wê bi aqil wê, xwe perwerde bikê,

fêrbibê û wê pêşkeve. Wê bi wê re wê xwe bigihênê nerînekê. Aqil û huumanism wê di wê temenê de wê weke du têtîgînên çerçoveyî ên ku wê hin bi hin wê derkevin bin. Di demên hemdem de wê hin bi hin wê bi ber wan ve wê zêdetirî wê kifşkirin û kûrbûn ku ew çendî dibin wê bi wê rengê ewçendî jî wê pêşveçûn wê di jîyane mirov de wê bi wê re wê bibê.

Felsefeyên demên hemdem, teori û heta ku wê têtîgînên bîrdozikî û bawerî wê di rengekê de wê bi wê rengê wê, hin bi hin wê di rengekê de wê bihizirin û wê, nerîna xwe ya mirovî wê pêşbixin. Di dewama wê de wê, bi wê re wê wasif û xosletên mirov ên cihê wê bi xwe re wê bikin ku ew wan kifşbikin û derxina li pêş. Mirov wê dema ku wê di aqil, meji û dema xwe de wê weke kirdeyekê wê derkeve li pêş êdî wê di pêşketinên demê de wê, zêdetirî wê bi wê re wê weyn bileyizê. Wê aqilê xwe wê zêdetirî wê bikarbênê û wê bi wê re wê pêşkeve.

Di demên hemdem de wê li dijî têtîgînên humanismê wê bi zêdeyî wê têtîgînên ku wê pêşdikevin û ankû mirov ji xwe re weke navend nabînin wê zêdetirî wê di rengekê de wê pêşnekevin û ankû wê newina dîtî. Wê di wê temenê de wê zêde di jîyanê de wê mafê xwe hanîna ser ziman wê hin bi hin wê li ser temenê ne dîtina aligiran ji xwe re wê ji holê wê herin. Fahmkirina mirov wê bi wê re wê weke çerçoveyek nerînî wê zêdetirî wê bi wê re wê derkeve li pêş. Hildana li cidiyetê, esasgirtina têtîgînên weke maf û azadiyê û bi wan re xwe gihandina çerçoveyek civakî a bi fahmkirinê wê weke ya ku wê pêşarojê wê bi xwe re wê, werênê bê.

Nerîna rewîstî a humanist

Di aslê xwe de wê di dewama wê de wê dema ku mirov ji aliyê têtîgînên weke çand, wêje, felsefe, dîrok û hwd ve wê hilde li dest wê, di temenekê de wê, aliyekê wê yê nerînî wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di nava têtîgîna humanismê de wê du alî wê hertimî wê xwe di rengekê de wê bi têtîgînî wê bidina dîyarkirin. Yek wê ji aliyê têtîgîna humanismê a objektîv ve bê. Ji wê aliyê ve wê hebûna heyî ku ew weke bi awayekê nerînî wê bibînê û wê fahmikê û wê di awayekê de wê bi kifşkirinê û hwd re wê derxê li pêş. Di nava felsefeyên kevnera de wê, filosofên xwezayî wê di awayekê de wê, hin bi hin wê navenda ji wê gavavêtinê wê ji xwûdê bi ber mirov ve wê bidina hanîn. Wê di wê temenê de wê, bi wê re wê di şîroveyan xwe de wê di rengekê de wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, têtîgînên weke yên epîkur wê di wê temenê de wê ji aliyekê ve mirov dikarê minaq

bide. Wê di wê temenê de wê, di dewama wê de wê di demên piştre wê li ser temenekê ji hev cihê kirina nbi têtîna rewîstî ku wê sokrat wê nîqaş bikê wê, di nava têtîhiştina wî ya wê nîqaşkirinê de wê ji aliyekê ve wê mirov wê weke aliyekê navendî wê bi wê re wê biafirênê. Ev wê weke aliyna ku wê hin bi hin wê pêşkevin û wê, di wê temenê de wê, derkeve li pêş.

Di dewama wê de wê di demên kevnera de wê, felsefe wê bi hizirkirinên xwe re wê temenekê hizirkirinê wê bi wê re wê biafirênê. Wê bi wê re wê, pêşketinê wê bi aqil wê bide çêkirin. Mirov wê êdî wê weke ku wê bi xwe û aqilê xwe wê di awayekê de wê bidest baweriyê wê bikê. Wê di wê temenê de wê êdî wê, ew wê, tiştê ku ew çêdikê wê xwe weke 'afirînerê wê' bibênê û wê werênê ser ziman. Filosofên xwezayê wê ên weke epikur wê mijara hebûnê wê li ser temenê mirov û mirovbûnê re wê bixwezê ku wê fahmbikê. Wê mirov wê çawa wê bi sînoren xwe re wê bijî û wê weke ku ew dixwezê wê rast bijî wê bi wê re wê li ser wê bisekinê. Wekî din stoayîyan wê, bi têtîna û gotinên weke 'hemû mirov di heman hêjabûn û nîrxê de na.' Hizrên stoayîyan wê di demên kevnera de wê, di nava yên hemwelatîyan de wê bi zêdeyî wê hin bi hin wê bicih bibin û wê di dewama wê de wê, êdî wê, piştre wê bê temenê têtînek 'wekhevîyê' ku wê hemû kesan ku ew hemwelat bin û ankû ne hemwelat bin wê bi wê re wê temenekê lêpîrsînê wê êdî wê biafirênê. Lê pîrsînên li ser pergale kolederiyê û bindestiyê re wê hin bi hin wê di wê temenê de wê temenê pîrsînîya wan wê biafirê û wê li dûv hev wê di demên serdema navîn de wê birûxin. Wê di demên serdema navîn de wê di nava baweriyê de wê, li ser wê temenê wê herkesek wê bê xwediyê wê baweriyê û wê bi wê rengê wê di wê temenê de ku ew xwediyê wê baweriyê ya wê weke hev di wê çerçoveyê de wê bê hasibandin. Ev jî wê weke aliyna ku wê di wê temenê de wê, rengên pêşveçûnên nû. Li ser wê temenê wê, çendî ku wê pergale kolederiyê wê bi wê re wê were û bi rûxê wê di dewama wê de wê, girseyên bawerîyan ên weke 'mîrid', 'avd' û hwd wê di wê temenê de wê pêşkevin. Ev wê gavek pêşvetir bê li gorî pergalek kolederiyê a berî wê. Lê wê di wê de wê hê jî wê mirov ne azad bê. Lê mirov wê êdî wê têtîna azadîyê û wekhevîyê wê bikê û wê li ser wê temenê wê lêpîrsînên wê êdî wê bi aqilê xwe re wê bidest kirinê wê bikê. Di wê temenê de wê nîqaşên mirov çawqa azad a, serbest a, heta kûderê serbest û azad a bi fîzîkî û têtînî û ankû zêhnî û hwd wê bi wê re wê lêpîrsînên bi felsefeyî û hwd wê li ser wê re wê **bên kirin**. Li gorî wê rengê hizirkirinê wê felsefeyên olî ên weke yên xiristîyanîyetê ku wê

pêşkevin wê bixwezin wê ji aliyê xwe ve ew di çerçoveyek gerdûnî de ku wê peyamên xwe wê bidin bidina bersiv. Ji wê aliyê ve wê têgînên stoayîyan ên li ser xweza, mirov û gerdûnê wê bandûrê li rengên fahmkirinên xiristîyanîyê jî wê bikin. Mirov wê weke nirxekê wê di wê temenê de wê were dîtin û wê ew çawa wê were salixkîrîn wê li ser wê bê sekin in. Bi gotinên Îsa ên di incilê de ku wê werina ser ziman bi rengê weke “mîrov ji sûretê xwûdê hatîya afirandin” wê bibê. Di nava baweriyên din ên weke di nava êzdayîyên demên kevnera û şûnpêyên zerdeştîyan mezdekiyan de wê li ser têgînek weke ji nûrha xwûdê mirov hatîya afirandin wê bê hanîn li ser ziman. Ev gotin wê di nava îslama li kurdistanê pêşdikeve de jî jî wê bicih bibin û wê tenê wê weke teybetiyên îslama kurdistanê wê bimênin. Minaq tenê di îslama kurd de wê weke ku em di ‘*mem û zîn*’a ahamedê xanî de dibînê wê jin wê weke nirxek pîroz a rohanî di nava têgîna baweriyê de wê were bicihkîrîn û hanîn li ser ziman. Ku wê bi kijan baweriyê bê li kurdistanê wê pêşkevin wê di wê rengê de wê bandûra demên kevnera û mejuya wê ya bi dîroka hizra wê a kevn re wê li ser wê hebê û wê bibê, ber ku wê berî wê pêşketina wê dema ku wê bijî wê berî wê şûnpêyek di nava civakê de bi jîyanî û hwd wê hebê. Êdî wê li ser wê re wê di reng û awayekê de wê werê hanîn li ser ziman. Mirovên ji wê çandê û mejuyê ku ew bi wê mazin bûna wê bêgûman wê bi nirxên wê re êdî wê bihizirin û wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê di dewama wê de wê bi xwe re wê bînina ser ziman. Ya ku wê weke aliyekê çavkaniya wê bi demê re wê xwe bide dîyarkîrîn û nîşandin jî wê di wê **temenê de wê ev** bê.

Di dewama wê de wê, bi wê re wê mirov wê her kîrîn û çêkirina ku wê di wê temenê de wê bikê wê di awayekê de wê zêdetirî wê mirov wê bi hizirbikê û wê bi wê re wê zêdetirî wê bi xwe bawerbûnê wê bi mirov re wê bide çêkirin. Mirovê ku wê bi hizra ‘ez çî bikim’ wê hin bi hin wê bi ber têgîna ‘ez dikarim bikim’ ve wê herê û wê di wê temenê de êw pêşkeve û wê derkeve li pêş.

Di wê temenê de wê ezîfî, keseyet û hwd wê ev pêşketin jî wê ji aliyekê din ve wê weke aliyana ku mirov wê dikarê di rengekê de wê, werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê di nava aqil de wê, êdî wê mirov wê xwe bibînê û wê hin bi hin wê xwe bîaqil bikê û wê bi wê re wê derkeve li pêş.

Di demên serdema navîn de wê dema ku wê bahsa baweriyê wê were kîrîn wê ji goitnên ‘mîrovên aîdî wê baweriyê’ zêdetirî wê gotinên weke ‘bawerîya bo mirov’ wê êdî wê hin bi hin wê di wê temenê de wê

derkevina li pêş. Di wê temenê de wê, çendî ku wê ji hinek hizrên nava wê têngînê wê di rengê de wê, renekê jhizirkirinê wê weke di rengê mirov girêbide' jî wê di wê gotinê de wê weke ku wê bi wê têngînê wê hebê jî lê wê weke aliyekê wê yê din ê morfolojikî a ku mirov wê bi gotinê re wê fahmdikê wê ew wê bê ku mirov wê weke kirdeyek ku ew 'ji wê re' were pêşxistin û ankû ew ji wê re bê wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê, di wê temen de wê, ev têngîn wê hin bi hin wê di awayekê morfolojikî û têngînî de wê têngînek aidiyetekê wê pêşî bi têngînî wê di nava mejiyê mirov de wê biafirênê. Hizrên weke 'bûyîna xwediyê wê baweriyê' û hwd wê bi demê re wê, di wê temenê de wê, di nava wê hevokê de wê, bi cih gûharandina gotina baweriyê û hwd re wê bi gelek tiştên din ên jîyanê ku ew weke xwediyê wan bê wê bi wê re wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê ev wê weke di renekê bi hizirkirinê re wê mirov wê hin bi hin wê xwe weke wînekê wê bi wê re wê bibînê û wê derxê li pêş. Di dewama wê de wê, bi wînbûna mirov wê di wê temenê de wê, di temenê wê pêşketina têngîna humansimê a bi mirov re jî bê.

Ber vê yekê wê bi zanebûnê, bi wînbûnê, bi hişbûnê û hwd wê di wê temenê de wê ev pêvajoyên bi aqil wê pêşkevin wê di awayekê de wê di wê temenê de wê bandûra wê pirr zêde wê li mirov û pêşketina mirov wê hebê û wê bibê. Di aslê xwe de wê mirov wê bi wê re wê weke ku wê di her tiştê ku wê bikê û wê çêbikê de wê weke ku wê xwe biafirênê û çêbikê wê di dîmenekê de wê xwe bi wê re wê di renekê de wê bide dîyarkirin. Hizirkirina mirov a li mirov û tiştên din wê, di wê temenê de wê aliyekê wê yê xwe bi wê afirandinê jî wê hebê.

Di wê temenê de wê demê wê hizirkirin wê aliyekê wê yê afrîner wê hebê ku mirov wê di wê temenê û rengê de wê di wê nûqteyê de wê kifşbikin. Di wê rengê de wê di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê wê di wê temenê de wê tiştê ku mirov wê li wê hizirkir wê çawa û bi çî awayê wê li wê bihizirê wê bi wê re wê bibê xwediyê giringiyekê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mirov wê, di renekê de wê bi wê re wê, tiştê ku mirov li wê hizirî wê weke bi rengê hizirkirina wê re wê li ser xwe re wê di awayekê de wê empatiyê jî wê dênê. Empati wê ji xwe wê, di awayekê de wê di fahmkirinê de wê weke xosletekê wê xwe di wê rengê de wê bide dîyarkirin.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, rengê nerînê a li tiştê ku ew zindî bê û ne zindî bê wê di wê temenê de wê, çawa wê were hildan li dest wê di renekê de wê giiring bê ku mirov wê

di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê fahmbikê. Tiştekekê ku ew ne zindî bê wê dema ku mirov wê diacibênê û bi hêsta acibandinê û hwd re wê li wê dihizirê û wê dihênê ser ziman wê di wê temenê de wê ew hêsta acibandinê wê di xwe de wê, kirdeyna ezîfîyê wê di rengekê de wê bi têngî wê bihawênin û wê mirov wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê acibandinê re wê ew wê di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Yanî wê ji aliyekê ve wê acibandin wê ezîfîyek wê di wê de wê hebê. Hêstek ezîfîyê wê di wê temenê de wê bi wê re wê hebê. Di wê rengê de wê di awayekê de wê dikarê wê bi wê re wê, di rengekê de wê werênê ser ziman. Mirov wê hêstê wê dema ku wê dide dîyarkirin wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Ez wê diacibênim ku ez wê didima dîyarkirin wê bi wê re wê, ji min wê ji aliyê keseyetiyê ve wê, hinek dîyardeyên fenomenolojikî wê xwe bi wê re wê, di rengekê de wê bidina dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare dîyarkirinê wê di wê temenê de wê bi wê têngîna acibandinê re wê weke aliyekê wê bê. Aliyê din jî wê di wê temenê de wê weke aliyê wê yê din jî wê, li ser wê têngîna wê hebinê û rengê wê yê bi hebûna wê ya tiştî û giştî re wê, dihilde li dest bê. Wê di wê temenê de wê qiymet dayin wê di wê rengê de wê bi wê re wê, xwe weke nirxekê wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Wê di wê çerçoveyê de wê ev wê tiştê wê di nerîna me de wê giring û hêja bikê. Mînaq tiştekekê ku me aciband mirov nexwezê ku mirov wê bişikênê, biavêjê û ankû ji wê dûrkeve. Yan jî wê ji wê dûrbikê. Wê bixwezê ku ew wê bi wê re bê û wê li cem xwe bihawênê. Wê di wê temenê de wê ev hêsta ku ew di temenê wê de wê bi wê re wê biafirênê wê mirov wê weke kirdeyekê serwerî wê di wê tiştê de wê bide dîyarkirin.

Ev têngî wê dema ku wê were li ser ali û mijare tiştên dijîn weke heywanan de wê di heman rengê de wê bi xosletên cihê wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Mînaq wê mirov wê bi aqilê xwe wê bibêjê ku ew zindiya û xwedî jîyane û ne rasta ku mirov wê zîrarê bidîyê û wê biêşênê. Ev wê weke rengekê nerînî a humanist jî wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê ev aliyên weke ku ew di wê temenê de wê nêz dibê wê ne tenê wê weke têngînek ku ew bi wê rengê nêz dibê wê bimênê. Wê bi wê re wê weke aliyekê din ê ku wê mirov wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê, weke rengekê têngînî ê rewîstî jî ku wê bi wê re wê bi wê li wê binerê wê hin bi bin wê xwe bide dîyarkirin. Di dewama wê de ku

mirov tēgîna rewîstê wê hinekî bi rewîsta mirov re a ji aliyê mirov û ya li mirov wê bi wê re wê hilde li dest wê bigihênê çerçoveyek fahmkiriinê a bi rewîsta mirov re. Rewîsta mirov wê dema ku mirov wê bahsa mirov wê bikê wê di serî de êw bi nerînek giştî wê weke ya ji aliyê mirov ve rast bê ku ew were kirin û were dîtin wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Minaq wê, rast bê ku mirov alikariyê bide hev û zindiyekê û ankû heywanekê zîrarê nediyê û biparêzê. Lê wê ne rast bê ku mirov zîrarê bide mirovek din û ankû wê bikujê û bi awayekê din û ankû zindiyekê din ê nava xwezayê ku ew dijî wê zîrarê bidîyê û yan jî tiştê ku ew najî wê, zîrarê bidîyê. Di wê temenê de wê, weke aliyê rewîsta mirov a nebaş wê were ser ziman. Dîroka felsefeyê a li ser temenê zêhnî ku wê ji sokrat û hwd û pê de wê pêşkeve wê, mijarên weke tēgîna başî û nebaşîyê wê di wê temenê de wê, ji xwe re wê bikê mijar. Weki din di felsefeyên Asyayî ên weke budismê û ankû mezepotamiyî û kurdistanî ên weke zerdeştîyê û hwd wê di wê temenê de wê di awa û rengekê de wê hilde li dest.

Di wê temenê de wê, di nava tēgînên baweriyên de jî wê aliyek baş û aliyek nebaş wê bi wê re wê hebê. Minaq em dikarin wê bi tēgîna 'bihûşt' û 'dojehê' û hwd wê werêninê ser ziman. Wê di wê temenê de wê aliyek wê başîyê wê bêne ser ziman û aliyek wê nebaşîyê wê bêne ser ziman. Li ser wê temenê wê aliyê baş wê di wê temenê de wê teşwîkî kirinên baş ên bo mirov û xwezayê û hwd wê bikê. Aliyê din jî wê, di wê temenê de wê dikarê ji du aliyan ve wê fahmbikê. Yek wê ji aliyên kîrnên nebaş ku ew bi nebaşî dibîne û hwd re wê bêne ser ziman bê. Aliyê din ê duyem jî wê bi tēgînek şubjeyî ku wê şubjeyê wê bide hizirkirin û wê bi wê re wê ya baş wê bi wê bide kirin û ankû wê weke di rengekê keseyetek nebaş û xirab de ku ew ya nebaş wê bikê wê di wê temenê de wê bi wê re wê bikê bê.

Di nava tēgînên idealist û metafîzîkî de wê, dema ku wê bahsa tēgîna xwezayê wê bikê wê aliyekê wê yê ku wê di wê nûqtayê de wê were fahmkirin wê hebê. Minaq wê, di awayekê de wê bi gotinên weke 'ya di xwezayê de heyî' wê bi wê re wê bi salixkirinên li ser wê gotinê re wê di awayekê de wê bi wê re wê were kirin. Wê dema ku wê, hertimî kesek bi kirinên nebaş re were dîtin û bê ser ziman wê bê xwestin ku ew di xwezaya wî de heya ku ew nebaşîyê bikê. Yan jî wê di demên kevnera de wê di wê çerçoveyê de wê weke ku mirov wê li kurdistanê wê bibîne wê, dema ku wê kesekê wê xirabiyek mazin bikê û ankû wê pisitiyekê wê bikê wê, di wê temenê de wê li şûnpêyê wê bê nerîn ku wê kesên din ên

ji bavkalên wî ku bi wê rengê û ankû renekê xirabî kirina û ankû bi wê rengê navê wan derketiya ku ew hena û ankû nîn in wê li wê were lêgerîn. Di wê temenê de wê dema ku wê ew hatiba dîtîn wê gotinên weke 'ew di xwûna wî de heya' wê bi wê re wê were salixkirin. Li ser wê temenê wê di temenekê îdeyî de wê ew wê bi wê re wê, li wê were lê hizirkiriin û wê werê hanîn li ser ziman.

Lê wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di dewama wê de mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, rewîsta mirov wê di wê warê de wê ji gelek aliyan ve wê şîroveyên wê yên ku mirov bi wê re wê fahmbikê wê hebin. Lê di serî de ku em bi têngîna humanist wê hildina li deest wê, di serî de wê di wê rengê de wê di temenekê pêşdarazî de wê dîtînê wê bênina ser ziman wê weke têngînek ji ya humanist weke dûr bê wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Di têngîna humanismê û rewîsta wê de wê, di awayekê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di renekê de wê mirov wê, weke nirxekê li pêş bê û ew di wê temenê de wê, di serî de wê bi temenekê kirdeyî ê objektiv wê karibê her tiştê bikê wê weke aliyekê rtêgînî wê li wê were hizirkirin. Di awayekê de wê, mirov wê bi wê re wê bi felsefeya humanist ku mirov li lêbihizirê wê di serî de wê bawerî bi mirov wê hebê ku ew rast bikê. Kirinên xwe yên ku ew bi nebaşî bikê jî wê karibê bi gûharênê û ji wan fêrbibê. Wê wekî din wê bi wê re wê karibê rast bikê. Aliyekê din ê bi aqil bi bawerîya mirov wê ji wê aliyê ve wê li ser aqil re wê bi çerçoveyek felsefeyî wê bi bawerîya mirov re wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Ji wê aliyê ve wê dema ku mirov wê bi wê bihizirê wê, demê wê di wê temenê de wê mirov wê xwediyê wê sîyanê bê ku ew wê rastiyê bikê. Wê pêşbixê. Yan jî wê karibê pêkbênê. Wê di awayekê de wê hewceyîya mirov wê bi hêzek serxwezayî wê nebê. Di wê temenê de wê mirov wê bi xwe wê hebê. Wê ne bi xwûdê wê hebê. Di wê temenê de wê bi wê rengê wê karibê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di çerçoveya têngîna rewîsta mirovî de wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê di serî de wê du ali wê li hev hoyandî wê werina dîtîn. Yek wê aliyê ku mirov wê weke kesekê û bi xwe wê bibê û wê derkeve li pêş bê. Aliyê din jî wê bi wê re wê, di renekê de wê weke aliyê wê yê din jî ku ew weke kesekê ku ew alikariyê bikê û wê di wê temenê de wê, alikarvan bê. Wê ev wê weke xosletekê mirov wî were dîtîn. Wê dema ku wê ji wê aliyê ve wê lê were nerîn ku kesek wê dema ku ew pêwîstîya wê bi alikariyê hebê û yek hema wusa lê binerê û alikariyê nekê, xwe jê dûrbigirê û hwd wê, weke kesekê ku ew ne bi rewîsta mirov wê di

rengê de wê lê were lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê têngîna rewîsta mirov wê di awayekê de wê, li ser temenê ya rastîyê ku wê şîrove bikê wê, rastîyê wê dema ku wê ji mirov wê bê xwestin ku ew were kirin wê rastî wê di kirinê de wê, di awayekê de wê bi çalaki, kirinî, xûyî û hwd re wê xwediyê rengê fahmkirinê bê. Wê dema ku mirov wê, rastîyê di wê çerçoveyê de wê fahmbikê wê demê wê, di wê temenê de wê, dema ku wê yek pêwîstîya wê bi alikariya me hebê û em wê nedinê em wê weke ku wê ew rastî pêknehanî bê wê were dîtin. Yan jî wê ne weke rastîyê tevgeriya bê. Yan jî wê dema ku wê sê kes wê li hev rûniştî bin û wê kesekê ji xwe wê bi rengê têkilî pêre nedanînê û ne axiftinê û hwd re wê dûrbigirin û wê alaqa weke ku ew li hev didina nîşandin wê, bi xûyîn xwe wê bidina dîyarkirin û hwd wê, ev wê weke ne rengê ku wê bi rastîya wê re wê were dîtin û fahmkirin bê. Yan jî di kirinekê ku ew zanibê ku wê zirare wê li kesên dervî wê hebê û wê bikê wê weke ne li gorî wê rastîya wê bê.

Di wê temenê de wê ji aliyê rewîst û rastîya mirov ve ku mirov li mijarê binerê wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê rastî wê hertimî wê di wê temenê de wê li ser temeneê mirovî ku wê rastkirinê wê weke rewîsta mirov wê di wê rengê de wê bi xwe re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin bê.

Ev rastîya ku wê were kirin wê carna wê bilêvkirina wê were kirin û wê weke 'rastîya mirov' wê were bi navkirin. Wê di wê temenê de wê dema ku em bi kirdeyî li wê gotina rastîya mirov wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê di rengê de wê dikarê wê bi wê e wê li wê bihizirê. Rastîya mirov wê ji wê aliyê ve wê weke gotinek bêhasab a ku wê di wê de wê çerçoveyek fahmkirinê a ku wê, pêwîst bê ku mirov di wê de kûrbibê û wê fahmbikê bê. Minaq wê dema ku em li gorî wê bihizirin wê dema ku mirov wê kesekê ji maf û azadiya wê dûrbigirê û ji wê mahrûm bikê wê çendî wê weke bi rewîsta mirov a humanist re wê vajî bê wê bi heman rengê wê kesên din ên dervî wê li hemberî wê ne rastîyê bêdeng mayin jî wê wilqasî wê ji aliyê rewîsta mirov a humanist ve wê karibê xirab were dîtin.

Di rengê de wê dema ku wê kesek nebaşîyekê li yekê bikê wê biqasî yê ku wê dikê yê lê dinerê û ankû bêdeng û bêhelwest dimênê jî wê weke wê sûcdar karibê were dîtin.

Di wê temenê de wê li ser temenekê rastîyê û rastîyê mirov û parastina wê re wê xwediyê rengê fahmkirinê a ku mirov wê di wê temenê de wê werênê ser ziman bê. Minaq wê di wê temenê de wê weke

ku wê di demên hemdem de wê derkeve li pêş wê hêsta dadê ku wê derkeve li pêş wê weke bo hemû mirovan wê bûhûrîner bê wê di temenekê de wê rewîsta mirov a humanist wê ew wê bihasibînê û rast wê bi wê rengê wê werênê ser ziman. Lê di wê temenê de wê, di temenê wê hêsta dadî de wê ji aliyê zindiyên weke mirovan û hwd re wê têngîna wekhevîyê wê di temen de wê bi têngînek haqanîyetî wê hebê. Di dewama wê de wê, gotina weke 'ya ku mirov ji xwe re rast dit ji yê li hemberî xwe re jî rast bibênê' wê weke rêgezê ku wê di wê temenê de wê karibê mirov wê di wê çerçoveyê de wê ji wê aliyê ve wê werênê ser ziman bê. Lê wê di dewama wê de wê mijare têngîna hêsta dadîyê ku mirov wê di wê nûqtayê de wê werênê ser ziman wê nikarê wê tenê wêbi aliyekê û awayekê bi sînor tenê bi mirov re wê werênê ser ziman. Minaq wê dema ku em li ser temenê mafê jîyanê re wê li wê bihizirin em dibêjin ku mafê jîyanê wê mafê herkesekê bê. Lê di dewama wê de wê, di nava xwezayê de wê ne tenê wê mirov wê gelege zindî û heywan jî wê bijîn. Wê ew jî wê xwediyê mafê jîyanê bin. Di wê temenê de wê têngîna parastina mafê jîyanê wê li gorî rewîsta mirov wê, bi wê re wê, mafê jîyanê ji destê wê zindiyê ku ew dijî negirê û wê weke xwe biparêzê û wê mafê ji wê nasbikê û herêbikê wê weke li gorî rastîya rewîsta mirov a humanist jî bê.

Di nava têngîna humanist û rewîsta mirov a wê de wê, di demên hemdem de wê li ser zanîna mirov re wê aliyekê wê yê din jî wê bi wê re wê were lê hizirkirin û wê bi felsefeyî wê di wê warê de wê têngî û zanîn wê werina pêşxistin. Ew jî wê gotina 'berpîrsîyariya mirov' bê. Wê sînorê wê gotinê wê di wê temenê de wê dema ku wê li wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê biqasî wê li hemberî hev weke mirov wê ew sînorê wê bi awayekê bi hişmendî wê were dîyarkirin wê di dewama wê de wê ji aliyekê din ve jî wê têngîna berpîrsîyar mirov a li hemberî xwezayê xwe û jîyane zindiyên din weke jîyane xwe wê, di wê temenê de wê, li wê were lê hizirkirin û wê di nava wê de wê, li wê were lê hizirkiirin.

“Ya li gorî rewîsta mirov”

Di dewama wê de wê weke mijarek zêde giring wê têngîna ya li gorî rewîsta mirov wê xwe di reng û awayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê çî li gorî mirov rast bê û çî ne rast bê wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê. Di awayekê de weke ku me li jor binê wê xêzkir wê têngîna rewîstê a mirovî wê di çerçoveya etika humanist de ku mirov wê werênê ser ziman

wê alikarî, berpîrsîyarî û hwd wê bi ber kesekê û hewirdorê û hwd bê. Wê, di wê temenê de wê li gorî yekî û ne li gorî ya din û ankû ji yekê rast ji ya din re ne rast û hwd wê weke têtîgînên tenê manipulasyonê bin.

Di dewama wê de wê mirov dikarê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê ya li gorî etika humanist wê di serî de wê di çerçoveyekê de wê li temenekê têtîgîna rast jî wê di rengê de wê rûnihê û wê aliyê wê jî divê ku mirov wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê, di wê rewşê de wê hinek rêgez wê di wê temenê de wê hebin ku mirov wê di wê temenê de wê bi wê re wê li gorî wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê, li wê bihizirê bê. Di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê di wê rengê de wê, werênê ser ziman ku wê têtîgîna humanismê wê rasttîyê wê di kirinê de wê weke restekê û pîvanekê wê di wê temenê de wê li ser çerçoveya jîyanê û hebûnê re wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê ya ku wê weke li gorî mirov bê wê di wê temenê de wê pêwîst bê ku ew rast bê û wê di wê temenê de wê di rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Başî wê di wê temenê de wê têtîgînek restî a darazî ku wê bi aqilê şubjeyî ê humanismê re wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Wê bi wê re wê ya ku wê were kirin wê ya ku wê baş bê ew divê ku ew rast bê. Ya ku ew rast jî wê ji xwe baş bê bi intîbayekê wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê têtîgîna humanismê wê bi wê re wê, dema ku wê başîyê û rasttîyê wê werênê ser ziman wê weke xosletekê mirovî a rewîstî jî wê bikirpênê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman.

Ber vê yekê wê, başî wê dema ku wê weke xosletekê wê li wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê weke ya ku ew ji mirovatiya me dihê wê di wê rengê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê. Wê dema ku rewş ne ev ba wê demê me yê nikariba bahsa têtîgîna mirovatiyê bi hebûna mirov re bikira. Mirovatî wê weke têtîgînek ku wê li ser hebûna başîya mirov, rasttîya mirov bi rastîya avaya bê.

Di wê rengê de wê jî wê di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, têtîgîna ya li gorî mirov wê bi wê re wê weke ya ku ew rast a li gorî mirov û jîyane mirov wê ji aliyekê ve jî wê were qastkirin. Wê di wê temenê de wê hingê wê bi wê re wê di rengê de wê dikarê wê bi wê re wê di temenekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê têtîgîna mirovî wê bi wê re wê bê ghiştin li temenekê. Ber çi mirov dixwezê ku ew di aqil, hiş û zanebûnê de kûr bibê? Ber ku ew dixwezê bigihijê ya rasttir û baştir bi wê re. Di wê temenê de wê, di armanca wê

ya zanînê de wê, di serî de wê ev têgîna mirov wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê, werênê ser ziman.

Aliyekê din jî wê têgîna humanismê wê weke têgînek felsefeyî a mirovî ku wê di çerçoveyî a izelokirî de wê weke ku wê carna wê li wê were lê hizirkirin û fahmkirin. Di wê temenê de wê ev wê, di awayekê de wê, di aslê xwe de wê ji aliyekê ve wê ji ne fahmkirina wê were. Yan jî wê di wê temenê de wê yên ku ew bi xwe hîsdikê ku ew ne mirovî na û ku ew dikê bo ku ew bi wê nekeve bere şîroveyên bi wê de. Di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê, were ser ziman. Lê humanism wê weke têgînek ku wê hemû mirovan wê alaquadar bikê bê. Wê di wê temenê de wê dema ku her kes mirov bê û xwediyê jîyanekê bê wê demê mirov dikarê wê di çerçoveya wê de wê di awa û rengê de werênê ser ziman. Gotinên weke 'ew humanist a' ku wê di rengê de wê weke bi intîbayek ji xwe dûr û ankû wê weke bi wî ve bi sînor wê werênê ser ziman wê di rengê ku ew dikarin werina bi karhanîn de wê, tenê wê weke gotinna manipulasyonî wê bimenin. Ji wê jî wê derbas nebin. Di wê temenê di wê, di rengê de wê, ew wê, xwe bidina dîyarkirin.

Di nava jîyanê de em gotinên weke 'em hemû mirov in' û ankû 'ez mirov im' ku em bikardihênin wê di wê temenê de wê di awayekê objektiv de wê ew wê were kirpendin. Wekî din jî wê carna wê weke 'çîrekirna li hevdu' wê gotinên bi rengê weke "kuro tu ne mirov î" ku wê werina bikarhanîn wê çendî wê li zora mirov wê herin. Di wê temenê de wê dema ku mirov tenê wê li wê bihizirê wê di wê hîsîyetê de wê mirov wê rewîsta mirov wê bi aliyên wê yên objektiv û şubjektiv û hwd re wê kifşbikê û wê werênê ser ziman. Wê ev gotin wê ji aliyê mirovbûnê ve ku mirov xwe ji rewş û zindiyên din cihê dikê ve wê xwediyê şewayekê fahmkirinê jî bin.

Di wê temenê d ewê dema ku wê bahsa mirov wê were kirin wê di rengê de wê, bi gotinên mirov dihizirê, aqilê mirov, jîyane mirov, nerîna mirov, rewîsta mirov û hwd ku wê werina ser ziman wê ev gotin her yekê bi serê xwe wê xwediyê şewayna fahmkirinê ên bi têgînî ku em wan kifşbikin û derxina li têgihîştinê bin.

Di wê warê de wê têgîna mirovî û ankû ya li gorî mirov wê di wê temenê de wê weke têgînek fahmkirinê bi rengê fahmkirinê re jî wê xwe bi rengê wê bi wê re wê di wê çerçoveyê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di nava felsefeyê de wê gotinên weke xwe naskirinê, kime ez û hwd ku wê werênê ser ziman wê li ser wê temenê wê wateyek wan a ku mirov di

wê rewşê û nûqteyê de wan kifşbikê û wê werênê ser ziman wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê têngîna mirovî wê bi wê re wê, di awayekê de wê, weke aliyekê bi nirx, hêja bi pîvan û ast wê di reng û awayekê de wê li wê were lê hizirkirin û fahmkirin.

Wê dema ku mirov wê ji hev re wê gotinên weke 'tu mirov î' 'bizane yî', 'divê ku tu rast bikê' wê di wê temenê de wê bi têngînek mirovî wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Ev wê weke ya li gorî mirov bê ku wê bi wê li wê bihizirê bê. Di wê temenê de wê ev wê weke renekê jîyanê û felsefeya wê jî wê bi wê re û wê bi xwe re wê di renekê de wê bide dîyarkirin.

Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê din wê, li gorî têngîna humanismê wê ew wê rast bê ku wê, li gorî zihniyetekê minaq weke ya baweriyê û hwd dana kifşkirinê wê li şûna wê li ser esasê mirov û di çerçoveya têngîna azadiya ramanê û hwd de wê, bi wê re wê bînenê ser ziman. Di wê rengê de wê, ya ku wê temenê de wê têngîna mirovî wê di wê rengê de wê ji aliyê nerînî, têngîhî û hişmendî ve wê bi wê re wê rast bê.

Hemû têngînen ku ew di roja me de dihên perwerdekirin wê di armanca wan de wê ew wê ku ew bigihijina mirovekê li gorî xwe ê bizane. Di wê temenê de wê, di armanca wan de jî wê mirov wê bi wê rengê wê hebê. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê, mirov çawa li şûna wê mirov çawa dixwezê wê li gorî ya têngîna humanismê û rewîst û etika wê ya rasttir wê were dîtin.

Mirov wê dema ku wê, nexwezê tiştê bikê û ew bi mirov bê dayin kirin wê di wê temenê de wê weke têngînek der mirovî wê di roja me de wê were dîtin û herêkirin. Wê demê wê d iwê temenê de wê dema ku ev bi rêya perwerdeyê jî bê û "bi armanca bi zanekirinê" jî bê wê di wê temenê de wê, kirnek bi wê rengê wê weke der mirovî ku mirov wê werênê ser ziman wê rast bê.

Minaq di roja me de wê têngînen bi zêhnî wê zorê bidina mirov ku ew weke wê bijî û yan jî nexwezê ku ew derkeve dervî wê weke awayna wê yên ku wê derkevina li pêş bin. Ji wê aliyê ve mirov dikarê bi du awayan wê li wê binerê û wê werênê ser ziman. Minaq dema ku mirovek wê bixwezê di male wî de yek weke wî û weke gotina wî bijî û dema ku ew nekê serî li tûndûtûjîyê û hwd bide wê di wê temenê de wê weke rewşek der mirovî bê. Wekî din wê heman tişt wê bi rewşên weke zihniyetên bi perwerdeyê ên weke bi rêyên bişavtinê bin, bi rêya bawerîyan bin û hwd jî mirov dikarê wê werênê ser ziman. Pirsgirêka mirovatîyê ku mirov wê werênê ser ziman wê, di serî de wê ji van aliyên zêhnî û aliyên weke wan

re wê di demên bûhûrî de wê xwe bide dîyarkirin û di dema me de wê di rengê de wê hebê û bi awayekê mihtemel wê bi şewayna cihê wê di demên pêşarojê de jî wê xwe bide dîyarkirin. Felsefeyên weke yên zerdeştîyê, bûdismê û hwd wê dema mijare zihniyetê û bi wê re wê aliyên weke ajoya mirov wê di dîmenekê li ser xwestek û xwestinên mirovî de wê li wan bihizirê wê di wê temenê de wê çawa wê fahmkirinekê ji aliyê zêhnî ve wê di van waran de wê bide çêkirin jî bê.

“Nerîna humanist”

Nerîna humanismê wê di awayekê de wê çavkaniya wê têgînên felsefeyê ên demên kevnera û pêvajoyên bi aqil ên rasyona li ser temenê azmûnên mirov ên ku ew dihên bidest xistin bê. bi teybetî wê di demên ronansansê de wê li ser temenê nerîna li mirov, hebûna mirov weke nirxekê dîtîne û hwd re wê derkeve li pêş.

Lê têgîna humanismê wê bi nerîna wê re wê êdî wê weke felsefeyekê ku wê di wê temenê de wê piştî demên ronansansê û pê de wê bê temenek nerînî ku wê têgînên zanîn û felsefeyî wê li ser wê re wê çendî ni fêde û baş in ji jîyanî û hebûnê re wê di berçav de wê bide derbaskirin. Di wê temenê de wê weke têgîne ku wê çerçoveyek wê ya hizirkirinê ku wê bi wê re wê, bi wê re wê were li wê hizirkirin bê.

Mirov wê di wê temenê de wê weke nirxekê navendî di fahmkirin û nerînê de wê bê dîtîne û wê bi wê re wê, pêşkeve. Piştî ronansansê wê têgînên weke yên çandî, bawerî û hwd wê dema ku wê pêşkevin wê li ser wê temenê wê di rengê de wê, pêşkevin. Wê di wê rengê de wê dema ku wê bikevina pêvajoyên reformasyonê de wê di wê rengê de wê li ser temenê rengê dîtîna wan ali jîyanê mirov û hwd re wê bibê.

Di wê temenê de wê, çerçoveya têgîna humanismê ku wê weke têgînek civakî wê pêşkeve wê bi navê civakê re wê were berhev û wê gotina û civaka humanist wê di wê temenê de wê were hanîn li ser ziman. Wateya gotina civake humanist wê ew bê ku ew di nava xwe de bi têkiliyên nava û li hemberî dervî xwe xwediyê nerîn, dîtîne û rewîstek mirovî bê. Di çerçoveya têgîna civake humanist de wê di wê rengê de wê têgînên weke bi rewîstî, ramiyarî, rêveberî, û hwd wê bi hemû aliyên wê re wê li ser temenekê mirovî wê demezrenê bi fahmkirinê û wê werênê ser ziman.

Civake humanist wê weke civake ku wê di nava xwe de wê pêşketinên cihê ên mirov û jîyane mirov wê bihawênê û wê di awayekê de wê, hevdû bi herêkirin û levkirinê û bi hev re bûna li ser temenê mirovbûnê re ku wê bi wê nêzî hev bibin û wê di wê temenê de wê nêzîkatîya mirov

wê derkeve li pêş û bi wê re wê hevdû bibînin bê. Wê bi wê re wê cihêbûnên hev wê weke renginiyên hev ên jîyanî wê bibînin û wê bi wê re wê wê herêbikin.

Ji xwe humanism wê di demên ronansên de wê dema ku wê derkeve li pêş wê di nava têtînan hûnerî helbestî û hwd de wê, di rengekê de wê bi têtîna weke kifşkirina mirov bi hûnerî û derxistina li pêş a mirov weke nirxekê di nava têtînan helbestî û hwd de wê bi wê re wê, di awayekê de wê dikarê wê werênê ser ziman. Mînaq em dikarin Feqiyê teyran bi navaroka helbestên wî yê weke *'ey dilberê'* û hwd re di wê temenê de bi çerçove û nêzîkatîyek mirovî û mirov parêzê jî wê di rengekê de wê bêtê ser ziman û bide dîyarkirin.

Di roja me de wê dema ku wê bahsa nerîna mirov û ankû nerîna mirov wê werê kirin wê di wê temenê de wê li ser temenê weke nirxekê kirpendin û pênasekirinê re wê, werina were ser ziman. Li ser wê temenê wê mînaq wê ji destpêka sedsale 20an û pê de wê bi gotinî wê gotinên weke *'humanisma bawerî'*, *'humanisma sosyalist'*, *'humanisma budist'*, *'humanisma zerdeştî'*, *'humanisma xiristiyani'* û hwd re wê di rengekê de wê derkeve li pêş. Wê navaroka van gotina wê di rengekê de wê bê şîrovekirin û wê di awayekê de wê ji wan têtînan û felsefeyên wan wê di rengekê de wê bi şîroveyên ku wê bi wê mirov wê salixbikin û ankû wê derxistina li pêş re wê di awayekê de wê, bêtê pênasekirin û wê werina hanîn ser ziman. Felsefeya xwezayê wê di awayekê de wê divê ku mirov wê li vir wê cardin wê bi kirpênê. Wê di dewama wê de wê bi wê re wê şîroveyên rasyonali ku wê werina kirin wê di nava felsefeya hemdem de wê zêdetirî wê li ser temenekê xwezayî û hwd wê were kirin. Gotinên weke *'xweza wê her tiştê bê, ti tiştên serxwezayî wê nebin û mirov weke beşek xwezayî a ji wê nayê vaqatandin'* wê were pênasekirin û wê were ser ziman. Di wê temenê de wê li ser temenekê rasyonali wê bi felsefeyî wê êdî wê şîrove wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê werina kirin û wê werina pênasekirin. Li ser wê temenê wê zagonên xwezayê wê, weke her tiştê ku wê bi wê were dîtîn, nerîn û fahmkirin li ser temenekê rasyonali wê çawa wê werina fahmkirin wê bi wê re wê êdî wê pêvajoyên wê yê hizirkirinê wê bi wê re wê pêşkevin û wê bêtê hanîn li ser ziman. Felsefeya demên hemdem wê di wê warê de wê xweziyê gotinên zelal û safî bê. Wê, di wê temenê de wê, xwezayê wê dervî têtînan serxwezayî wê bi xwezayîya wê re wê bêtê ser ziman û wê bi wê re wê, weke temenekê jîyankirinê mirov û ankû zindiyên dijîn wê pênase bikê.

Wê dema ku em bahsa têtîna rewîsta mirov bikin wê di wê temenê de wê li ser temenekê bi pêşketina mirov a li ser temenekê bi wijdanî û zanînî bi pêşketina wê re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Humanism wê di wê temenê de wê weke temenekê hizirkirinê a li xwe bê û wê bi wê re wê di çerçoveyek fahmkirinê de wê mirov wê bi wînbûn û bi xwebûnê re wê çawa wê bijî weke xwe û bixwe re wê, werênê ser ziman. Di wê temenê de wê di temenekê rasyonal de wê li şûna ku wê li bendê xilaskerekê bê wê ew bixwe wê bibê xilaskerê xwe û wê, di wê temenê de wê, bibê xwe weke mirov. Li ser wê temenê wê xwe bişîpêrê aqilê mirov û fêrûazmûn ku ew bi wê re bijî û pêşkeve û bêtê li holê.

Humanism wê sedemek dîn jî wê, xwûdayên kesene wê pûçbikê. Li ser wê temenê de wê pêvajoyên jîyane mirov û hebûna mirov wê çawa wê bi pêvajoyên xwe afirînê û hwd re wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Li ser wê temenê wê têtînen ku mirov wê li şûna bi wê bawer bikê ku wê mirov wê ji aliyê xwûdayekê ve ew hatiya afirandin wê bi xwe bawer bikê ku ew di pêvajoyên xwe yên biolojîkî û fizîkî û hwd de wê li ser mejuya xwe ya demdirêj a bûyînê re wê ew wê werênê ser ziman.

Têtînen rewîstî ên mirov wê di wê temenê de wê dema ku wê pêşkevin wê di awayekê de wê mecbûr bin ku ew mirovbûnê û heyîna mirovî di temenê xwe de wê, weke kirdeyek bi wê hizirkirinê bicih bikin û wê bi wê werênina ser ziman. Di dewama wê de wê, li ser temenekê rasyonal û aqilîyek şenber re wê, bi hebûna mirov û hest û pêvajoyên wê yên pêşketinê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Bi wê temen û çerçoveyê bi mirov ve girêdan bûn, girêdana bi têtîna maf û azadîya mirov û hwd ve wê, li ser wê temenê li wê bihizirê û her timî bi wê re wê çawa wê bigihijê fahmkirinekê û tevgerîyek mirov re tevbigerihê.

Mirov di xwe de mirov a û bi hev re mirov a. Wê dema ku em bahsa wê bikin wê demê wê, di wê temenê de wê, mirovîti wê weke bi temenekê hebûnê wê ji aliyekê ve wê weke bi derûnî, civaknasî û hwd wê bi hev ve wê girêdayî bê. Bi wê re wê li ser temenê wê xwezayê ku ew di nava wê de û ankû bi wê dijî ve jî wê girêdayî bê.

Wê dema ku mirov wê di wê çerçoveyê de wê bahsa mirov wê bikê wê mirovê menewî û mirovê ne menewî wê di wê temenê de wê dikarê bi wê re li wê bihizirê û wê fahmbikê. Aliyê mirovê menewî bi wê re wê li ser temen û çerçoveyek mirovî bi têtîn û wateya wê re wê hilde li dest, fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di demên hemdem de wê dema ku em ji kijan aliyê ve binerin wê têgînek mirovî wê pêşkeve ku wê mirov wê bikeve navenda xwe, destlencede mirov wê weke nirxek mirovî wê bibînê û wê biparêzê û wê bi rêzdarî û hûrmetîya mirov re wê derxê li pêş. Wê weke ku wê di têgîna binetera 'mafê mirovan' a 'netewên yekbûyî de ku wê were ser ziman 'hemû mirov wê wekhev û bi azad wê werina dûnyê' re wê, di wê temenê de wê, dikarê bi têgînekê wê fahmbikê û wê hilde li dest. Di wê temenê de wê bi awayekê xwezayî wê mafên kes wê weke mafên rasyonel ên ku ew werina deestnîşandin û parastin wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê derkevina li pêş. Wê hertimî wê bi wê têgînê wê berê mirov li jîyanek serbixwe, serbest û bi maf azad ku wê hertimî wê li gorî ast û pîvanên wê pêşkeve û wê derkeve li pêş ve bê. Di wê çerçoveyê de wê mafê xwe pêşxistinê, gerînê, çûnûhatinê, weke xwe bûyînê, perwerde hildanê û hwd wê, di wê temenê de wê, bi wan re wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Mirov wê ji aliyekê ve wê bi wê rengê wê bi hebûna xw eya menewî, aqilî û hwd a li ser temenê wê yê maf û azadiyê avaya jî wê ji aliyekê ve wê hebê.

Humanism, jîyan û çawa jîyankirin

Weke mijarek din wê mijare humanismê wê dema ku mirov wê hilde li dest wê di awayekê de wê li ser temenekê ku mirov li ser bersiva wê bi wê lê bigerihê ku mirov çawa bijî û ankû jîyane çawa wê, bi wê re wê weke aliyekê din ku wê mirov bi wê re wê li wê bihizirê. Di demên hemdem de wê mijara humanismê wê di wê temenê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê derkeve li pêş. Li ser mijara pirsê çawa jîyankirinê wê bi çerçoveyeka bi têgîna humanismê wê li ser wê serî wê di demên hemdem wê ji aliyê filosofên demên hemdem ve wê di awayekê de wê serî hinekî li wê were wastandin. Minaq zaneyên weke Richard Norman wê di pirtûka xwe ya bi navê 'humanismê(2007)' de wê li ser wê pirsê wê hinekî rawastihê wê bi gotina 'humanism wê ceribendinek ku mirov wê bi wê bihizirê ku wê bijî dervî olê.' û hwd re wê li ser wê bisekinê. Di dewama wê de wê humanism wê bixwezê ku ew li ser temenê baş û herênî bigihijê têgînek bi nirx û nirxan di çerçoveya hebûna mirov û mirovîya mirov de.

Di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê hinekî li ser pêvajoyên pêşketina têgîna humanismê ên piştî ronansê û hwd bi wê li wê bihizirê wê, dema ku em di encama rexnegirtinê li olê û di dewama wê de wê bi ronansê

re wê pêşketina rewşên weke şoreşea zaninê û hwd wê di rengekê de wê di temenê pêşketina wê de bin.

Humanism wê di awayekê de wê hingê wê dema ku wê pêşket wê, di temenekê ku wê hemû mirovan wê di awa û nirxekê de wê bibênê û wê bi wê re wê, cihêbûnên nebaş û xirab û neqanc wê ji nava mirov û têkiliyên mirov wê rakê wê hinekî wê ev wê weke armançek wê hebê. Wê dema ku em gotina 'herkes mirov a û xwediyê wê mafê ya ku weke mirov bijî' ku mirov wê li wê bihizirin wê di wê temenê de wê, bi têgînek ku wê di wê rengê de wê weke nerînek mirovî a pozitiv û herênî ku wê bi wê re wê pêşkeve û wê bi temenekê nirxî wê li ser wê re wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Wê dema ku ez ez bêjim ez mirov im û mafê min ê weke mirov bijêm heya wê demê wê hebûna mirovbûnê wê weke rest û astek ku ez wê bi nirxî wê di xwe de wê kifşbikin û wê werênima ser ziman bê. Wê di wê temenê de wê ti kes û têgîn wê di wê temenê de wê, weke ku ez bi wê têgînê dihizirim ku wê mafê wan nebê ku ew pêşîya wê bigirin bê.

Di wê temenê de wê weke mirov dîtî û di wê temenê de qiyamet dayin û hasibandin û hêja dîtina ku ew bi rêz û hûrmet were pêşwazîkirin wê di wê temenê de wê bi wê re wê, weke aliyên ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê pêşkevin. Wê di wê temenê de wê dîroka mirovatîyê wê ji aliyekê ve wê, li ser wê temenê wê çawa wê weke mirov wê bê herêkirin wê li ser wê temenê wê weke dîroka şer û pevçûnên zêhnî û fizîkî ku wê bi hev re wê bijî jî bê.

Di demên destpêkê de wê wê, bi têgînek mirovî û nerîna mirovî xwe dana herêkirinê û di wê temenê de wê bûna xwediyê pêşketinê wê bi pêvajoyên wê yên wê yên pêşketinê re wê rengekê jîyane mirov bi kevneşopîyên wê yên jîyanî re wê di dewama wê de wê, biafirênê. Ev wê weke aliyekê wê yê giirng bê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

E v pêvajo wê di demên hemdem de wê, di rengekê de wê, pêşkevin û wê di awayekê de wê, rengekê jîyanê wê bi xwe re wê biafirênin. Di dewama wê de wê weke ku wê êdî wê heta wê dema ku wê zaneyên weke Richard Norman wê ew wê pirsê bipirsin û li bersiva wê bigirin ku mirov wê çawa wê wê bijî ku ew bi wê re wê li wê bihizirê wê, pêvajoyek zêde bi fêr wê li ser jîyane mirov re wê derbas bibê.

Wê pêvajoya pêşketina têgîna humanismê de wê mirov wê li ser temenê ku ew karibê dervî baweriyê bihizirê, bi xwe bihizirê û hwd re wê bi wê re wê pêşkeve. Di dewama wê de wê, li ser têgînên rewistî û

nerînên bi wê re wê nerinek mirov û ankû wê weke ku wê mirov dikarê salixbikê hebûna mirov rewîst wê, di wê temenê de wê bê salixkirin û wê di wê çerçoveyê de wê bi xosletên xwe wê, çawa wê bijî wê ew wê, were dîyarkirin. Di wê çerçoveya wê jîyankirinê de wê êdf wê hin bi hin wê, serwerî li wê rengê jîyanê bi fêrbûnên bi wê re wê bibê û wê mirov wê bixwezê ku ew derkeve dervî û ezmûnên nû di dewama wê de bijî. Ev jî wê weke aliyekê din ê di temenê weke xwe serbest kirinê ji qalibên ku ew di wê de dijî jî bê.

Wê dema ku em di dewama wê de wê bahsa pêvajoyên pêşketina bi têtîna humanismê re bikin wê têtînen weke bi şîroveyên felsefeya xwezayê re ku wê dibin wê ji aliyekê ve wê temen û çerçoveyek giştî û giring a bi jîyane mirov re wê biafirênin. Wê di wê temenê de wê temenekê ku mirov dikarê wê weke perspektif hilde li dest wê, bi hizrên wan ên xwezayî re wê derkeve li pêş. Di dewama wê de wê, ji aliyê felsefeyî ve pêşketina têtîna rasyonalmê û têtînen weke bûjenîparêz ên weke 'metalyalismê' û hwd wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bandûra wan li ser temenekê şenber wê bi wê re wê hebê. Ya ku wê di awayekê de wê hem wê temem bikê û hem jî wê temenekê bi têtînê wê biafirênê wê piştî ronansansê wê pêşveçûnên bi wêjeyî, hûnerî û hwd ku wê bibin wê, di rengekê de wê, çerçoveyek têtînê a humanist wê bi wan re wê biafirê. Wê mirov wê bi jîyane xwe re wê bi wê re wê bê bi dîmen kirin. Berhemên bi hûnerî ên weke bi nîgarî ku wê bèn çêkirin wê ne tenê wê xweşikatiyekê û ankû dîmenekê ji xwezayê wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin. Ji aliyekê din ve jî wê zimanekê rexnegir li ya jîyane ku ew heya û heta wê demê dihê jîyîn jî wê bi wê dîmenê ku wê ji wê bidina çêkirin re wê, biafirênin. Heman tişt wê bi berhemên wêjeyî û hwd jî wê di wê rengê de wê wateyek wan ya ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman wê, bi wê re wê, di awa û rengekê de wê hebê.

Li ser wê temenê wê, pêvajoyên pêşketinê wê bandûra xwe li pêşveçûnên civakî û hwd jî wê bikin. Di nava civakê de ku wê dema ku wê bahsa pergalek ku mirov xwe di wê de werênê ser ziman wê were kirin bi demokratî û hwd wê, ji aliyekê ve wê, weke bi çerçoveyek mirov û li ser temenekê maf û azadiyê ku ew bèn pêşxistin û parastin û pirezekirin re wê bi wê re wê, ew wê bibê. Pergalek demokratikî wê di rengekê de wê, di wê temenê de ku wê li ser ferd û ankû keseyetê û pêşketina wê û xwe hanîna wê ya li ser ziman re wê bê xwediyê fahmkirin û rengekê pêşketinê a bi têtînê jî wê bi wê rengê di temenekê

xwe de wê hinekî wê nerîna mirovî a ku em di wê temenê de pêşketina wê dibînin wê hebê.

Di aslê xwe de wê di nava civakê de wê, asta pêşketina wê û sînoren bi pergali û hwd wê li pêşîya wê bên danîn û ankû wê hebin wê, sînore pêşketina wê ya bi humanismê ve wê girêdayî bê. Wê sînore wê yê bi wê rengê ê pêşketinê wê sînore humanisma wê û ankû bi wê re wê nerîna li mirov û hwd wê bi xwe re wê di reng û awayekê de wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, aliyên ku wê li dijî humanismê wê bi têngîni û zêhnî wê bi hêza xwe êdî wê xwe bidina dîyarkirin wê, ne tenê wê hizrên tundrew ên bi olî û hwd re bi sînor bê. Wê weke din zêhniyetên desthilatdarî û hwd wê di wê temenê de wê bi rewşên destûrî û hwd jî wê, di wê rengê de wê weke aliyekê din wê, xwe bide dîyarkirin. Richard Norman wê bênê ser ziman ku mirov hertimî di temenekê ku mirov pozitivîya xwe winda nekê û wê nerîna mirov wê hertimî wê zindî bihêlê re wê, dema ku ew wê werênê ser ziman wê weke ku wê di mejiyê wî de wê, ev rewşên bi têngînen hegomonikî, desthilatdarî û paşê ên weke bi ol û bawerîyî û hwd re bi sînorî wê hebin.

Ji aliyekê din ve jî wê Norman wê mijare hebûna têngîhên birdozî ên weke bi Marks, darwin û heta ku bi freud û hwd re wê çawa wê di temenekê xort de wê xwe bidina dîyarkirin û wê karibin di temenekê irrasyonali de wê bibina xwediyê hêzek mazin a girseyî. Beremberê wê dihênê ser ziman ku wê, mirov wê çawa wê tevî wê xwediyê aqilekê rasyonel û qapasiteya wê ku wê bi wê bi hêstên merhemetî, hêskirin û hwd re wê bi qapasiteya mirov re wê li hemberî wê bisekinê(Richard Norman, **humanism** r:30).

Weke din em di dewama wê de dikarin balê bikişênina li ser têngînen weke yên bi felsefeya bûjenîparêz û ankû di awayekê de ku wê li dijî ya idealismê û hwd wê pêşkeve re wê, di wê temenê de wê weke çavkaniyek bi bandûr wê werênê ser ziman. Ku wê ji wê bi awayekê wê pêşkeve têngînen bi eksistensialisme ku wê bi hizrên filosofên demên hemdem ên weke Jean paul Sartre û hwd re wê pêşkeve jî dikarê wê weke aliyekê din wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Hizrên eksistensialist wê, di rengekê de wê dema ku em wê bi hebûnê û hizrên wê yên di derbarê hebûnê û salixkirinên bi wê re wê di wê çerçoveyê de wê, werênê ser ziman wê di awayekê de wê, ji Zerdeşt zêdetirî wê xort mirov nebînê ku wê çendî wê di awayekê aqilane de wê ew wê bi awayekê wê pêşbixê û wê werênê ser ziman mirov wê nabînê. Wê di wê temenê de wê bi hizrên xwe re wê, di demên hemdem de jî wê, ji wê

aliyê ve wê, ji têngînên bi wê rengê ên weke li ser esasê bi nerîna mirov, rewîst û hebûnê û hwd re wê di wê temenê de wê bi zimanekê felsefeyî û hwd wê werênê ser ziman wê temenekê xort wê di wê rengê de wê biafirênê. Wê dema ku em min ev xabat li ser humanismê kir ku wê binivîsênim wê di awayekê de wê têngîna hebûnîparêz ku wê di xwe de wê çawa wê, xwediyê têngînek mirovparêz a zerdeşt wê di wê rengê de wê, weke çavkaniyek xort bê ji min re ku ez li ser wê re bihizirim û wê ji xwe re wê weke perspektifekê wê bigirim.

Di demên hemdem de wê ev têngîn wê di çerçoveyek berfireh de wê hin bi hin wê ji gelek aliyan ve wê bête nîqaşkirin. Wê di wê çerçoveyê de wê, mijarên bi hebûn û mirov û jîyanê û çavkaniyên wê yê şenber re wê bi wê re wê bihizirê. Ji aliyekê din ve ku wê weke têngînek ku wê bandûra wê humanisma hemdem wê bibê wê weke ku wê richard Dawkins bi têngînek biolojîyê wê ji aliyekê ve wê balê bikişênê li ser wê re wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Lê têngîna Dawkins wê hinekî wê teybet bê ku mirov wê bi teybetî wê ji aliyekê din ve wê hilde li dest. Wê di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê hebûna genan wê di wê temenê de ku ew çawa dixwezîn bijîn û xwe bidina domandin wê, di awayekê de wê derxê li pêş. Gelek kes wê, di wê temena Dawkins de wê li têngînek 'dij-humanistî'yê wê lê bigerihin. Lê li gorî min wê ew têngîn wê vajî wê temenekê humanist wê li ser çerçoveyek fahmkirinê a rasyonel wê zêdetirî wê bigihênê temenekê fahmkirinê. Wê tenê wê weke renekê fahmkirinê a li ser hebûnê re wê di wê rengê de wê bimênê. Wê xwesteka genan a jîyankirinê ku wê Dawkins wê balê bikişênê li ser wê, di renekê de mirov dikarê bi xwestek mirov a zêde jîyankirinê û baş jîyankirinê û hwd re jî wê di awayekê de wê fahmbikin. Wê ev wê weke xosletekê zindîbûna me ya heyî bê. Ber ku mirov zindîya wê ew di wê xwestekê de bê. Gen jî wê di wê temenê de wê karibê bi perspektifekê were fahmkirin, ku em bi mijare mirov û ankû bi nerîna mirov re wê **fahmbikin**. Humanism û ankû hebûna mirov a zindiyî bixwe jî wê xwediyê nerînek jîyanê a li pêştir a ku ew bi wê bijî bê. Di wê temenê de wê dikarê di reng û awayekê de wê di dewama wê de wê fahmbikê. Wê dema ku em di wê temenê de wê weke nerînek tenê a bi rengê mirov weke navend dîtîne bi gotinek qalibî re wê fahmbikê wê çendî ne şaş jî bê lê wê kêmbê û wê, di temenekê metalyalisma qaba de jî wê karibê di wê rengê de bibê xwediyê renekê fahmkirinê. Humanism wê ev alî û aliyên din ên weke bi temenekê rasyoneli ku wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê bina sedem û

temenê ku mirov bi xwe bixwe re were salixkirin û di xwe de sedema xwe bide dîyarkirin û bi wê re bi ti hêzên serxwezayî ve newê girêdan û newê ser ziman.

Ev wê bi demê re jî wê pêşkeve. Di aslê xwe de wê, ya ku wê temenê têgîn û hêzên serxwezayî û ji aliyê felsefeyî ve ên metafîzîkî û hwd wê ji gelek aliyan ve wê bikina berlêpirsînê de wê, ev çerçoveya mirovî a humanist ku wê bi temen û çerçoveyek felsefeyî jî wê pêşkeve û wê bigihê temenekê fahmkirinê bê.

.

Çavkani:

- *Barker, Chris (2004): *The SAGE Dictionary of Cultural Studies*, London / Thousand Oakes / New Delhi: SAGE Publications
- *Lingås, Lars Gunnar. (2002). *Humanisme og andre verdslige livssyn*. etikk.net.
- *Rasmussen, Tarald û Einar Thomassen (red.) (1999). *Humanismen. Kildesamling til Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering bd 2*. Oslo: Nasjonalt læremiddelsenter
- *Söderlind, Didrik (red.). (2007) *Verdier og verdighet. Tanker om det humanistiske livssyn*. Oslo: Humanist Forlag.
- *Aas, Per Anders. (2006). *Livssyn: et humanistisk perspektiv. Logos og dharma. Religioner, livssyn og etikk*. Bergen: Fagbokforlaget
- *Norman, Richard. (2007). *Humanisme*. Oslo: Humanist Forlag
- *Lamont, Corliss. (1988). *Det humanistiske livssyn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- *Svendsen, Lars Fr. H. (2007). *Humanisme og antihumanisme. En skisse av humanismens filosofihistorie. Verdier og verdighet. Tanker om humanisme*. Oslo: Humanist Forlag,
- *Métraux, Guy S. & Crouzet, François, red. (1965): *Religions and the Promise of the Twentieth Century: readings in the history of mankind*, Mento
- *K. Grue-Sørensen(1974), *Almen pædagogik*, Gjellerup,
- * Stefansson, Finn; Sørensen, Asger; Matthison-Hansen, Else (1979): *Religion/livsanskuelse*, Gyldendals røde opslagsbøker, Gyldendal
- *Davies, Tony (1997). *Humanism*. Psychology Press
- *Yao, Xinzhong (2000). *An Introduction to Confucianism*. Cambridge University Press
- *Soper, Kate (1986). *Humanism and Anti-humanism*. Open Cour
- *Morain, Lloyd; Morain, Mary (1998). *Humanism as the Next Step*. Humanist Press
- *Zerdest, avesta,
- *Mann, Nicholas (1996). "The origins of humanism". In Jill Krave (ed.). *The Cambridge Companion to Renaissance Humanism*. Cambridge University Press

• **Abdusamet Yigit, Kurdistan, cizirabota, 2006-7**